

E. C. SUMAYTAOĞLU

**OSMANLIDA VE TÜRKİYE'DE
TARIMSAL POLİTİKALARIN TARİHSEL
GELİŞİMİ VE UYGULAMASI**

ERDAL CELAL SUMAYTAOĞLU

ŞUBAT, 2012

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**OSMANLIDA VE TÜRKİYE'DE
TARIMSAL POLİTİKALARIN TARİHSEL
GELİŞİMİ VE UYGULAMASI**

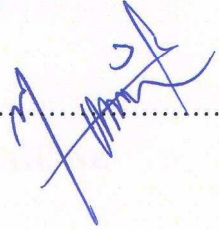
Erdal Celal SUMAYTAOĞLU

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yahya Kazım ZABUNOĞLU**

ŞUBAT, 2012

Erdal Celal SUMAYTAOĞLU tarafından hazırlanan **Osmanlıda ve Türkiye’de Tarımsal Politikaların Tarihsel Gelişimi ve Uygulaması** adlı bu tez, tarafımda incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Yahya Kazım ZABUNOĞLU
Tez Danışmanı

:

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Hamdi MOLLAMAHMUTOĞLU
Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

:

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

:

Prof. Dr. Mehmet TURHAN

Tez Sınav Tarihi: 13Şubat 2012

Tez Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Yahya Kazım ZABUNOĞLU (Çankaya Üniversitesi)

:

Yrd. Doç. Dr. Uğur ERİŞ (Çankaya Üniversitesi)

:

Yrd. Doç. Dr. Ayhan TEKİNSOY (Ankara Üniversitesi)

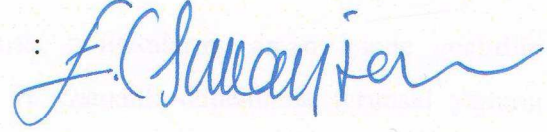
:

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı : Erdal Celal SUMAYTAOĞLU

İmza :

Tarih :

13 Şubat 2012

ÖZET

OSMANLIDA VE TÜRKİYE'DE TARIMSAL POLİTİKALARIN TARİHSEL GELİŞİMİ VE UYGULAMASI

SUMAYTAOĞLU, Erdal Celal

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yahya Kazım ZABUNOĞLU

Şubat 2012, 190 sayfa

Bu tez çalışması ile; ülkemizde tarımsal politikaların zaman içinde geçirdiği değişimin, Osmanlı dönemi öncesinde ve Osmanlı döneminde tarımsal yapının incelenmesinden başlanarak, Türkiye Cumhuriyeti'nde tarım politikalarının mevcut durumu, ne yönde değişim gösterdiği Avrupa Birliği uyum süreci ile birlikte ortaya koyulmaya çalışılmış; ayrıca tarımsal politikalara ve bu politikadaki değişime dayanak oluşturan yürürlükte bulunan ve çalışmaları devam eden yasal düzenlemeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Tarımsal Politika, Tarımsal Mevzuat

ABSTRACT

HISTORICAL DEVELOPMENT AND IMPLEMENTATION OF THE AGRICULTURAL POLICY IN OTTOMAN EMPIRE AND TURKEY

SUMAYTAOĞLU, Erdal Celal

LLM, Public Law

Supervisor: Yahya Kazım ZABUNOĞLU

February 2012, 190 pages

With this thesis; it is aimed to clarify the alteration of the agricultural policies of our country in the time period beginning with consideration of the agricultural structure before and during the Ottoman era, also concerning the current status of and development of the agricultural policies in Turkish Republic within the scope of EU adaptation and harmonization process along with remark on the legal background constituting the basis for the alteration process of policies of which are both in force and in draft proposal stage.

Key Words: Agriculture, Agricultural Policy, Agricultural Legislation

GİRİŞ

Ülkemizde tarım sektörü, Osmanlı döneminden devralınan ve giderilemeyen temel yapısal sorunlara sahiptir. Bir tarafta ulusal ve uluslararası piyasalara üretim yapan modern işletmeler, diğer tarafta kendi tüketimi için tarım yapan hane halkları olmak üzere ikili tarım yapısı varlığını sürdürmektedir. Tarım arazisi mülkiyetinde yaşanan adaletsiz yapı da sorunların başında gelmektedir. Tarımın gelir getirici özelliğinin azaldığı süreçte küçük üreticinin yaşama tutunma gücü giderek kırılmaktadır. Bu bağlamda tarımsal istihdam giderek daralmaktadır. Türkiye’de kırsal alanın hemen hemen tek ekonomik getiri kaynağının tarım olduğu düşünüldüğünde, tarım sektöründeki gerilemenin kırsal yaşamda yoksulluk yarattığı söylenebilir.¹

Sektörün gelişmesi ve güçlenmesi için uygulanan kararlı politikalar, sağlanan destekler, iç ve dış gıda taleplerini karşılayabilecek nitelikte bir yapıyı kazandırmaya yönelik çalışmalar neticesinde tarım, son 10 yıllık dönemde büyük bir çıkış yapan ve ülke ekonomisini dinç tutan bir sektör konumuna gelmiştir.

Bu tez çalışması ile ülkemizde tarımsal politikaların zaman içinde geçirdiği değişimin, Osmanlı dönemi öncesinde ve Osmanlı döneminde tarımsal yapının incelenmesinden başlanarak, Türkiye Cumhuriyeti’nde tarım politikalarının mevcut durumu, ne yönde değişim gösterdiği Avrupa Birliği uyum süreci ile birlikte ortaya koyulmaya çalışılmış; ayrıca tarımsal politikalara ve bu politikalardaki değişime dayanak oluşturan yürürlükte bulunan ve çalışmaları devam eden yasal düzenlemeler incelenmiştir.

¹ GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s.26.

İÇİNDEKİLER

İNİTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xiii
KISALTMALAR	xiv
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. İNSAN YAŞAMINDA TARIM	1
1.1. Tarımın Geçirdiği Evreler	2
1.1.1. Toplayıcılık Evresi	2
1.1.2. İlkel Tarım Evresi	3
1.1.3. Av ve Balıkçılık Evresi	4
1.1.4. Çobanlık Evresi.....	4
1.2. Eski Uygarlıklarda Tarım.....	5
1.2.1. Orta Asyada Tarım.....	5
1.2.2. Anadolu'da Tarım	6
1.2.3. Amerikada Tarım	7
1.2.4. Grek-Mekodonya Tarımı	8
1.2.5. Roma İmparatorluğunda Tarım.....	9
1.3. Selçuklularda Tarım	10
1.3.1. Öşri topraklar	11
1.3.1. Haraci topraklar.....	11
1.3.3. Miri (Emiri) topraklar	11
1.3.3.1. Has arazisi	11
1.3.3.2. İkte arazisi	11
1.4. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Toprak Çeşitleri.....	12

1.4.1. İktâ Arazisi	13
1.4.2. Vakıf Arazi.....	13
1.4.3. Mülk Arazi	13
1.5. Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Önce İslam Arazi Rejimi.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	15
2. OSMANLI DÖNEMİNDE TARIM	15
2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Tarım.....	16
2.1.1. Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Arazi Kanununun Kabul Edildiği Tarihe Kadar Osmanlı Toprak Hukuku	20
2.1.2. Arazi Kanununun Kabulü	21
2.2. Miri Arazi Rejimi ve Osmanlı Dirlik (Tımar) Sistemi	25
2.2.1. Miri Arazinin Çeşitleri	27
2.2.2. Miri Arazinin Teşekkülü	28
2.2.3. Osmanlı Devletinde Miri Arazi Hukukunun Kanunlaşması	28
2.2.5. Miri Arazide Tasarruf	29
2.3. Dirlik Sistemi (Tımar Teşkilatı).....	30
2.3.1. Genel Olarak Dirlik.....	30
2.3.2. Devletin Dirlik (Tımar) Sistemine Tabi Arazi Üzerindeki Hakkı	31
2.3.3. Osmanlı Dirlik (Tımar) Sisteminin Gelişimi	32
2.3.4. Dirliklerin Çeşitleri	33
2.3.5. Dirlik sisteminin Bozulması ve İlgası	37
2.3.5.1. İltizam Sistemi	38
2.3.5.2. Malikane Sistemi.....	40
2.4. Osmanlı Toprak Düzeninin Bozulması.....	41
2.5. Osmanlı Devleti'nde Tarımdan Alınan Vergiler.....	41
2.5.1. Ürün Üzerinden Alınan Vergiler (Harac-ı Mukaseme)	42
2.5.2. Toprak Üzerinden Alınan Vergiler (Harac-ı Muvazzaf).....	43
2.5.3. Kişi Üzerinden Alınan Vergiler	44
2.6. Osmanlı Devleti'nde Reayanın Durumu	45
2.7. Osmanlı Ekonomisinde Tarımın Yeri ve Önemi	46
2.8. Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişememe Nedenleri.....	47
2.9. 19. Yüzyılda Osmanlı Tarımında Modernleşme Çabaları	50
2.9.1. Ziraat Nezaretinin Kuruluşu.....	50

2.9.1.1. Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin Kuruluşu	50
2.9.1.2. Ziraat ve Sanayi Meclisi Yerine Meclis-i Umur-u Nafia'nın Kuruluşu	52
2.9.1.3. Ticaret Nezareti'nin Kuruluşu ve Meclis'i Umur'u Nafia'nın Buraya Bağlanması.....	53
2.9.1.4. Meclis-i Ziraat'ın Yeniden Kurulması ve Maliye Nezareti'ne Bağlanması	55
2.9.1.5. Ziraat Meclisi'nin Maliye Nezareti'nden Alınarak Ticaret Nezareti'ne Bağlanması.....	58
2.9.1.6. Ziraat Nezareti'nin Kuruluşu	59
2.9.1.7. Ziraat ve Ticaret Nezaretleri'nin Birleştirilmesi.....	60
2.9.3. Osmanlıda Tarımı Geliştirmeye Yönelik Politikalar	65
2.9.2.1. Çiftçiye Avans Verilmesi.....	65
2.9.2.2. Mubayaa Usulünün Kaldırılması	65
2.9.2.3. Nafia Hazinesi'nin Kuruluşu.....	67
2.9.2.4. Memleket Sandıklarının Kuruluşu	68
2.9.2.5. Ziraat Bankası'nın Kuruluşu.....	70
2.9.2.6. 1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi'nin Yayımlanması ile Getirilen Yenilikler.....	72
2.9.2.7. Tarıma Dayalı Sanayinin Kurulması.....	75
2.9.2.8 Tarım Okullarının Açılması.....	77
2.9.2.9. Pamuk Ekiminin Desteklenmesi	79
2.9.2.10. Sergiler Açılması ve Sergi-i Umumi-i Osmani 1863 İstanbul Sergisi)	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	83
3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE TARIM VE TARIM POLİTİKALARI.....	83
3.1. Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Geçen Sürede Tarım.....	83
3.1.1. 1923-1945 Dönemi	84
3.1.1.1. 1920 lerde Türkiyenin Tarımsal Yapısı	84
3.1.1.2. Buhran Yılları.....	84
3.1.1.3. 1930 larda Türkiyenin Tarımsal Yapısı	85

3.1.2. 1945-1963 Dönemi	86
3.2. Türkiyede Planlı Dönemde Tarım Sektörü (1963-1980)	87
3.3. Son Dönemde Tarım Sektörü (1980-2010).....	88
3.3.1. Tarım Stratejisi (2006 – 2010)	92
3.3.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013).....	93
3.4. Türkiye’de Tarım Reformu Politikası.....	94
3.4.1. Tarım Reformu Projesi.....	98
3.5. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları	101
3.5.1. Tarımsal Destekleme Politikalarının Amaçları	101
3.5.2. Tarımsal Destekleme Politikalarının Araçları.....	102
3.5.2.1. Pazar Fiyatı Desteği	102
3.5.2.2. Doğrudan Gelir Desteği	102
3.5.2.3. Dolaylı Gelir Desteği	103
3.5.2.4. Genel Hizmetler	103
3.5.3. Türkiye’de 2011 Yılı İtibariyle Verilen Tarımsal Desteklemeler.....	103
3.5.3.1. Alan Bazlı Tarımsal Destekler	103
3.5.3.1.1. Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Desteği	103
3.5.3.1.2. Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları Desteği.....	104
3.5.3.1.3. Alternatif Ürün Desteği.....	104
3.5.3.1.4. Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen Üreticilere Telafi Edici Ödeme Desteği.....	105
3.5.3.2. Fark Ödemesi Destekleri.....	105
3.5.3.3. Hayvancılık Destekleri.....	105
3.5.3.4. Tarım Sigortası Destekleri	106
3.5.3.5. Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	106
3.5.3.5.1. Yurtiçi Sertifikalı Tohum ile Sertifikalı Fidan, Fidesi ve Fidan Kullanımının ve Yurtiçi Sertifikalı Tohumluk Üretimlerinin Desteklenmesi	106
3.5.3.5.2. Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Desteği.....	107
3.5.3.5.3. Ar-Ge Destekleri	107
3.5.3.5.4. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi Katılım Desteği	108
3.5.3.5.5. Kırsal Kalkınma Destekleri.....	108
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	110

4. TARIM İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER	110
4.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	110
4.2. Toprak ve Tarım Reformu Kanunu	111
4.3. Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu..	111
4.4. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu.....	114
4.5. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun ..	115
4.6. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu	116
4.7. Organik Tarım Kanunu	118
4.8. Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu.....	119
4.9. Tarım Sigortaları Kanunu	120
4.10. Tarım Kanunu	121
4.11. Tohumculuk Kanunu.....	123
4.12. Biyogüvenlik Kanunu	124
4.13. Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun	126
4.14. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu	128
4.15. Tarım ile İlgili Kanun Tasarıları	131
4.15.1. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile Türk Medeni Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı.....	131
4.15.2. Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun Tasarısı.....	133
BEŞİNCİ BÖLÜM	138
5. TARIM SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU	138
5.1. Tarımsal Büyüme ve Tarımsal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla.....	138
5.2. Tarımsal Dış Ticaret.....	139
5.3. Tarımsal İstihdam.....	140
5.5. Tarımsal Kredi Kullanımı	141
5.6. Tarımsal Üretim	143
ALTINCI BÖLÜM	145
6. TARIMSAL POLİTİKALARDA DEĞİŞİM	145
6.1. 2010-2014 Tarım Stratejik Planı ile Belirlenen Hedefler	145
6.1.1. Tarımsal Üretim Yönlendirilmesi ve Arz Güvenliği	145

6.1.2. Gıda Güvenilirliği	146
6.1.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı	147
6.1.4. Kırsal Kalkınma	149
6.1.5. Kurumsal Kapasitenin Arttırılması	150
6.2. Yeni Tarımsal Projeler	151
6.2.1. Tarım Arazilerinin Parçalanmasının Önlenmesi.....	151
6.2.2. Arazi Topplulaştırma Çalışmaları	152
6.2.3. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli.....	153
YEDİNCİ BÖLÜM	155
7. AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRK TARIMI	155
7.1. Türk Tarımının Avrupa Birliği Tarımına Uyumu.....	156
7.1.1. Müzakere Süreci ve Tarımla İlgili Müzakere Başlıkları.....	159
7.1.2. Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Ulusal Programlar	159
7.1.3. İlerleme Raporlarında Tarıma İlişkin Saptamalar.....	163
7.2. Türk Tarımının AB İle Rekabet Gücü	170
7.3. Türk Tarımının Ortak Tarım Politikasına Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri	172
SONUÇ	176
KAYNAKÇA	180
EK	187
ÖZGEÇMİŞ	190

TABLÖLAR

Tablo 1 Tarım Sektörünün GSYİH'ya Katkısı.....	139
Tablo 2 Tarımsal İhracat	140
Tablo 3 Çiftçilerimize Kullanılan Krediler	142
Tablo 4 Bazı Ürünlerimizde 2002-2011 Yılları Arası Üretim Artış Oranı	143

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABDGM	: Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e.	: adı geçen eser
ARIP	: Agricultural Reform Implementation Project (Tarım Reformu Uygulama Projesi)
AT	: Avrupa Topluluğu
AÜHFİM	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
BELDES	: Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
BM	: Birleşmiş Milletler
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programı
Çev.	: Çeviren
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DAKP	: Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DB	: Dünya Bankası
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DİABK	: Dış İlişkiler Ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Teşkilatı)

GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GDO	: Genetik Yapısı Değiştirilmiş Organizma
GKGM	: Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTHB	: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
IFAD	: International Fund of Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu)
IPARD	: Instrument for Pre-Accession for Rural Development (Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracı – Kırsal Kalkınma Bileşeni)
İÜHFİM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KKGM	: Koruma Ve Kontrol Genel Müdürlüğü
KMA	: Katılım Öncesi Mali Araç
KOB	: Katılım Ortaklığı Belgesi
KOP	: Konya Ovası Projesi
KÖYDES	: Köylerin Altyapılarını Destekleme Projesi
m.	: madde
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (İktisadi İşbirliği Teşkilatı)
OTP	: Ortak Tarım Politikası
RG	: Resmi Gazete
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TAGEM	: Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TARSİM	: Tarım Sigortaları Havuzu
TEDGEM	: Teşkilatlanma Ve Destekleme Genel Müdürlüğü
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKDK	: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü
TRGM	: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TÜGEM	: Tarımsal Üretim Ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
UKKS	: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi

UP : Ulusal Program
vb. : ve benzeri
vd. : ve devamı

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSAN YAŞAMINDA TARIM

Bugünkü ekonomik yapıya, yüzyıllar süren gelişmeler sonucunda ulaşılmıştır. Tarih öncesi insan, ihtiyacı olan besin maddelerini bile üretimle elde etmeyi düşünmemekte, besinini doğada bulduğu ve avladığı bitki ve hayvanlarla temin etmekteydi. İnsanların yaşam şekli ancak bitki yetiştirmeyi ve hayvan beslemeyi öğrendikten sonra değişmiştir. Yeryüzünün ilk insanları besin arayıp bulmak amacıyla daima yer değiştirmişler, daha sonra yaşayanlar tarlalarının yakınında yerleşerek, devamlı barınacak yer kurmuşlardır.

Ekonomik hayatın ilk zamanlarında, insanlar gereksinim duydukları her şeyi kendileri elde etmekteydiler. İnsanlar, bitkisel ürünleri yetiştirmek, bunları yetiştirmek için gerekli araçları yapmak, hammaddeleri işleyerek kullanışlı duruma getirmek zorundaydılar. Üretilen maddelerin değişimi yapılmıyordu. Ekonominin bu ilk devresine *aile ekonomisi* denilmektedir. Bugün bile dünyanın bazı köşelerinde aile ekonomisini yaşayan insanlar vardır.

Tarımla uğraşan insanların edindikleri tecrübe ve ürünleri komşularıyla değiştirmeye başlamalarıyla "değişim ekonomisinin" ilk devresi başlamıştır. Akrabalık bağları, çiftlik ve köylerin kurulmasına yol açıyordu. Köy şeklindeki yerleşim ünitelerinde, karşılıklı yardımlaşma yoluyla güçlükleri beraberce yenebilmek için çalışma grupları oluşturulmuş ve işbölümü ortaya çıkmıştır. Bu döneme *köy ekonomisi* denilmektedir. Daha sonra içlerinde kişisel ekonomik çalışma bağımsızlığının kaybolduğu, ihtiyaçların yabancı işgücünün de yardımıyla karşılandığı şehirler ve *şehir ekonomisi* ortaya çıkmıştır. Bu devrede pazarlar gelişmiş, üretici, esnaf ve tüccarların mallarını civar köylülerle değişimi sağlanmıştır.

Nüfusun ve gereksinimlerin artması malın malla değişimini zorlaştırmış ve gittikçe değer kazanan bir değişim ve ödeme aracı olarak para kullanılmaya başlanmıştır. Artık malların üretimi, işlenmeleri ve dağıtımları köy ve şehirlerden daha geniş bölgede sözkonusu olmuş, böylece *milli ekonomi* doğup gelişmiştir. Milli ekonomide işbölümü, üretimde önemli bir yer tutarken, yaygın bir ulaştırma ağı, para ve kredi işlemlerinin bankalar tarafından yapılması belirgin hususlar olmuştur.

Dünyadaki çeşitli ülkelerin ekonomik değişimi, ilişkilere girmeleri, ticaret anlaşmaları yapmaları sonucunda, insanların gereksinimlerinin karşılanmasında yeryüzünde üretilen bütün malların kullanılması dönemine yani, *dünya ekonomisi* devresine girilmiştir. Artık küreselleşme ile dünya piyasası, dünya ticareti, dünya ekonomik ürünleri, dünya ulaşımı gibi terimler kullanılmaktadır. Dünyanın herhangi bir ülkesindeki ekonomik olaylar, diğer ülkeleri de az veya çok etkilemektedir².

1.1. Tarımın Geçirdiği Evreler

Neolitik Döneme (M.Ö. 10 binlere) kadar insan avcı ve toplayıcı olarak yaşadı. Eti ve postu için vahşi hayvanları avlarken yabancı meyveleri toplayıp yedi. Ürettiği şeyler savunma ve avlama amaçlı taştan yapılan ilkel silahlar ile üşümemek için giydiği ilkel kıyafetlerdi. Bu yapısıyla tüketici durumunda olan insan doğaya bir şey katmazken, doğadakileri tüketiyordu. M.Ö. 10-7 bin yılları arasında insanın ilk defa yerleşik yaşama geçerek tarım yapmaya ve hayvan yetiştirmeye başladığı ve tarım devrimini gerçekleştirdiği söylenebilir.

1.1.1. Toplayıcılık Evresi

İnsanlar ilk zamanlarda, içgüdüsel olarak, hayvanların yaptığı gibi açıklıklarını giderecek bitkisel ve hayvansal ürünleri doğada arıyorlardı.

² **ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet**, (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, Ankara, No:8, s. 7.

Bu dönemde doğanın insanlara sunduğu ürünler henüz giyecek ve barınak yapımında kullanılamıyordu. Yiyecek bulunmadığı zamanlarda kullanılmak üzere toplanan maddeler ilkel saklama yerlerinde korunabilmekteydi.

Beslenmede, bitkisel kaynaklı olarak kökler, yumrular ve meyveler, hayvansal kaynaklı olarak da solucanlar, yengeçler, yılanlar ve böcekler kullanılmaktaydı. Toplayıcılık döneminin insanı çok ilkel aletlere sahip olduğundan, en kolay elde edebileceği şeyleri tercih ediyordu. Genellikle insanlar göçebe olarak yaşamaktaydılar. Buldukları yörede doğanın kendilerine sunduğu ürünler bitince, ürün bulabilmek amacıyla yerlerini değiştiriyorlardı.

Kabileler arasındaki temaslar tesadüfen gerçekleşiyor, bazen ilkel alet değişimi oluyordu. Gıda maddeleri alışverişi yapılmıyordu. Bu temaslarda birbirlerinin mallarını gasbetme de görülüyordu.

1.1.2. İlkel Tarım Evresi

İnsanların saklama ve biriktirme yerlerine getirdikleri tohum, yumru ve köklerin yeni bitkiler oluşturduklarının farkına varmalarıyla bu dönem başlamaktadır. Artan gıda gereksinimi karşısında, toplamak yoluyla karşılanamayan bitkilerin üretimi yapılarak, bu ihtiyacın giderilmesinde kullanıldı. İlkel tarım Avrupa'da M.Ö. 4 bin yılından daha önce başlamıştır.

İlkel tarım şekli, yapılışı ve dönemleri itibariyle; *elle ekim*, *sopa ile ekim*, *ocak açarak ekim* ve *çapa ile ekim* olarak dört kısımda incelenmektedir:

Elle ekimde, tohumlar doğrudan insan eliyle toprağa bastırılarak gömülüyor; *sopa ile ekimde*, tohuma toprakta yer açmak için bir sopa kullanılıyordu. *Ocak açarak ekimde*, kalın, ucu ateşte sertleştirilmiş ve daha sonradan madeni uç takılmış bir sopa kullanılmaktaydı. *Çapa ile tarımda*, çeşitli şekillerde ilkel çapalar kullanılıyordu. Ekim işinde önce toprağa elle ekim aynı zamanda sopa ile ekim yapıldığı sanılmaktadır. Gelişmeler sonucu toprağı gevşeterek ocak açmak yoluyla ekim ve en son olarak çapa ile tarım ortaya çıkmıştır.

İlkel tarımın bitkileri arasında önceleri tarımı kolay olan kök ve yumrular vardır. Sonradan hububat yetiştirilmeye başlanmıştır. İlkel tarım döneminde üretim, aile ihtiyacını karşılamayı amaçlıyordu. Arazi mülkiyeti henüz yoktu. Sadece meyve ağacı dikenler, meyvesinden yararlanabiliyordu. Zamanla arazi mülkiyeti ağaç dikimi yapılan yerlerde önem kazanmıştır. Bulunduğu yerlerden çok uzaklara göç edenler diktikleri ağaçların meyvesinden vazgeçiyorlardı.

Tarımda kullanılacak teknikler iklim ve toprak koşullarına göre farklı olabilmektedir. Bugün gelişmiş toplumlarda bile arazinin topoğrafik durumu uygun değilse pullukla çalışılmayıp, çapa kullanılmaktadır.

1.1.3. Av ve Balıkçılık Evresi

İnsanların hayvanları tutabilmek veya öldürmek için uygun aletleri yapmayı öğrenmelerinden sonra av ve balıkçılık dünyanın çeşitli yerlerinde gittikçe artan bir önem kazanmıştır. İnsanların av ve balıkçılıkla fazla uğraştıkları yerlerde diğer gıda maddeleri civar kabilelerden mübadele ve zorla almalarla da karşılanabilmiştir. Beslenmede gıda çeşitliliği sağlanmıştır. Yalnız av ve balıkçılıkla beslenebilen kabilelerin, tarıma elverişli olmayan bölgelerde yaşamak durumunda kaldıkları söylenebilir. Gıda maddelerinin kıtlığına ve bolluğuna göre çalışma ve dinlenme durumu ayarlanmaktaydı.

Bugün avcılık insanlar için genellikle tali bir öneme sahiptir. Balıkçılık ise su kaynakları uygun olan ülkelerde devamlı bir uğraşı durumundadır. Pazarın uygun olduğu yerlerde balıkçılık gerek denizde gerekse iç sularda üretimi artan bir faaliyet durumundadır. Su ürünleri uluslararası ticarete de konu olmaktadır. Su ürünleri potansiyelinden yararlanabilmek amacıyla modern, teknik donanıma sahip işletmeler çalışmaktadır. Su ürünlerini işleme sanayii de çok gelişmiştir.

1.1.4. Çobanlık Evresi

Çobanlığın ortaya çıkışıyla ilgili iki görüş vardır; ilki avcılığın değişmesiyle meydana geldiğini, ikincisi ise insanların biriktirme yerlerine eğlence için getirdikleri

hayvanların faydalarını görerek onları beslemeyi ve çoğaltmayı düşündükleri şeklindedir. Avcılar devamlı olarak avın peşinde dolaştıklarından, hayvanları ehlileştirmek için vasıta ve yöntemler bulmaları olasılığının zayıflığı düşünülürse, çobanlığın başlangıcında ikinci görüş ağırlık taşımaktadır.

Hayvancılığın gelişmesiyle, gerektiğinde yeni otlaklar aramak amacıyla göç etmeye ilkel tarım dönemindekinden daha kolay karar verilebilmekteydi. Büyük ehli hayvanlar tutulup yetiştirilmeye başlanınca, insanlar bunları önce yük sonra da çeki hayvanı olarak kullanmayı öğrendiler; çeki işinde hayvan idare etmeyi öğrenince toprak işlemede hayvan gücünden yararlanmayı denediler. İlk çapanın, toprak üzerinde hayvanla çekildiği düşünülmektedir. Toprak işleme amacıyla hayvanla çekilen eğri ağaçlar daha sonra saban olarak ortaya çıkmaktadır. Saban işgücünden tasarruf sağlamış ve gıda maddeleri daha karlı olarak üretilebilmiştir. Saban tarımı hayvanlara daha itinalı bakılmasını da sağlamıştır.³

1.2. Eski Uygarlıklarda Tarım

1.2.1. Orta Asyada Tarım

Türklerin ilk ana yurdunun Orta Asya olduğu bilinir. Bu alanın Altay Dağları, bunların doğusu, Baykal Gölü'nden, Gobi Çölü'ne kadar uzanan saha ya da Aral Gölü çevresi ile Ural - Altay Dağları arasındaki bozkırlar olduğu kabul edilmektedir.

Orta Asya, denizlerden uzak, geniş otlaklar, çöller ve düzlüklerden meydana gelen sert iklimli bir yerdi. Burada yaşayabilmek için suyun nerede bulunduğunu ve ondan yararlanmayı bilmek gerekiyordu. Milattan önce 4 bin yıldan beri bu alanlarda yerleşmelere, genellikle nehir boylarında rastlanmıştır. İklimi kuraktır; sulandığı zaman toprağı verimlidir. Orta Asya'da nehirler boyunca bahçeler, bağlar, tarlalar gittikçe yaygınlaşmıştır. Bölgede, bazı tahılların dışında sulama yapmadan yetiştiricilik mümkün değildir.

³ **ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet**, (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, No:8, Ankara, s. 8-12.

Orta Asyada yaşayan Türkler uzun süre göçebe olarak, basit anlamda avcılık ve tarımla geçimlerini sürdürmüşlerdir. Genellikle su yollarını takip ederek göçmüşlerdir. Nüfusun fazla olmayışı geçimlerini sürdürmede zorluk çıkarmamış, sonbahardan önce kışlık yiyeceklerini depo etmişlerdir. Avcılıkla geçinenler atı ehlileştirmiş, tekerleği bulup, arabayı nakil aracı olarak kullanmışlar, bu sayede nehir boylarından çıkıp, daha geniş bölgelere yayılmışlardır.

Başlangıçta evcilleştirdikleri hayvanları beslemek amacıyla tarım yapan Türkler, daha sonraları kendi gıda gereksinimlerini karşılamak için toprağı ekip biçmeye başlamışlardır. Türklerde ilk defa buğday ekilmiştir. Bunu arpa, bakla ve mercimek izlemiştir. Nişasta buğdayı, kızıl buğday, kaplıca ve yulaf Orta Asya'da neolitik devirden çok önceleri Türkler tarafından yetiştiriliyordu.

Çin'in kuzeyinde, Çin Seddi'nden Orhun Nehri ve Tanrı Dağlarına kadar uzanan alanda kurulan Türk Hun İmparatorluğu'nda tarıma önem veriliyordu. Tarla tarımına uygun yerler olduğu gibi bozkır alanların büyük bir kısmını otlaklar kaplamaktaydı. Hunlar zamanında Altay bölgesinde açılmış sulama kanalları da bulunmuştur. Göktürk Devleti'nde de tarım gelişmişti; pek çok sulama kanalı açmışlar, hububat saklamak için ambarlar yapmışlar, Çin'le ilişkileri artırmışlar, Çin'le tohumluk, hububat ve tarım aletleri alışverişi yapmışlardır. Uygurlar döneminde tarım daha da gelişmiş, tarımla ilgili terimler artmıştır. Meyve ve sebze bahçeleri kurulmuş; tarlalar, bahçeler sulanmış, su değirmenleri çalıştırılmıştır.⁴

1.2.2. Anadolu'da Tarım

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtalarının buluştuğı noktada bulunduğundan, uygarlığın başlangıcından beri her iki kıtadan gelen sayısız göç ve fetih dalgalarına sahne olmuştur. Kilikya denilen Çukurova ve Amik Ovasının verimli toprakları, Doğu Anadolu'daki akarsuların suladıkları yaylalar tarım açısından önemlidir.

⁴ **ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet**, (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, Ankara, No:8, s. 13-16.

Anadolu'da ekonomik hayat tarıma dayalıydı, ancak tarım ekonomisi Mısır ve Mezopotamya'ya göre geri idi. Suni sulama yapmak dağlık arazide zordu ve Nil gibi bereketli nil tabakası bırakan bir akarsu bulunmadığından Anadolu'da yaşayan insanlar yağmuru beklemek zorundaydı. Dağlık bölgelerde ekonominin temeli hayvancılığa dayalı olup; koyun, keçi, tiftik keçisi çok eski zamanlardan beri beslenmekteydi.

Hitit Devletinin (M.Ö. 1800-1200) ekonomisi tarıma dayalı idi. Büyük çiftlikler, meyve bahçeleri ve üzüm bağları yer almaktaydı. Buğday, arpa, çavdar yetiştirilmekte, arpadan bir nevi bira yapılmaktaydı. Üzümden şarap yapılıyordu. Hitit Devleti, Frikya ve Asurluların istilasıyla yıkıldı ve M.Ö. 1100'de Grekler Yunanistan'a ve Anadolu'nun batı kıyılarına yerleştiler ve geniş zeytinlikler kurdular.

Anadolu'da göçlerin olduğu yıllarda, içe kapalı bir ekonomi yapısı şeklinde bitki ve hayvan yetiştiriciliği yapılmıştır. Her ev kendine yetecek tarzda üretim yapıyordu. Tarım, vadi ve ovalarda yapılıyor, tarlalar gübreleniyor ve nadas uygulanıyordu. Zeytinyağı yemekte ve aydınlatmada kullanılıyordu.

Anadolu önce Romalıların, sonra da Bizans İmparatorluğunun hakimiyetine girdi. Bizanslılar döneminde meyvecilikteki usuller korundu, ayrıca portakal, limon ve dut yetiştirilmeye çalışıldı.²³

1.2.3. Amerikada Tarım

Güney Amerika'nın en ileri uygarlıklarının temeli yoğun tarımdı. Bu tür tarımın en gelişmiş örnekleri Büyük Okyanus kıyısı boyunca uzanan And Dağlarında, özellikle Peru'daki dağlarda ve kıyı şeridinde, Bolivya'nın bir kısmını kaplayan Orta And'larda ortaya çıkmıştır. Peru'daki eski kalıntılar, geçimini ağırlıklı olarak balıkçılık ve kabuklu hayvan toplayıcılığı ile sağlayan, bunun yanında su kabağı, kabak, fasulye, kırmızı biber, pamuk yetiştiriciliği ile uğraşan toplulukların varlığını göstermektedir. M.Ö 1000'de sulama sistemleri kurulmuştur. Kuzeydeki falezli dağlarda ve çayırılık bölgelerde avcı kabileler, bugünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu kısmında tarla tarımı yapan insanlar yaşıyordu. En önemli bitki

mısır'dı. Güney ve Orta Amerika'da kısmen ilkel tarım yapan, toplayıcılık seviyesinde avcılar ve balıkçılar da vardı. Amerika'nın doğusu ve güneyi kalabalık değildi.

Eski Amerika kültürlerinin tarım şekli Doğu Asya'nın bahçe tarımına benziyordu. Bütün tarım işleri insan eliyle yapılıyordu; çeki hayvanı yoktu. Yetiştirilen kültür bitkileri içinde mısır başta gelirken patates, yer elması, muz, fasulye, tütün, biber, pamuk, kakao gibi bitkiler de yaygındı.

Eski Amerika tarımı, İspanyol altın arayıcılarının işgaliyle tamamen yıkılmıştır. Birçok yerde tarım için yapılan su tesisleri harap edilmiş, yerli halk kitleler halinde öldürülmüş veya maden ocaklarında zorla çalıştırılmıştır. Hüküm süren salgın hastalıklar da ikinci bir yıkım faktörü olmuştur⁵.

1.2.4. Grek-Mekodonya Tarımı

Grek-Makedonya İmparatorluğu döneminde (M.Ö. 5 ve 4. Yüzyıl), dünyanın tarımsal üretimi yeni bir yön almıştır. Persler'in batıya yaptıkları hücum batıda reaksiyon yaratmış ve Asya-Avrupa çarpışması yüzyıllarca dünyanın en önemli olayı olarak sürmüştür.

Makedonya'lılar, Büyük İskender döneminde sınırlarını küçük Asya, Fenike, Mısır, Mezopotamya'yı kapsayacak kadar genişletti. İskender'in ölümünden sonra imparatorluk çabuk parçalandı ve Makedonya, Suriye, Mısır ayrı birer devlet oldu. Bu durum kısa zaman sonra Romalılar tarafından bozuldu. Bu olay tarım için önemliydi. Bu olaylar Asya ile Avrupa arasında teması sağlamış ve Avrupa'da yeni tarımsal bilgiler öğrenilmeye başlanmıştır. İlerlemiş olan demir teknolojisi entansif bir çapa-saban tarımına olanak tanırken, savaş seferleri bitkilerin ve ehli hayvanların yayılmasına yardım ediyordu. Mezopotamya ve Mısır'ın tarımsal tecrübeleri uzak ülkelere Fenikeliler tarafından götürülmüş; Fenikelilerden sonra da Yunanlılar bu iletişimin temelini kurmuşlardı. Mısır ve Anadolu'dan gelen göçler sayesinde Yunanistan'a, özellikle zeytin olmak üzere, meyve ağaçları getirilmişti.

⁵ **ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet,** (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, No:8, Ankara, s. 20- 23.

900 yılında Yunanistan'da tarım yüksek bir döneme girmişti. Toprak ve arazi üzerinde mülkiyet esası yerleşmiş, tarlalar ölçülerek birbirinden ayrıлып, sınırları belirlenmişti. Arpa, buğday, pirinç, bezelye, mercimek, fasulye, yem için yonca, zeytin, susam, haşhaş, keten, elma, armut, zeytin, üzüm, incir ve bir çok süs bitkisi ve sebze yetiştiriliyordu

Atina ve Ege Adaları'nda çiçek, sebze, meyve, üzüm, şarap üretiliyordu. Sığır yetiştiriciliği, entansif tarıma gübre temini yönünden de önemliydi. Akdeniz ve Karadeniz sahili boyunca uzanan yerlerde hububat yetiştiriciliği mühimdi. Daha iç kısımda iyi hayvansal ürünler ve lif maddeleri üretiliyordu. Bu tarımsal yapı Grek-Makedonya devletinin yıkılışı ve Roma İmparatorluğu'nun kuruluşuyla sona ermiştir.⁶

1.2.5. Roma İmparatorluğunda Tarım

Roma ve bağımlı topraklarının otokratik bir sistemle yönetildiği dönem M.Ö.27 - M.S.476 arasındadır. İmparatorluğun Batı Roma ve Doğu Roma olarak ikiye ayrıldığı 395 sonrası evre de bu dönem içinde sayılmaktadır. Batı Roma'nın 476'da yıkılmasından sonra varlığını sürdüren Doğu Roma'nın tarihi daha çok Bizans İmparatorluğunun bir parçası olarak ele alınır. Roma Uygarlığı en geniş sınırlarına ulaştığı dönemde bütün Akdeniz havzasını, Avrupa'nın büyük bölümünü, Kuzey Afrika'nın geniş bir kesimini, Fırat Irmağı'nın batısındaki Ortadoğu topraklarını içine almıştır. Batı Roma uygarlığının yıkılışı tarihçilerce Roma uygarlığının sonu kabul edilir. Roma'nın uzantısı olmakla birlikte Helenistik uygarlığın mirasçısı bir konum kazanan Doğu Roma'nın gelişim çizgisi, Bizans İmparatorluğu olarak karşımıza çıkar.

Romalıların harpleri, dünyanın tanmsal açıdan gelişmesi için Yunanlılarinkinden daha etkili olmuştur. Tarım aletlerine olduğu kadar, kültür bitkilerinin ve evcil hayvanların yayılmasına bugünkü işletme tarzının oluşumuna Roma kültürünün etkileri büyüktür.

⁶ ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet, (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, No:8, Ankara, s. 23-24.

Bir şehir devleti olan eski Roma'nın ilk zamanlarında hayvancılık ileriye. Esir kullanımı yaygındı, toptancı ve perakendeci arasındaki ticari işlemler monopolleşmişti. Derebeylerin arazileri 1000 dekardan daha az genişlikteydi. Asiller kendi arazi işlerini, kendilerini asillerin himayesine bırakmış kimselere, çocuklara, esirlere yaptırıyorlardı. Borcunu çalışmaları karşılığı ödeyenler serbest kalıyordu. Sahipsiz arazide herkesin işleme hakkı vardı. Yeni ele geçen topraklardaki, yenilen düşmana ait arazinin üçte biri veya tamamı elinden alınıp, sahipsiz arazi ilan ediliyordu.

M.Ö. 450'de 12 Levhalar Kanunu varislere serbestçe intikal eden, koşula bağlanmamış bir arazi mülkiyeti yaratarak, ferдин araziye serbestçe işlemesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte münferit tarım işletmelerinin kurulması yoluna gidilerek, arazileri dağınık, binaları ayrı yerde olan yapıdan vazgeçilmiştir. Toprağın serbest satılmasının tehlikelerini önlemek için M.Ö.133 ve 123 senelerinde yapılan reformlarla, devletin toprak ve arazi üzerindeki üstün mülkiyet hakkı ortaya konulmak istenmiştir.⁷

1.3. Selçuklularda Tarım

Selçuklu İmparatorluğu 11. yüzyılda Oğuz Türkleri tarafından kurulmuştur. Selçuklu hükümdar ailesinin atası olan Selçuk'un ailesi, tarihi kayıtlar, paralar ve damgalardan anlaşıldığı üzere Oğuzların Kınık boyuna mensuptu.

Eski Türk askeri teşkilat ve gelenekleri üzerine kurulan Selçuklu İmparatorluğu, kölelere ve ücretli askerlere dayanan ordu sistemini, imparatorluğun idaresi ve büyük askeri amaçları için yetersiz kabul ederek, idaresi altında bulunan bütün ülkeleri eski Türk askeri esaslarına göre örgütleyip askeri iktaları oluşturmuş ve askerlikte ve toprak idaresinde yeni bir sistem getirmiştir. Selçuklularda toprak üç kısımda ele alınabilir:

⁷ **ÖZÇELİK, Prof. Dr. Ahmet,** (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, No:8, Ankara, s. 24-25.

1.3.1. Öşri topraklar

Fethedilen arazinin fatihlere ve diğer müslümanlara taksim edilen kısmıdır. Bu arazi fatihlere dağıtıldığında, beşte biri devlet hazinesi için ayrılır, beşte dördü fatihlere süvari veya piyade oluşlarına göre değişen oranlarda dağıtılırdı.

1.3.1. Haraci topraklar

Toprak, yenilenlerin elinde bırakılırsa bu arazilere haraci denirdi.

1.3.3. Miri (Emiri) topraklar

Fetih zamanında kimseye verilmeyip, Hazine için alıkonan, fetih zamanında ne şekilde işlem gördüğü bilinmeyen, öşri veya haraci arazi iken sahiplerinin varis bırakmadan ölümüyle devletin eline geçen, mülk araziden iken zamanla sahipleri belirsiz kalıpta mülkiyeti devlete kalmak üzere ihya edilen araziye miri (emiri) arazi denir.

1.3.3.1. Has arazisi

İkta arazisinden padişaha ayrılan kısma has denir. Has arazi, sultanın şahsına ait olup, buralarda halkın ektiği, bağ, bahçe, koru, otlak olarak yararlandığı topraklardan tahsil edilen vergi İhtiyat Hazinesi'ne yatırılırdı.

1.3.3.2. İkta arazisi

Hasse ordusu askerleri ile taşrada oturup askerlik hizmetinde bulunanlara verilip, onlar adına tescil edilen topraklardır. İkta, fetih dolayısıyla sahipsiz kalan yerlerin, devlete ait vergilerini ödemek kaydıyla şahıslara devredilmesinden doğan bir sistemdir.

Selçuklu Veziri Nizam-ül Mülk ikta sisteminde önemli değişiklikler yapmıştır. 0 zamana kadar kurulan devletlerde hükümdarlar kendi yakınlarına,

nüfuslu kişilere, yararlılık gösteren kumandanlara arazi vermişlerdir. Mükafatlandırma olduğu için vergiye tabi olmayan, devlete çok az bir gelir sağlayan bu tarz ikta sahipliği, ikta sahibinin halk üzerinde baskı kurmasına, ilgisizlikten toprağın boş bırakılabilmesine, çiftçinin yoksulluğuna ve ekonomik çöküntüye düşmesine neden olabiliyordu. Topraklarını iyi işleyen ikta sahipleri ise güçlenerek, derebeyler halinde hükümdarın karşısına dikilebilecek duruma gelebilmekteydiler. Nizam-ül Mülk bu sistemin olumsuzluğunu görerek yeni bir toprak dağıtım sistemi ortaya koymuştur. Buna göre imparatorluğun Has arazileri dışındaki araziler küçük parçalara ayrılarak kumandan ve askerlere havale edildi. Daima sultanın emrine hazır bulunmak durumunda olan ikta sahipleri, her türlü gereksinimlerini iktaların gelirinden karşıladıkları için devlet hazinesine yük olmazlar, gelirlerinin artması için ellerindeki arazinin bakım ve imarına çalışırlardı. Vezir, ikta sahibine bir veya birkaç köy verirdi. Bu tarımı teşvik edici bir unsurdur.

İslam ülkelerinde askeri iktalar, özel toprak ve özel mülkiyet hakkını koruyarak kurulurken, Bizanslılardan fethedilerek alınan ve islam hukukuna göre hukuki durumları daha önce belli olmayan Anadolu'daki topraklar, devlet mülkü haline getirildikten sonra iktalar bu topraklar üzerinde kurulmuştur.

1.4. Anadolu Selçuklu Devleti'nde Toprak Çeşitleri

Selçuklu Devleti'ne ait topraklarda yaşayan halk, arazinin tarzına göre ikta, vakıf veya mülk reayasıydı. Bunlar öşür ve vergilerini kimin reayası iseler ona verirlerdi. Selçuklularda, siyasi birliğin kurulmasından sonra tarımsal üretimi arttırmak için önlemler alınmıştır. Vergi sisteminin temelini tarımsal gelirler oluşturduğu için devlet tarımsal yatırımlara büyük önem veriyordu.

İkta sisteminin bozulup, toprakların aristokrasinin eline geçmesi, vakıflara dönüşmesiyle tarımsal üretim azalmıştır. İç çekişmeler, Moğollar'la yapılan çarpışmalarda köylünün ekonomik gücünü azaltmıştır. Sık sık görülen kuraklık ve çekirge felaketi de açlık ve sefaletle yol açmaktaydı. Anadolu'nun açlık ve yoksulluk çektiği bu dönemde Osmanlı Beyliği, İznik-Bursa'da gittikçe büyümekteydi

1.4.1. İkta Arazisi

Araziyi emiriye'nin, has ve ikta kısımları hükümdar, hükümdar ailesi, vezir, emir, sipahi ve devlet adamlarına tahsis edilmişti. Selçuklularda topraklı süvariye sipahi denirdi. Görevinden uzaklaştırılanların iktası elinden alınırdu. Tımarlı sipahinin tımarı, hizmet şartıyla erkek evlada geçerdi. Bu tımarlara "ocakzade tımarı" denirdi.

1.4.2. Vakıf Arazi

Miri araziden olup öşür ve resimleri sonradan ilim ve sosyal müesseselerin masraflanna karşılık olarak tahsis edilen arazidir. Bu arazinin geliri, vakfiyelerin ihtiyaçları için kullanılırdı. Selçuklu devlet adamları, kendilerine mülk edinilen arazileri sonradan vakıf şekline sokup ilmi ve toplumsal eserler meydana getirmişlerdir.

1.4.3. Mülk Arazi

Devlete ait iken çeşitli nedenlerle yararlılıklar ve hizmetleri görülenlere verilmiş, daha sonra onların evlatlarına geçmiş, bir kısmı da vakıf haline getirilmiş arazilerdir.

1.5. Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Önce İslam Arazi Rejimi

İslam hukukunun mülkiyet anlayışına göre; Gökte ve yerde bulunan her şey Allah'ındır. İnsanlar bunları kullanmakta serbesttirler⁸. Bir kimsenin bir şeyi haksız sahiplenmesi Allah'a itaatsizlik demektir⁹. İslam'da kişilerin özel mülkiyet hakkı kabul edilmiştir. Peygamber kişisel mülkiyet hakkının varlığını kabul etmiş ve

⁸ **SEVİĞ, Resit V.**, (1953), *Toprak Hukuku Dersleri*, İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığı, Ankara, s. 224.

⁹ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 7.

fetihler sırasında sık sık mülk tevçilerinde bulunmuştur¹⁰. Kur'an mülkiyet hakkının kazanılması ve korunmasına dair genel hükümler koymamıştır. Kuran'a göre mülkiyet kazanma yolları miras, ticaret, hibe ve bağışlardır¹¹. İslamiyet'te mülkiyetin kökeninin Allah'ta olduğu inancı bu hakkın kutsal ve ihlal edilmezliği sonucunu doğurmuştur. İslam'da mülkiyet her türlü kişisel hakkın dışındadır. Hiçbir keyfi hareket onu değiştiremez¹².

Toprağın Allah'a dolayısı ile onun gücünü temsil eden sultana ait olduğu yönündeki doğu felsefesi daha çok yeni fethedilen topraklar üzerindedir. Sultan bu topraklar üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkına sahiptir; isterse fatihlere dağıtır isterse Beytülmal'a maleder; mülk olarak dağıtılan topraklar artık sultanın değil, tasarruf hakkına sahip olan kişilerindir¹³. İslamiyet'te arazi mülkiyetinin kaynağı fetihlerdir. Fetih sonunda, fetih sırasında mevcut olan mülkiyet hakkı ortadan kalkar fethi kendi istekleri ile kabul edenlerin mülkiyetleri kendilerinde bırakılır ve öşür¹⁴ vermeleri istenir. Fetih savaş sonunda olmuş ise sultan toprağı istediği gibi kullanabilir, ister galipler arasında paylaşır, ister Beytülmal'a mal eder, isterse de vergi vermek şartıyla eski sahiplerine bırakır¹⁵.

¹⁰ **BARKAN, Ömer Lütfü**, (1940), *Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller*, Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. VII, S. I, İstanbul, s. 176.

¹¹ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 7.

¹² **CİN, a.g.e.**, s. 9.

¹³ **CİN, a.g.e.**, s. 9.

¹⁴ Öşür; ürün üzerinden onda bir oranında alınan bir vergidir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. **Ömer Lütfi BARKAN**, (1980), *“Öşür” Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul s.799-804.

¹⁵ **CİN, a.g.e.**, s. 10.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLI DÖNEMİNDE TARIM

Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı ile başlatılan yenileşme hareketi çerçevesinde diğer kesimlerde olduğu gibi tarımda da bazı yeni adımlar atarak üretimi artırmayı amaçlamıştır. Örneğin 1860'larda pamuk tarımı teşvik edilmiş, ancak artan üretimi yurt içinde değerlendirmek mümkün olmadığı için bunun yerine pamuk ihracatı öne çıkmıştır. Yine aynı yıllarda ipek ve tütün gibi ürünlerin üretimi de desteklenerek, iç ve dış ticarete önemli ürünler arasına alınmıştır. Bunlara ek olarak merinos yetiştiriciliği ve şeker pancarı gibi yeni ürünlerin üretimine geçilirken tütün, üzüm, incir gibi ürünlerin üretimleri de katlanarak artmıştır. Bununla birlikte yerli üretim, kapitülasyonların getirdiği dışsattım serbestisi ile gümrüksüz giren ürünlere karşı rekabet edememiş ve ülke ihtiyacını karşılayamamıştır. Bu nedenle ülke her yıl buğday, pirinç, un gibi tarım ürünleri dış alımına önemli bir pay ayırmak durumunda kalmıştır.

Diğer yandan yine bu dönemde tarımsal alt yapı da geri durumdadır. Köylülerin ve çiftçilerin çoğu üzerinde tarım yapacak toprağa sahip değildir. Böyle bir yapıda tarım topraklarının büyük bir bölümü devlete ait olup devlet adına işletildiğinden, üretim bu topraklar üzerinde yaşayan maraba - köylüler tarafından yapılmakta ve karşılığında da geçimleri için bir miktar ürün onlara bırakılmaktadır. Kendi toprağı olan çiftçiler de hayvan gücüne dayalı geleneksel tarım yöntemi ile üretim yapmakta, çok emeğe karşı düşük verimle üretim çalışmalarını sürdürmektedir. Yol, ulaşım ve haberleşme yokluğu da ürünü değerlendirmede ayrı bir zorluk yaratmaktadır. Çiftçilerden alınan aşar vergisi miktarı ve uygulama biçimi çiftçiyi canından bezdirici noktaya getirmiştir. Yıllarca süren savaşlar da tarımsal üretimi kısıtlamıştır. Bunlara ek olarak devletin de, dengeli bir toprak dağılımı, üretime bağlı adil bir vergi sistemi, sulama, tohum geliştirme, kredi desteği, ürün

değerlendirme, ulaşım gibi olanakları sağlayıcı bir politikası olmadığından tarım sektöründe gelişim gerçekleşmemiştir.

Görüldüğü gibi bu dönemde gerçek bir tarım politikası olmayınca, tarımsal üretimi artırmak adına alınan yüzeysel girişimler etkisiz kalmış ve istenen gelişme sağlanamamıştır. Sonuçta, kapalı ekonomi faaliyeti içinde kendi ihtiyacı için üretim yapan çiftçiler kentlerin ihtiyacını karşılayamazken, tarım ürünlerinde dış alım da zorunlu olmuştur. Oysa bu dönemde sanayileşmekte olan ülkelerde tarım ürünlerine olan talep artarken tarım işletmeleri de bu talebi karşılamak için yapı değiştirmiş, sanayinin ürettiği girdi ve teknolojiyi kullanarak entansif tarım yapan işletmelere dönüşmüştür. Ülkeler arası ticaret gelişirken, ekonomi politikası içinde tarım sektörü de önemli ölçüde desteklenmiştir. Ulaşım olanaklarının genişlemesi ile ürünlerin ve girdilerin taşınması kolaylaşmış, bu zincirleme etki ile üretim daha da artmıştır. Avrupa ülkelerinde bu gelişmeler olurken, Osmanlı Devleti sanayideki ve tarımdaki bu değişimleri yeterince izleyememiş, üretim geleneksel yapıda ve ilkel koşullarda devam etmiştir. Günümüzde gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin tarımsal yapısına bakıldığında ne yazık ki ülkeler ve teknolojiler arasındaki bu gelişme farklılığının o zamandan bu güne benzer şekilde devam ettiği görülmektedir¹⁶.

2.1. Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Tarım

Osmanlı Devleti toprak hukuku alanında da İslam hukukunu uygulamıştır. Bundan dolayı İslamiyet'teki mülk topraklar ve mülk olmayan topraklar ayırımı Osmanlı Devleti'nde de mevcuttur¹⁷. Fakat toprak düzeni devletin ilk kuruluş yıllarından itibaren toprakların yeni bir sınıflandırılmasına yer veren bazı değişikliklere uğramıştır¹⁸.

¹⁶ **DERNEK, Zeynep**, (2006), *Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 1(1):1-12, ISSN 1304-9984, s. 2.

¹⁷ **BARKAN, Ömer Lütfü**, (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 138.

¹⁸ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 10.

Osmanlı toplumu, idari bakımdan yöneticiler ve yönetilenler olmak üzere iki önemli sosyal yapıya ayrılmaktaydı. Yöneticiler, görevli oldukları yerde devletin otoritesini temsil eder, üretimle uğraşmazdı ve vergiden muaftı. Yönetilenler (reaya, raiyyet ve halk) ise üretimle uğraşır ve vergi verirdi. Osmanlı toplumu, dini yönden de müslüman ve hıristiyan olmak üzere iki kısımdı. Müslümanlar arasında ırk ve dil farkı gözetilmezdi. Hıristiyanlar kendi cemaatleri içinde ibadet özgürlüğüne sahip olup Medeni Hukuk bakımından tamamen kendi kanunlarına uyarlardı.

Osmanlılarda halkın bir kısmı şehirlerde büyük bir kısmı köylerde yaşardı. Köylerde yaşayan nüfusun çoğu tarımla uğraşır ve tarım ürünleri yetiştirirdi. Ekonomide tarımın ağırlığı fazla olduğundan çiftçinin toprağını bırakıp, başka yere göç etmesine genellikle izin verilmezdi. Toprağını bırakıp, başka yere gidenlerden "Çift Bozan" adı ile bir vergi alınırdı. Kırsal kesimde yaşayan aşiretler genellikle göçebe bir hayat yaşar ve hayvancılıkla uğraşırlardı.

Tarımın geliştirilmesi için çiftçilere kredi vermek üzere 1863 yılında Memleket Sandıkları kurulmuş ise de 1888 senesinde Ziraat Bankasına devredilmiştir. Her vilayette Ticaret ve Ziraat Odaları kurularak, üretimin geliştirilmesine çalışılmıştı.

Osmanlı Devleti kurulduğu ve sonradan fethettiği ülkelerde bir çeşit toprak köleliği ile karşılaşmış ve bunu çözümlmek için toprak düzenine müdahale etmiştir. Toprağı işleyenleri köle olmaktan kurtarmış, derebeylik yerine tımar sistemini, serf (köle) yerine de tımar sahibini getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nde, toprak mülkiyeti devlete aitti. Yeni fethedilen yerlerde toprakların bir kısmının mülkiyeti halka bırakılırken, bir kısmının çıplak mülkiyeti hazine için alıkonulup, tasarruf hakkı halka devrediliyordu. Bu tür arazilerin gelirleri hizmet karşılığı olarak belirli kişilere tımar olarak veriliyordu. Bu sistem, Selçuklu ikta sisteminin bir devamı olarak Osmanlılara geçmiş olup, bunu gerektiren de devletin askeri niteliğiydi. Osmanlı Devleti'nin gelişimi döneminde askeri örgüt,

toprak sisteminin gereklerine göre düzenlenmişti, toprak rejimi de askeri gereksinimleri karşılayacak biçimde örgütlenmişti.

Osmanlılarda, tarım topraklarının çoğunda, fethedilen topraklar, mülk olarak verilmeyip, mülkiyeti devlete ait olurdu. Bir ülke fethedilince buranın toprakları, gelirleri v.b. özellikleri çıkartılır ve kumandanlar arasında paylaştırılırdı. Miri topraklar, gelirlerine göre büyük, orta ve küçük parçalara ayrılırdı. Bu topraklara "dirlik" denirdi. Osmanlı Devleti'nde çiftçi ve köylü toprağın sahibi değildi. Devlet, arazi emiriyenin sahibi sayılır, savaşlarda yararlılık gösterenlere bir kısım arazinin sadece tasarruf etme hakkını tımar olarak verirdi. Tımar sahibi olan sipahide o araziye ekip, biçmek hakkını tapu senedi ile çiftçi ve köylüye verirdi. Tımar sahibi olan sipahi, çiftçi ve köylüden öşrü ve diğer vergileri kendisi alırdı. Sipahinin, çiftçiden aldığı aşar ve diğer vergiler o sipahinin dirliğini oluştururdu. Çıplak mülkiyeti devletin olmak üzere dağıtılan arazilere "miri topraklar" veya "arz-ı memleket" denirdi. Tımar sahiplerine de "sahib-i arz" denilmekteydi.

Ülkenin kurak ve az yağışlı yerlerinde hububat yetiştirilmekte ve hububat üretimi teşvik edilmekteydi. Buğdayın ihraç edilmesi hükümet tarafından yasaklanmasına rağmen resmi olmayan yollarla buğday ihraç edilmekteydi. Batı Akdeniz, Mısır ve Venedik'e buğday sevk edilmekteydi. Pirinç üretimi de önem taşımaktaydı.

Bağ bahçe tarımı Anadolu'nun sulama olanağı bulunan yerlerinde yapılmaktaydı. Büyük şehir kenarlarında bostan, bağ ve meyvelikler yer alıyordu. Marmara Bölgesi'nde bostan ve bahçe olarak kullanılan toprakların bir kısmı Türklerin burayı fethinden önce olduğu gibi hıristiyan ahalinin elinde kalmaya devam ediyor, bir kısmı ise hıristiyanlarca kiralanıp, sebzeçilikte kullanılıyordu. Bağcılık önem taşımakta, yaş ve kuru üzüm üretilmekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, hayvan yetiştiriciliğinde koyunculuk önde gelmekteydi. Hayvancılığa bağlı olarak, dericilik sanatı da gelişmişti. Koyun dışında keçi, sığır, manda ve at yetiştiriciliği de önemliydi.

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren dış ülkelerle ilişkiler artmış, tarım ürünlerinde çeşitlenme ortaya çıkmıştır. 1840 yılında şekerpancarı yetiştirilmeye teşebbüs edilmiş ancak başarısız olunmuştur. 1861 yılında Amerika'dan getirilen pamuk tohumları İzmir çiftçisine parasız dağıtılmıştır; pamuk üretimi daha çok ihracata yönelik yapılmıştır. 1862 yılında dutluk tesis edenlere muafiyetler tanınarak, ipek üretiminin artırılmasına çalışılmıştır. İhraç edilen tütün, üzüm ve incirin üretimlerinde de büyük artışlar görülmüştür.

1800'lü yılların son çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğunda tarıma bakıldığında üretim deseninde tahıl ve baklagilleri % 85, meyvelerin % 9, endüstri bitkilerinin % 6 civarında yer aldıkları, zaman içinde meyve ve endüstri bitkilerinin oranlarında yükselme görüldüğü söylenebilir.

İşletme büyüklükleri genellikle orta ölçekteydi. Mevcut işletmelerin % 50'si 50 dönüme kadar genişlikte bulunmaktaydı. Büyük ölçekli işletmeler daha çok Akdeniz ve Ege bölgelerinde yoğunlaşmıştı.

1887'de II. Abdülhamit yönetiminin belirlediği tarımsal gelişme stratejisinde; Tarımsal Kredi Kurumlarının geliştirilip yaygınlaştırılması, üreticilerin eğitimi, toprak ıslahı ve sulu tarımı yaygınlaştırmak, tarımsal yayım hizmetlerini geliştirmek, yenilikleri yaygınlaştırmak, tarımsal mekanizasyonu artırmak, yüksek verimli tohum kullanımı, hayvan ve bitki hastalıklarıyla mücadele, hayvan ırklarını ıslah etmek, vergilerde tarımsal gelişmeyi özendirici düzenlemelere gitmek, taşrada çiftçilere daha fazla hizmet götürmek gibi hedeflere yer verilmiştir.

İttihat ve Terakki yönetimi de tarıma önem vermiş ve tarıma ayrılan kaynağı artırmıştır. Bu dönemde Ziraat Umum Müdürlüğü kurulmuş, Veterinerlik Şubesi, Ziraat Şubesinden ayrılmış, taşrada görev yapan ziraat memurlarının görevleri düzenlenmiş, Halkalı Ziraat Okulu mezunları Ziraat Müfettişi, Ziraat Müdürü, Ziraat Memuru, Ziraat Öğretmeni olarak görevlendirilmiş, tarımsal öğretim düzenlenmiş, tarıma dayalı sanayi dallarının geliştirilmesine çalışılmış, Amerikan asma çubuğu dağıtılmış, yurt dışına yetişmek üzere uzman gönderilmiş, vilayetlerde Ziraat Odaları kurulmuştur.

2.1.1. Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Arazi Kanununun Kabul Edildiği Tarihe Kadar Osmanlı Toprak Hukuku

Osmanlı üretim tarzına bakıldığında, toprak kullanımıyla ilgili olarak şu durum görülmektedir: Anadolu'dan gelerek fetihlere katılan Türkmen Şeyhlerine, ahilere, mülk ve tımar olarak toprak verilmiştir. Osmanlı ülkesi göçebe Türkmenler için cazip hale getirilmiştir. Rumeli'nin fethinden sonra yerel feodal beylerin etkinliğini ortadan kaldırmak amacıyla bir kısmı Anadolu'ya sürülerek, kendilerine tımar verilmiştir. Anadolu eşrafından bir kısmı da Rumeli'ye sürülerek kendilerine tımar verilmiştir. Yeni fethedilen topraklarda, din ayırımı gözetilmeden sipahilere tımar olarak verilmiştir. Osmanlı Devleti, aşamalı olarak beylere ait özel mülkiyet anlayışını yıkmaya çalışmış, malikane sisteminden, padişah dirliği ve sipahi tımarına doğru bir gidiş başlamıştır. Böylece, Osmanlılarda toprakların mülkiyet hakkı devlette bırakılarak kullanım hakkı kamuya mal edilmiştir. Osmanlı üretim tarzı, feodal sistemden ayrı kendine özgü bir sistemdir. Osmanlı çiftçisi "çift bozan vergisi" ödemesi durumunda, istediği yerde ve istediği işi yapabiliirdi. Feodal sistemde ise böyle bir hak olmayıp, senyör, serfin sadece malına değil, aynı zamanda kendine de sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak sisteminde önemli değişiklikler Tanzimat sonrası dönemde gerçekleştirilmiştir. 1839 Tanzimat Fermanıyla bütün dirlikler kaldırılmış ve tımar rejimi sona ermiştir. Artık memur maaşları hazineden verilecek ve toprak vergilerini devlet toplayacaktı. 1847'de toprağın yalnız oğula değil, kıza da miras olarak geçmesi kabul edilmiştir. 1858 Arazi Kanunnamesi ile ülke toprakları beş kısma ayrılmış ve ferdi mülkiyet esası getirilmiştir. Bununla amaç toprakların küçük işletmeler halinde köylüye dağıtılmasıdır. Köylü, kendisine verilen toprak üzerinde istediği gibi tasarruf edebilir, istediği ürünü yetiştirebilir, istediğine kiraya verebilir ve satabilirdi.

Osmanlı Devleti'nde topraklar 1858 yılında hazırlanan Arazi Kanunnamesi'ne kadar üç ayrı şekilde incelenmiştir¹⁹. Bunlar;

¹⁹ DÜREN, Akın, (1972), *Toprak Hukuku Dersleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 16.

1- *Öşür Topraklar*: Fetihden önce Müslümanlara ait olan veya sonradan Müslümanların yerleştirildiği topraklardır²⁰. Öşür toprakların özelliği, işleyenin Müslüman olması ve toprağın mülkiyetine sahip bulunmasıdır. Bu topraklar satılabilir, mirasçılara geçebilir ve istenilen şekilde tasarruf edilebilir²¹.

2- *Haraç Topraklar*: Bir yerin fethinden sonra o yerin yerli gayrimüslim halkına mülkiyeti bırakılan topraklardır. Bu topraklardan “haraç-ı mukaseme” (ürünün 1/10’dan ½’sine kadar) alınabilirdi ve bundan başka yılda bir miktar “haraç-ı muvazzaf” denilen vergiler alınırdı. Hukuki olarak bu topraklar, öşür topraklardan farklıdır. Öşür toprak sahipleri kullandıkları mülklerin gerçek sahipleridirler; elleri altındaki bu arazi parçalarını alıp satabilirler ve üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilirler²².

3- *Miri Topraklar*: Bu topraklar ne öşür ne de haraciyedir. Bu topraklara arz-memleket yani miri topraklar denir. Aslı haraciyedir fakat toprağın mülkiyeti devletindir. Toprağın mülkiyeti devletin, kullanım hakkı ise reayanındır. Tımar sistemi bu arazi üzerinde uygulanır²³.

2.1.2. Arazi Kanununun Kabulü

1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin birinci maddesi Osmanlı Devleti’nde toprakları beş bölümde incelemektedir. Bunlar; mülk topraklar, miri topraklar, vakıf topraklar, metruk topraklar ve mevat topraklardır. Bu bölümlerden ilki mülk topraklardır.²⁴

²⁰ NİŞANCI, Şükrü, (2002), *15-16. yy’larda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumus Adam Yayıncılık, İstanbul, s. 83.

²¹ DÜREN, Akın, (1972), *Toprak Hukuku Dersleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 16.

²² NİŞANCI, a.g.e., s. 83.

²³ DÜREN, a.g.e., s. 16.

²⁴ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 5.

Mülk Arazi: Toprağın çıplak mülkiyet ve tasarruf hakkının kayıtsız şartsız aynı kişiye ait olduğu arazidir²⁵. Arazi Kanunu mülk araziye “berveçhi-mülkiyet üzere tasarruf olunan yer” olarak tanımlar²⁶. Mülkiyet üzeri tasarruftan amaç toprak sahibi kişinin, kimsenin iznine ihtiyaç duymadan kanunun çizdiği sınırlar içinde toprağını istediği gibi kullanabilmesidir. Yani araziye satmak, hibe etmek veya üzerine ağaç dikmek, bina yapmak vs. gibi hakları kimsenin iznine gerek duymadan kullanabilmesidir^{27 28}.

Mülk sahibi bu hukuki haklarının yanında başka haklara da sahiptir. Örneğin toprağın altına ve üstüne de dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Toprak sahibinin ölümü halinde ise mülk arazi mirasçılara geçer. Mirasçı bulunmaması durumunda ise toprak devlete geçer ve *miri arazi* olarak nitelenir^{29 30}.

Mülk topraklar dört bölüme ayrılır;

a- Köy ve kasabalar içinde veya kenarlarında kısmen iskan bölgesi sayılan yarım dönüm büyüklüğünde yerler.

b- Aslında miri arazi iken sonradan mülk arazi yapılan yerler.

c- Öşrü arazi; ya fethedildiği zaman Müslümanlara verilmiş ya da daha önce Müslümanların elinde olan topraklardır. Bu topraklar sahiplerinin mülkü olup, yaptıkları ziraate karşılık elde ettikleri ürünün onda birinden (öşrü) beşte birine kadar vergi olarak devlete vermek zorundaydılar.

d- Haraci topraklar ise Hıristiyanların elinde, mülkleri olan topraklardır. Bu topraklara sahip olanlar da öşri toprak sahipleri gibi elde ettikleri ürünün onda

²⁵ **BARKAN, Ö. L.**, (1980), İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 250.

²⁶ **BARKAN, a.g.m.**, s. 363.

²⁷ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 26.

²⁸ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 5.

²⁹ **KOÇ, a.g.e.**, s. 37.

³⁰ **KOÇ, a.g.e.**, s. 5.

birinden beşte birine kadar “Harac-ı mukaseme” adıyla öşür ve ayrıca “harac-ı muvazzafa” adıyla çift akçası (arazi vergisi) vermek zorundaydılar^{31, 32}.

Vakıf Arazi: İslam hukukunda vakıf “bir şeyin Allah yolunda halkın yararına sunulması” olarak tanımlanır³³. Vakıfta mülkün sahibi Allah sayıldığı için mülke kimse dokunamaz^{34, 35}.

İslam devletlerinde önceleri devlet hizmetinde çalışıp, sonradan gözden düşen kimselerin malları vakfedilebilirdi bu kimseler mallarını müsadereyen kurtarmak için vakfediyorlardı. Bir çok mülk sahibi de mallarını istedikleri kimselere bırakabilmek için vakfetme yolunu seçmişlerdir. İslam devletlerinde vakfın çok olmasının asıl sebeplerinde birisi budur^{36, 37}.

Vakfın bir amacı olmalıdır. İslam’da bu amaç Allah’a yaklaşmaktır^{38, 39}.

Vakıflar vakfedilen arazinin mülk olup olmamasına göre ikiye ayrılır; mülk arazi sahibi tarafından belirli bir amaca tahsis edilirse “sahih vakıf”, miri araziden bir kısmının veya tasarruf hakkının tümünün vakıf haline getirilmesi durumunda ise “Tahsisat kabilinden vakıf” ismini alır^{40, 41}.

³¹ HALAÇOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 90.

³² KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 6.

³³ BARKAN, Ö. L. (1980), İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 251.

³⁴ BARKAN, Ö. L. (1980), Şer’i Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 211.

³⁵ KOÇ, a.g.e., s. 6.

³⁶ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 39.

³⁷ KOÇ, a.g.e., s. 6.

³⁸ KOÇ, a.g.e., s. 39.

³⁹ KOÇ, a.g.e., s. 6.

⁴⁰ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 90.

⁴¹ KOÇ, a.g.e., s. 6-7.

Vakıf topraklarının vergileri dini, ilmi ve sosyal kurumlara tahsis edilmektedir. Vakıf reayası, arazisi hangi vakfa bağlanmışsa öşür ve vergisini o vakfın mütevellisine verir ve o da vakıfnamesi gereğinde gerekli yerlere harcardı^{42, 43}.

Metruk Arazi: Toplumun ya da belirli bir kasaba ya da köy halkının kullanımına ayrılan pazar, panayır, yol, köprü vs. ile yaylak ve kışlaklardır⁴⁴. Metruk arazide bir mülkiyet ya da tasarruf söz konusu değildir. Sadece toplumun ya da metruk arazinin ayrıldığı köy ve kasaba halkının yararlanma hakkı vardır. Metruk arazi sayılan yerler alınıp satılmaz. Devlet tarafından her hangi bir kişiye ya da gruba tahsis edilemez^{45, 46}.

Mevat Arazi: Hiçbir işe yaramayan arazilerdir⁴⁷. Bir arazinin mevat arazi olabilmesi için kimsenin tasarrufunda olmaması, halkın kullanması için ayrılmamış olması ve köy ya da kasabaya uzak olması gibi özellikleri taşıması gerekir. Bir yerin mevat araziden sayılıp sayılmaması, doğrudan doğruya arazinin ihya edilip edilemeyeceği sorunu ile ilgilidir. İhya, ziraata elverişli olmayan arazinin şenlendirilmesi ekilir hale getirilmesidir^{48,49}.

Miri Arazi: Osmanlı Devleti'nin topraklarının büyük bir kısmı miri'dir. Yani devletindir⁵⁰. Miri arazi, rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olan ve

⁴² HALAÇOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 90.

⁴³ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 7.

⁴⁴ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 41.

⁴⁵ HALAÇOĞLU, a.g.e, s. 90.

⁴⁶ KOÇ, a.g.e., s. 7.

⁴⁷ KOÇ, a.g.e, s. 91.

⁴⁸ Mecellenin 1051. maddesi ihyaı "ihya imar demektir, ki araziye ziraata Salih kılmaktır" diye tanımlar.

⁴⁹ KOÇ, a.g.e, s. 7.

⁵⁰ Miri; Osmanlı Devleti'nde bir şeyin hazineye ait ve devlet malı olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Bkz Mehmet Zeki PAKALIN, (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul, s. 542.

kullanımı bir bedel (tapu) karşılığında süresiz olarak köylüye bırakılan topraklardır⁵¹. Bu tanım şu özellikleri vurgulamaktadır^{52, 53}.

- a. Miri arazi rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olan arazidir.
- b. Miri arazi, işletilmek üzere süresiz olarak köylüye verilir.
- c. Miri arazinin köylüye verilmesi bir bedel (tapu) karşılığındadır.
- d. Miri arazinin köylüye verilmesi işlemi devleti temsil eden memurlar tarafından gerçekleştirilir.
- e. Miri arazi sistemine dahil olan yerler; tarla, çayır, yaylak, kışlak, kuru ve buna benzer topraklardır.

2.2. Miri Arazi Rejimi ve Osmanlı Dirlik (Tımar) Sistemi

Dünyanın her hangi bir yerinde uygulanan arazi sisteminin dahiyane bir buluşla birden keşfedilmiş olmasına imkân yoktur⁵⁴. Bundan dolayı miri sistemin Osmanlı Devleti'nde ne zaman uygulanmaya başladığını belirlemek mümkün değildir⁵⁵. Fakat Osmanlı Devleti'nin oluşumunda rol oynayan tarihi, ekonomik ve toplumsal şartların miri sistemin yavaş yavaş kendiliğinden ortaya çıkmasını sağladığı söylenebilir⁵⁶. Bununla birlikte miri sistem yalnız Osmanlılara has bir toprak sistemi de değildir. Birçok İslam ve Türk İslam Devletinde uygulandığı gibi Bizans'ta da uygulanmıştır⁵⁷. Osmanlı Devleti, Bizans ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin toprakları üzerinde kurulduğu zaman, halkın büyük bir kısmı kendisine

⁵¹ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 67.

⁵² KÜÇÜKKALAY, A. Mesut, (1999), *Osmanlı Toprak Sistemi-Miri Rejim*, YTY, C.V, s. 53; SEVİG, Resit V., (1953), *Toprak Hukuku Dersleri*, İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığı, s. 244; CİN, a.g.e., s. 69.

⁵³ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 7.

⁵⁴ BARKAN, Ömer Lütfü, (1980), *Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları*, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 128.

⁵⁵ CİN, a.g.e., s. 70.

⁵⁶ BARKAN, a.g.e., s. 128.

⁵⁷ BARKAN, a.g.e., s. 128.

ait olmayan topraklar üzerinde irsi ve daimi bir kiracılık ilişkisi içinde çalışıyordu. Anadolu ve Balkanlar'da meydana gelen birçok siyasi bozukluk, feodal rejime benzer bir toprak düzeninin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Osmanlı Devletinin zamanla güçlenmesi ile birlikte Anadolu Beyliklerinin ve Bizans'ın toprakları Osmanlıların eline geçti⁵⁸. İlk Osmanlı padişahları arazinin mülkiyetini devlet hazinesi için alıkoyarak, kullanımını askeri hizmet karşılığında askerler arasında dağıtmışlardır^{59, 60}.

Osmanlı Devleti kurulduğu zaman ve sonradan fethettiği yerlerde bir çeşit toprak köleliğinin olduğu düzensiz bir derebeylik sistemi ile karşılaşmıştır. Bu sistemin, toprak ilişkilerinde doğuracağı (halkın büyük bir kısmının derebeyin çiftliğinde serf ve köle olarak çalışması, tarımsal işletmelerin küçülmesi gibi) olumsuz sonuçları önlemek için mevcut toprak düzenine müdahale etmiş ve toprağa dayanan asalete son vermiştir. Böylece toprağı işleyenleri serf olmaktan çıkararak, derebeylik yerine tımar sistemini, serf yerine de tımar sahibi sipahi ile arasında sadece sözleşme bulunan bir kiracılık düzeni oluşturmuştur⁶¹. Böyle bir toprak düzeni ise toprağın mülkiyetinin devlette olması ile mümkündür işte bundan dolayı Osmanlı Padişahları fethedilen toprakların bir kısmının mülkiyetini halka bırakırken, bir kısmının rakabesini hazine için alıkoymuş ve sadece kullanım hakkını halka bırakmıştır⁶². Sadece kullanım hakkının halka bırakıldığı bu tür toprakların gelirleri, askeri hizmet karşılığı belirli kimselere verilerek dirlik (tımar) sistemi oluşturulmuştur^{63, 64}.

⁵⁸ **BARKAN, Ömer Lütfü**, (1980), Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 133; **BAYRAKÇI, Halil**, (1990), *Osmanlı Toprak Sistemi*, Marifet Yayınları, İstanbul, s. 43.

⁵⁹ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 74.

⁶⁰ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 8.

⁶¹ **BARKAN, a.g.e.**, s. 133; **BAYRAKÇI, Halil, a.g.e.**, s. 134.

⁶² **CİN, a.g.e.**, s. 77; **KÜÇÜKKALAY, Abdulah Mesut**, (1999), *Osmanlı Toprak Sistemi-Miri Rejim*, YTY, C.V, s. 54.

⁶³ **KÜÇÜKKALAY, a.g.m.**, s. 54.

⁶⁴ **KOÇ, a.g.e.**, s. 9.

2.2.1. Miri Arazinin Çeşitleri

Miri arazi kendi içinde çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Bunlardan padişaha gelir olarak ayrılan havas-ı hümayun denir. Diğer bir kısım ise derecelerine göre gelirleri vezirlere, beylerbeylerine, sancakbeylerin vs. büyük devlet memurlarına ait olan has ismi verilen topraklardır. Padişah kızlarına ve ailelerine verilen yerlere ise paşmaklık adı verilmiştir. Devlet adamlarına hizmetleri dolayısı ile mülk olarak verilen topraklara ise malikanı denilirdi⁶⁵. Bir kısım topraklar ise fetih sırasında bazı komutanlara hizmetlerine karşılık verilen, ölümlerinde ise çocuklarına ve akrabalarına geçen yurtlukocaklık yerlerdir⁶⁶. Ayrıca müselleme, Yörük, yaya, çingene müselleme gibi geri hizmet erbabıyla, akıncı beyleri ve akıncıların çeribaşı olan toycalara da miri toprak ayrılırdı. Bunlardan başka saray hizmetinde ve yolların güvenliği için derbendlerde bulunanlara da bir kısım toprak verilmiştir⁶⁷. Miri toprakların en önemli bölümü savaşlarda yararlılığı görülen kişilere verilen zeamet ve tımarlardır. Dirlik (Tımar) sistemi adı verilen bu sistem Osmanlı toprak sisteminin esasını oluşturur^{68, 69}.

⁶⁵ Mesela Yıldırım Beyazıt zamanında Rumeli'nin fethinde oynadığı büyük rolden dolayı Mihaloğlu Ali Bey'e Plevne kasabası civarında bir takım boş araziye içeren geniş bir alan birçok köyleriyle birlikte "cümle hududu ve hukuku ile mefuazü'l – kalem ve maktu'il kıdem olarak isterse sata, dilerse bağışlaya ve murad idinirse vakfede" gibi haklarla verilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. **BARKAN, Ö. L.**, (1980), İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, İstanbul, s. 256.

⁶⁶ **HALACOĞLU, Yusuf**, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 92.

⁶⁷ **ORHONLU, Cengiz**, (1967), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 47.

⁶⁸ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 85; **TABAKOĞLU, Ahmet**, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 209.

⁶⁹ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 11-12.

2.2.2. Miri Arazinin Teşekkülü

Osmanlı Devleti'nde ilk yıllarda miri arazi ile ilgili, genel olarak arazi sistemi ile ilgili genel kuralların olmayışı kendini önemli bir eksiklik olarak gösteriyordu. Çıplak mülkiyetin devlete ait olması şartıyla sipahilerin hakları ve görevleri belirlenmiş ve bunlara az çok bir takdir hakkı da bırakılmıştı. Padişah miri toprakları maiyetinde tevcih ederken, onlara halkın ve haklarına harfiyen uymalarını ve hiçbir zarar vermemelerini emretmiştir. Böylece yavaş yavaş bir hukuk ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu her şeyden önce askeri düzenle ilgili olmuştur. I. Murat zamanında ordunun başkomutanı olan Beylerbeyi Timurtaş Paşa, askeri teşkilatın ilk temellerini atmış olan Alaaddin Paşa'dan sonra tımar ve zeametleri düzenledi. I. ve II. Mehmet zamanlarında düzenlemeler yapıldı.

2.2.3. Osmanlı Devletinde Miri Arazi Hukukunun Kanunlaşması

Zamanla sipahi ile padişah ve sipahi ile reaya arasındaki ilişkileri düzenlemek için birçok önemli fermanlar ve Fatih Kanunnamesi çıkarılmıştır⁷⁰. Aynı şekilde arazi davalarının görülmesi için şer'i mahkemeler kurulmuştur. Bu şekilde, bir taraftan mülk topraklar için şer'i arazi hukuku doğarken, diğer taraftan temelini tımar sisteminde bulan ve Kanuni devrinin meşhur şeyhülislamı Ebussuud Efendi tarafından kitap haline getirilen örfi hukuk ortaya çıkmıştır. Ebussuud Efendi arazi ile ilgili kuralları bir kitap halinde toplamıştır. "Maruzat-ı Ebussuud" adını taşıyan bu külliyat, fetvaların bir araya toplanmasında ibarettir^{71 72}.

⁷⁰ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 81.

⁷¹ TUNCER, Hadiye, (1962), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları*, Gürsoy Basımevi, Ankara, s. 12.

⁷² KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 9-10.

2.2.4. Osmanlı Hukukunda Arazinin Miri Oluş Şekilleri

Osmanlı Devleti'nde miri arazi çeşitli şekillerde oluşturulabilir. Bundan dolayı miri arazinin sadece fetih sonunda elde edilen topraklardan oluşturulduğunu savunmak hatalıdır. Osmanlı Devleti'nde miri arazi şu şekillerde oluşturulabilir^{73 74}.

- a- Fethedilen arazinin galiplere dağıtılmayarak devlette bırakılması ile fethedilen arazi ya gayrimüslim halka bırakılır ya da galipler arasında dağıtılır; veya devlet hazinesince bu araziye el konur.
- b- Fetih sırasında ne amaçla alındığı ve verildiği belli olmayan arazi.
- c- Mülk araziden olan toprağın sahibinin mirasçısız olarak ölmesi veya zaman aşımı sonucu devlet hazinesine geçmesi.
- d- Sahibi bilinmeyen ya da kime ait olduğu belirlenemeyen mülk arazinin, zamanaşımı sonucu devlet hazinesine geçmesi.
- e- Çıplak mülkiyeti devlete ait olmak üzere ihya edilen arazi.

2.2.5. Miri Arazide Tasarruf

Mülkiyeti devlete ait topraklar olarak tanımlanan miri arazi, vergisine büyüklüğüne ve hizmete göre çeşitli parçalara bölünmüştür. Bu gibi topraklar üzerinde yaşayan kişilere ait olamayıp, bunlar bir kiracı durumundaydılar. Toprak fethedildikten sonra ekilmek, boş bırakılmamak şartlarıyla eski sahipleri üzerinde bırakılmış ve yaptıkları ziraat karşılığı ödemekle mükellef tutuldukları vergilerini hazine yerine o yerin geliri hizmet karşılığı kime bağlanmışsa ona vermişlerdir⁷⁵.

⁷³ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 84.

⁷⁴ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 9.

⁷⁵ HALACOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 91.

Kendileri öldükleri zaman ise toprakları ekip biçmek şartıyla çocuklarına bırakılmıştır⁷⁶. Genel olarak Rumeli toprakları miri topraklardan sayılmıştır.⁷⁷

2.3. Dirlik Sistemi (Tımar Teşkilatı)

2.3.1. Genel Olarak Dirlik

Dirlik veya tımar⁷⁸ devletin miri araziden belirli bir kısmın yıllık gelirinin tamamını veya bir kısmını belli hizmetler karşılığında bir şahsa bırakmasına denir⁷⁹. Bir başka açıdan tımar, geçimlerini sağlamak veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere bir kısım asker ve memurlara belirli bölgelerden kendi isim ve hesaplarına tahsis yetkisi ile birlikte tahsis edilmiş, çoğunluğu toprak olan vergi kaynaklarına verilmiş isimdir⁸⁰. Devlet miri araziye savaşta yararlılık göstermiş kumandanlara ve devleti yüksek kademelerinde bulunan memurlarına hizmet karşılığı tevcih eder. Arazi tımar tevcih edilen kimsenin mülkü değildir. Tımar sahibi⁸¹ araziye reayaya işletmek üzere dağıtır ve üründen ve reayanın şahsında devletin alacağı vergileri toplar.⁸²

⁷⁶ ÇAĞATAY, Neşet, (1952), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reaya'nın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları*, VI Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948), TTK Basımevi, Ankara, s. 430.

⁷⁷ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 11.

⁷⁸ Dirlik veya tımar genlikle eş anlamda kullanılmaktadır. Fakat tımar bir dirlik çeşididir. Araştırmamızda alışılmış olduğu için ikisi de kullanılacaktır.

⁷⁹ ÜÇÖK, Coşkun, (1944), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 4 s. 529.

⁸⁰ BARKAN, (1980), "Tımar" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 805; BERKES, Niyazi, (1969), *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, s. 68.

⁸¹ Tımar sahibine sipahi ya da sahib-i arz da denilmektedir. Sahib-i arz, arazi sahibi anlamına gelir. Tımar ve zeamet tevcih edilen kimseler arazinin sahibi olmadıkları halde Osmanlı hukukunda tımar ve zeamet sahiplerin sahib-i arz denilmiştir. Arazinin sahibi padişahdır. Bu konuda bakz. **Mustafa AKDAĞ**, (1995), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 429.

⁸² KOÇ, a.g.e., s. 12.

2.3.2. Devletin Dirlik (Tımar) Sistemine Tabi Arazi Üzerindeki Hakkı

Devlet ile dirlik sahibi arasındaki ilişkiler incelenirken, iki noktanın önemli olduğu görülmektedir. Bunlara göre; devlet miri araziden belirli bir parçayı, belirli bir askeri hizmet karşılığı sipahiye tevcih etmektedir. Sipahi arazinin sahibi olamaz. Sadece reayadan devletin alacağı vergileri toplamak hakkına sahiptir. Buna karşılık sipahi, gelirleriyle orantılı olarak asker beslemek ve bu askeri donatarak bizzat sefere katılmakla ve diğer hizmetleri yerine getirmekle sorumludur⁸³. Sorumluluklarını yerine getirmeyen dirlik sahibi azledilir. Tımar sahibi kendine verilen dirlik dahilinde, devletin otoritesini temsil eden bir asker memur durumundadır⁸⁴. Dirlik sahibi, sipahinin reaya ile olan ilişkilerinde iki önemli nokta bulunur. Bunlardan ilki dirlik sahibinin çıplak mülkiyeti devlete ait olan araziye devlet adına reayaya dağıtması, ikincisi ise sipahinin, devletin reayadan alacağı vergileri toplamasıdır⁸⁵.

Tımar sahibi, kendisine dirlik olarak verilen devlete ait miri araziye, köylülere, tapu bedeli veya tapu resmi denilen bir bedel karşılığı kiralardı. Tapu bedeli ülkenin çeşitli yerlerinde verime göre değişirdi. Tımar sahibi ve köylü sözleşmeyi istedikleri zaman bozamazdı. Toprağı boş bırakıp giden köylüleri, sipahiler geri getirmek hakkına sahipti. Toprağı nadas dışında peşpeşe üç yıl boş bırakanlardan doğan zararın karşılığı olarak "çift bozan resmi" veya "leventlik akçesi" denilen vergiler alınırdı. Tımar sahibi, bu araziye ne kendisi çiftlik olarak kullanabilir ne de başka kazada olana tapu ile verebilirdi. Çiftçi de, tımar sahibinin izni olmadan o toprağı başkasına veremez, izinsiz ağaç dikemez, izinsiz bağ kuramaz ve ağaçları söküp tarla yapamazdı. Sipahiye tazminat vererek razı etmek koşuluyla toprak başka birisine verilebilirdi. Ancak bu durum, köylünün başka bir yere gitmesiyle mümkün olup üretimin aksatılmaması daima amaç edinilmişti. Dirlik sahibinin tımar ve zeametına yerleşen her kişi onun reayasıydı. Tapu resmi

⁸³ SERTOĞLU, Mithat, (1976), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Dirlikleri'nin Çeşitli Şekiller*, VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) TTK Basımevi,: 288; ÜÇOK, Coşkun, (1944) , *Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 4., s. 540.

⁸⁴ DİVİTÇİOĞLU, Sencer, (1967), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 32.

⁸⁵ ÜÇOK, a.g.m., s. 540.

karşılığı alınmış olan topraklar oğula, olmadığı takdirde diğer mirasçılara geçerdi. Topraklar birinci derecede mirasçı olan kimseye verilerek toprağın bölünmemesi sağlanmaktaydı.

Mülkiyeti devlete, yararlanma hakkı köylüye ait olan arazi birimleri, bir ailenin geçinebileceği miktarda tutulmaktaydı. Bu büyüklük verimli yerlerde 60-80 dönüm, orta verimli arazide 80-100 dönüm, kıraç arazide 100-150 dönümle sınırlandırılmaktaydı. Köylü toprağı satamaz, vakfedemez ve hibe edemezdi.

2.3.3. Osmanlı Dirlik (Tımar) Sisteminin Gelişimi

Osmanlı tımar sistemi I. Osman'ın fetihleriyle başlamaktadır. I. Osman fethettiği yerleri tımar olarak askerlerine dağıtmıştır. Orhan Bey zamanında bir takım komutanlar sınıra yerleştirilerek kendilerine tımar tevcih edilmiştir. Rumeli fethedilince tımar sistemi orada da uygulanmıştır⁸⁶.

Tımarların tam teşkilatı III. Murat zamanında tamamlanmıştır. Bu dönemde Rumeli'nin fethi büyük bir önem kazanmış ve Anadolu'dan bir kısım Türk aşiretleri Rumeli'ye taşınmıştır. Bu durum karşısında tımar sisteminin uygulandığı alan iyice genişlemiştir. Dirliklerin tımar ve zeametlere ayrılması bu dönemde gerçekleştirilmiştir⁸⁷.

I. Murat'ın ölümünden sonra ve Timur'la savaş sebebiyle Osmanlı Devleti'nin teşkilatlanmasında bir duraklama yaşanmış, bu durum Fatih döneminde kadar devam etmiştir. Fatih döneminde imparatorluğun artan ihtiyaçlarını karşılamak ve tımar sistemini geliştirmek için kanunlar düzenlenmiştir⁸⁸. II. Beyazid zamanında tımar teşkilatında büyük bir değişiklik yapılmamış; I. Selim zamanında tımar sistemi mükemmel işlemiştir.

⁸⁶ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 100.

⁸⁷ CİN, a.g.e., s. 101.

⁸⁸ CİN, a.g.e., s. 101.

Tımar sistemi gelişiminin doruğuna Kanuni Sultan Süleyman zamanında ulaşmıştır. Kanuni döneminde miri arazi ve tımar sistemi ile ilgili hukuk kitap haline getirilmiştir⁸⁹. Fakat Kanuni'nin ölümünden sonra dirlik sistemi bozulmaya başlamıştır^{90 91}.

2.3.4. Dirliklerin Çeşitleri

Dirlikleri birçok bakımdan çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Tımarların çeşitlerine göre, tımar sahibinin devlete karşı olan sorumlulukları da değişmektedir. Dirlikleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür.⁹²

Dirlik Arazisinin Mülk Olarak Verilip Verilmediğine Göre Tımarlar

Dirlik arazisinin mülk olarak verilip verilmediğine göre tımarlar, *mülk tımarlar* ve *mülk olmayan tımarlar* olarak sınıflandırılmaktadır.

Mülk tımarlar, Anadolu'nun bazı vilayetlerinde mevcuttur. Mülk tımar sahibi, sefer sırasında belirli miktarda cebeli gönderir; kendisi bizzat sefere katılmaya mecbur değildir. Bu sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde, tımarın bir yıllık geliri hazine tarafından müsadere edilirdi. Fakat tımar alınıp başkasına verilmezdi. Mülk tımarlar sahibinin ölümü halinde önce oğluna, oğlu yoksa diğer mirasçılara geçerdi. Bunlar da ister erkek ister kadın olsun sefer sırasında mutlaka cebeli göndermek zorundaydılar⁹³. *Mülk olmayan tımarlar* ise hizmet karşılığı gelirin bir kısmının ayrılması suretiyle verilen tımarlardır. Osmanlı Devleti'ndeki tımarların çoğunluğu bu türdendir^{94 95}

⁸⁹ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 101.

⁹⁰ CİN, a.g.e. s. 102.

⁹¹ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 17-18.

⁹² KOÇ, a.g.e., s. 18

⁹³ KOÇ, a.g.e., s. 103.

⁹⁴ BARKAN, Ö. L., (1980), *Malikane-Divan Sistemi, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 184; ÜÇOK, Coşkun, (1944), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 537.

Dirlik Arazisinin Gelirine Göre Tımarlar

Üç kısma ayrılır; bunlardan ilki *Has*'tır. Senelik geliri 100.000 akçeden fazla olan dirliklere has denir. Haslar şehzade, vezir, beylerbeyi gibi şahıslara verilirdi. Padişaha verilenler havas-ı hümayun adını taşırdı⁹⁶. Padişah ve hanedana mensup kişilere verilen haslar dışındakiler, görevde buldukları süre içinde kendilerine aittir. Azillerinde veya ölümleri halinde bu dirliği kaybederlerdi⁹⁷.

Senelik geliri 20 bin akçeden 99.999 akçeye kadar olan dirliklere zeamet denir. Zeametler eyalet merkezlerinde bulunan hazine ve tımar defterdarlarına, zeamet kethüdalarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına, kapucubaşlarına, divan katiplerine defterhane ve hazine-i amire katiplerine verilirdi. Ayrıca tımar sahipleri terakki (zam) olarak zeamet sahibi olabilirdi. Zeamet sahiplerine zaim denilirdi. Zaimler tıpkı haslarda olduğu gibi gelirlerinin ilk beş bin akçeden yukarı olanlarına ağır zeamet adı verilirdi⁹⁸.

Senelik geliri 20.000 akçeye kadar olan dirliklere ise *tımar* denir⁹⁹. Tımarlar belirli bir hizmet karşılığı verilir. Tımar sahipleri senelik gelirden kılıç adı verilen belirli bir kısmın ayrılmasından sonra, geriye kalan gelirin her üç bin akçesi için cebelü beslemeye mecburdurlar. Kılıç bedel, sipahinin kendi aylığına karşılıktır. Kılıç illere göre ve tımarların tezkereli ve tezkeresiz olmasına göre iki bin, üç bin ve altı bin akçe arasında değişir¹⁰⁰. Bir kimsenin elinde birden fazla

⁹⁵ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 18

⁹⁶ HALAÇOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 92; Havas-ı Hümayun'a padişah dirliği de denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BARKAN, "Tımar", s. 846.

⁹⁷ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 103.

⁹⁸ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 98.

⁹⁹ BARKAN, Ö. L., (1980), "*Tımar*" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 846.

¹⁰⁰ BARKAN, Ö. L., (1980), *Malikane-Divan Sistemi, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 846.

tımar bulunursa, bunları zeamete çevirmek mümkündür fakat bir zeameti tımar olarak parçalamak mümkün değildir¹⁰¹.

Dirlik Sahiplerinin Gördükleri İşlere Göre Tımarlar

Dirlik sahiplerinin gördükleri işlere göre tımarlar *Eşkinici Tımarları*, *Mustahfiz Tımarları*, *Hizmet Tımarları*, *Mensuhat Tımarları* ve *Sepet Tımarları* olarak ayrılır.

Eşkinici tımarlarının sahipleri savaş sırasında cebelüleriyle birlikte cepheye giderler¹⁰². Sefere gelemedikleri yıla ait vergi hasılatını devlete ödemek mecburiyetindedirler. Sipahi ölünce, dirliğin kılıç kısım berat ile çocuklarına bırakılırdı¹⁰³.

Mustahfiz tımarlarının sahipleri ise belirli kaleleri korumakla görevlidirler¹⁰⁴.

Hizmet tımarları ise, saraya ve dini kurumlara belli hizmetlerde bulunmakla görevlidirler. Bu tımarların sayısı azdır. Gördükleri hizmetler arasında saraya lale soğanı ve şahin yetiştirmek vs. vardır¹⁰⁵.

Mensuhat tımarları, Müsellem ve Yörük askerleri gibi lağvedilen sınırlardan boş kalan tımarlardır. Bunlar deniz kuvvetlerinin önem kazanmasından sonra leventlere ayrılmıştır¹⁰⁶.

¹⁰¹ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 104.

¹⁰² TABAKOĞLU, Ahmet, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 199.

¹⁰³ BARKAN, (1980), “*Tımar*” *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 850.

¹⁰⁴ TABAKOĞLU, a.g.e., s. 199; CİN, a.g.e., s. 105; HALACOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 97.

¹⁰⁵ ÜÇOK, Coşkun, (1944), *Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 538; TABAKOĞLU, a.g.e., s. 199.

¹⁰⁶ TABAKOĞLU, a.g.e., s. 199.

Sepet Tımarları ise hasılatı azalan ve kimseye verilmeyip beratları güya sepette kalan tımarlarıdır^{107, 108}.

Veriliş Şekillerine Göre Tımarlar

Kanuni dönemine gelinceye kadar, ölmüş olan tımar sahiplerinin oğluna beylerbeyi tarafından tımar verilirdi. Fakat 1530 tarihinde bu usul değiştirildi ve beylerbeyinin ancak düşük kıymetli tımarları verebileceği, diğerlerinin ise beylerbeyinin tezkiresi üzerine, İstanbul'dan fermanla verilebileceği esası kabul edildi. Beylerbeyi tımar alacak kişinin sipahizade olup olmadığını inceler; topladığı bilgi, tımar isteyen kişinin beyanlarını doğruluyorsa bu kişiye bir tezkire verirdi. Bu tezkire ile İstanbul'dan o kişiye tımar tevcih edilirdi. Bu yapılar işlem *tezkereli ve tezkeresiz tımar* ayrımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur¹⁰⁹.

Tezkereli tımarlar Beylerbeyinin doğrudan doğruya vermeye yetkili olmadığı tımarlardır¹¹⁰. Tezkereli tımarlarda, beylerbeyiler tımara hak kazanmış kişinin eline bir tezkere vererek tayinini merkeze teklif eder ve tayin beratı İstanbul'dan verilirdi¹¹¹.

Tezkeresiz tımarlar ise beylerbeyinin doğrudan vermek yetkisine sahip olduğu tımarlardır^{112, 113}.

¹⁰⁷ **TABAKOĞLU, Ahmet**, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 199.

¹⁰⁸ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 20-21

¹⁰⁹ **BARKAN, Ö. L.**, (1980), "*Tımar*" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 847.

¹¹⁰ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 105.

¹¹¹ **HALAÇOĞLU, Yusuf**, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 96.

¹¹² **HALAÇOĞLU, a.g.e.**, s. 96; **CİN, a.g.e.**, s. 106 .

¹¹³ **KOÇ, a.g.e.**, s. 21-22

Mali Bakımdan Tımarlar

Mali bakımdan tımarlar *serbest olan* ve *serbest olmayan tımarlar* olarak ikiye ayrılırlar.

Serbest tımarlar, tımar sahibinin, miktarı önceden belli olmayan ve badiheva denilen bu vergileri almak hakkına sahip olduğu tımarlardır. Padişah hasları ve vezir vakıfları, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi, nişancı, defterdar, divan katipleri, çavuşlar, çeri başılar, subaşılar, dizdarlar gibi yüksek devlet memurlarının sahip oldukları has ve zeametler, idari ve mali bir takım imtiyazlara sahip oldukları için serbest tımarlar olarak isimlendirilir¹¹⁴.

Serbest olmayan tımarlar ise sahibinin badiheva denilen vergileri almak hakkına sahip olmadığı tımarlardır. Sancakbeyi ve subaşılar bu çeşit tımarların badihevasına müdahale edemezlerdi¹¹⁵.

2.3.5. Dirlik sisteminin Bozulması ve İlgası

Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelişiminin zirvesine ulaşan tımar sistemi, bu padişahın ölümünden sonra bozulmaya başlamıştır¹¹⁶. Tımar sisteminin bozulmasına paralel olarak, devlet otoritesi de gittikçe zayıflamış ve artan siyasi ve ekonomik anarşi içinde sipahiler dirlik topraklarını kendi mülkleri gibi tasarruf etmeye başlamışlardır. Kendileri artık savaflara katılmadıkları gibi, cebelü beslemek yerine, devlete çok az vergi veriyorlardı¹¹⁷. Bu durumda tımar sahipleri hemen hemen arazinin sahibi durumuna girdiler¹¹⁸. Böylece miri topraklar dirlik sahipleri tarafından fiilen özel mülk haline getirilmiş oldu. Eskiden beri köylüye bağlı olan

¹¹⁴ CİN, Halil, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.106; HALACOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 96; BARKAN, Ö. L., (1980), “Tımar” *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 841.

¹¹⁵ ÜÇÖK, Coşkun, (1944) , *Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 539.

¹¹⁶ BARKAN, “Tımar”, s. 854.

¹¹⁷ KÜÇÜKKALAY, Abdulah Mesut, (1999), *Osmanlı Toprak Sistemi-Miri Rejim*, YTY, C.V, s. 57.

¹¹⁸ CİN, a.g.e., s. 110.

tımar sahibi, onları bir kiracı gibi çalıştırmaya başladı. Böylece Osmanlı tımar sistemi bir çeşit derebeylik haline gelmiş oluyordu¹¹⁹.

Bu şekilde gittikçe bozulan Osmanlı tımar sistemi devletin ekonomik hayatını felce uğratmış ve sistemin kaldırılması bir zorunluluk halini almıştır. Tımar sistemi, 1839 yılında Tanzimat fermanı ile tamamen ortadan kaldırılmıştır¹²⁰. Fakat uzun bir süreden beri tımar toprakları üzerinde gerçek bir sahip gibi hareket eden sipahiler, bu topraklarda mülkiyet hakkı iddia etmişlerdir. İşte bundan dolayı Tanzimat fermanı ile dirlikleri elinden alınan kişilere dirliklerine karşılık olarak maaş bağlanmıştır¹²¹.

Dirlik sistemi bu şekilde ortadan kaldırılırken, miri araziye yeni bir düzen vermek için 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi hazırlanmıştır.¹²²

2.3.5.1. İltizam Sistemi

İltizam sistemi, bir gelir kaynağının (maden, ocağı, tuzla, darphane, gümrük, ispençe, vs.) yıllık gelirinin asgari değeri maliye tarafından belirlenerek hazine defterlerinde yer alan mukataaların belirli bir yıl için sağlayabileceği azami değeri de düşünülerek, arttırma usulü ile peşin bir para alınarak, mültezimlere bırakılması demektir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu izleyen yüzyıl içinde ortaya çıkan ve tımar sistemi ile birbirini tamamlayan bir bütün olan iltizam sistemi, XVI yy ortalarına kadar merkezi hazineye ait vergi gelirlerini yarıya yakın bir oranda

¹¹⁹ **AKDAĞ, M.**, (1995), *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 420; **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul s. 878.

¹²⁰ **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *"Tımar" Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 57.

¹²¹ **BARKAN**, "Tımar", s. 870; **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 111.

¹²² **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 23-25.

karşılamiştir¹²³. Önceleri ticaret maddelerine konan vergiler ve padişah haslarının gelirleri, hasılatı nakit olarak almak için iltizama verilirken, sonradan bütün dirlik sahipleri, tasarrufu altındaki gelir kaynaklarını iltizama vermeye başlamışlardır.

16. yy'ın ikinci yarısında devletin nakit gelir ihtiyaçlarının artmasıyla birlikte o döneme kadar tımar sisteminin bir parçası olan ve daha çok tarıma dayanan vergi kaynakları da mukataalara çevrilerek açık artıma yoluyla mültezimlere devredilmeye başlanmıştır. Böylece İstanbul'da veya taşrada oturan sermaye sahiplerine, askeri sınıf mensubu yüksek devlet memurlarına, ulemaya, sarraf olarak isimlendirilen büyük tefecilere ve bir ölçüde de büyük tüccarlara giderek genişleyen bir yatırım alanı açılmıştır¹²⁴.

Mültezimler üç yılığına aldıkları yetkiyi iyi değerlendirmek için reaya üzerinde çoğu zaman baskı kurmakta idiler. Gelir ve serveti yerinde olan kişilerle iyi geçinmek için, onlardan düşük düzeyde vergi geliri sağlayan mültezimler, reayayı alabildiğine sıkıştırmışlardır. Reaya üzerinde artan baskı ve Celali isyanları reyanın büyük kaçgun denilen hareketle tarım topraklarını terk etmelerine sebep olmuştur. Bu arada göç etmek yerine, borçlanma yolunu tercih eden köyler ise borçlarını ödeyemeyince ellerindeki arazileri mültezimlere devretmişlerdir. Böylece mültezimler çok geniş arazileri ellerine geçirmişlerdir.

Üreticiler ise yüzyıllardır yaptıkları gibi gittikçe küçülen topraklarını ekmeyi sürdürmüşlerdir. Fakat şimdi ürettikleri ürün üzerinde hak iddia eden kişi sayısı daha fazladır. Tımar sistemiyle karşılaştırıldığında iltizam sistemi vergiyi ödeyen üreticiler için çok daha ağır şartlar getirmiştir. Tımar sisteminde, sipahi uzun dönemli çıkarlarını korumak için reayayı korumak zorundaydı fakat iltizam sisteminde, kısa zamanda en yüksek karı sağlamayı amaçlayan mültezim, köylü üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Bu da Osmanlı ekonomisi için olumsuz sonuçlar doğurmaya başlayınca, devlet gelecek yılların mali kaynaklarını yıpranmaktan

¹²³ GENÇ, Mehmet, (1975), *Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi*, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, s. 232.

¹²⁴ KIRAY, Emine, (1995), *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 50.

korumak ve reayanın güvenliğini sağlamak için bazı mukataaları kayd-ı hayat şartıyla vermeye başlamıştır. Bu sisteme de malikane sistemi denilmiştir^{125, 126}.

2.3.5.2. Malikane Sistemi

Malikane sistemi denilen ve 1695 yılında uygulanmaya başlayan bu sistem Osmanlı maliye tarihinin tüm XVIII. yy'ını etkileyen en önemli gelişmedir. Malikane sisteminde, mukataalar mültezimlere kayd-ı hayat şartıyla veriliyordu. 10 Ocak 1695 tarihinde yayımlanan bir fermanla yürürlüğe giren bu sistem, mültezimlerin mümkün olduğu kadar kar sağlamak uğruna tahrip ettikleri vergi kaynaklarını düzenlemek ve devam ettirmek için değişmez bir mültezime bırakmayı amaçlamaktaydı¹²⁷. Malikane sistemi ilk elde acil giderlerin karşılanmasında önemli gelirlerin hazineye geçmesini sağladıysa da uzun dönemde çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir¹²⁸.

Peşin ödemelerin büyüklüğü nedeniyle, yapılan açık arttırmalara büyük devlet memurları, tüccarlar ya da büyük tefeciler katılmıştır. Açık arttırmalara katılımın sınırlı olması açık arttırmaya katılanların kendi aralarında anlaşmaları sonucunu doğurmuş, bu durum devlet hazinesine girmesi beklenen gelirin düşük olmasına neden olmuştur. Ayrıca malikane sahibinin ölümünden sonra varisleri, açık arttırma sonucunda ortaya çıkan en yüksek bedeli vermeyi kabul ederek malikaneyi aile içinde tutabilmişler ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamışlardır¹²⁹.

¹²⁵ **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Çiftlik, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul s. 794.

¹²⁶ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 26-28

¹²⁷ **GENÇ, Mehmet**, (1975), *Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi*, Türkiye İktisat Tarihi Semineri, s. 285.

¹²⁸ **GENÇ, a.g.m.**, s. 249; **KIRAY, Emine**, (1995), *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 62, **BARKAN**, "Çiftlik", s. 794.

¹²⁹ **KIRAY, a.g.e.**, s. 50.

Genel olarak bakıldığında, tımar sisteminden iltizam sistemine, oradan da malikane sistemine geçiş birbirine kenetlenmiş varlıklı ve güçlü bir ayan hiyerarşisinin doğmasına yol açmıştır. Tefecilikte uzmanlaşmış, ticaret yapan bu büyük tüccarlar da hiyerarşinin başını oluşturmuştur. Bu tüccarlar büyük mültezimlere, eyalet valilerine ve yüksek rütbeli subaylara, ihale bedelinin peşin ödenen bölümünü dnc vererek mali destek sağlıyorlardı. Eski tımar sahipleri, din adamları ve küçük mültezimler bu hiyerarşiyi tamamlıyor ve büyük mültezimlerin gelir kaynaklarının küçük bir bölümünü oluřturuyorlardı¹³⁰.

2.4. Osmanlı Toprak Düzeninin Bozulması

Osmanlı'nın bu döneminde, tarımın yozlaşmasının başlıca dört nedeni vardır:

- 1- Çiftçilerin yeni teknikler hakkında yeterli bilgi sahibi olmayıp, tarımda geleneksel yöntemlerin hakim olması. .-
- 2- El emeğinin eksikliği, köylü nüfusun şehre g ve köylerdeki emniyetsizlik.
- 3- Döner sermayenin eksikliği. Sermaye yokluğundan ifti ürününü % 30-40 aşağısına henüz hasat edilmeden elden çıkarmak zorunda kalmaktaydı.
- 4- Ulaşım yollarının yetersizliği.

2.5. Osmanlı Devleti'nde Tarımdan Alınan Vergiler

Osmanlı tımar sisteminde reayanın dirlik sahibine olan sorumlulukları yanında dirlik sahiplerinin de merkeze karşı sorumlulukları vardır. Reayanın dirlik sahibine olan mali yükümlülükleri üç kısımda ele alınabilir¹³¹.

¹³⁰ **KIRAY, Emine**, (1995), *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2. Baskı, İletifim Yayınları, İstanbul, s. 61.

¹³¹ **TABAKOĞLU, Ahmet**, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 204.

2.5.1. Ürün Üzerinden Alınan Vergiler (Harac-ı Mukaseme)

Bunlar *zirai vergiler* ve *hayvanlardan alınan vergiler* olarak iki bölümde incelenebilir.

Zirai vergiler genellikle öşür adı altında toplanmaktadır ve %10 civarında bir orana denk gelir. Aslında Müslümanlardan alınan ve mülk toprakların ürünlerinin zekatını ifade eden öşür, onda bir demektir¹³². Fakat Osmanlı Devleti'nde harac-ı mukaseme vergisinin ve toprak kirasının bir alt dilimi olarak görülmüştür. Zirai vergilerin çoğunu buğday, arpa ve çavdardan alınan öşür ve salariye oluşturur. Bunlardan başka meyve bahçelerinden alınan bahçe; kavun, karpuz, ve hıyardan alınan bostan; turfanda meyvelerden alınan kevairek; baldan kovan; pamuktan penbe; ipek kozalarından alınan harr gibi vergiler de vardır¹³³.

Hayvanlar üzerinden alınan vergiler ise otlak vergisi, yaylak ve kışlak vergisi, ağnam vergisi ve ağıl vergisi olarak incelenebilir. Otlak Vergisi, Hayvanların otlatıldığı dirliğin sahibine verilen vergidir. Sancak içindeki sürülerden alınmazdı. Bu vergiyi genellikle başka bir sancağa bağlı olan konargöçerler öderlerdi. Yaylak ve Kışlak Vergisi Sürü sahiplerinin sürülerini otlattıkları yaylak ve kışlakların dahil olduğu dirliğin sahibine yılda bir defa aynı ve nakdi olarak ödedikleri vergilerdir. Köylülerin kayıtlı buldukları tımar sınırları içinde otlattıkları koyunlardan yaylak ve kışlak vergisi alınmazdı. Dışardan veya başka bir köyden gelip, bir köy sınırları içinde kışlayan sürüden yılda bir kere kışlak vergisi alınır¹³⁴.

Resm-i Ağnam, Resm-i Ganem, Adet-i Ağnam ve Adet-i Ağnam merkez hazinesine ait bir koyun-keçi vergisiydi. Fakat tımar sisteminde alınan koyun-keçi vergileri dirlik sahiplerine aittir. Padişah ve vezir haslarında adet-i ağnam olarak bir

¹³² BARKAN, Ömer Lütfü, (1980), “Öşür” *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul, s. 800.

¹³³ BARKAN, “Öşür”, s. 800.

¹³⁴ TABAKOĞLU, Ahmet, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 205.

koyundan bir akça alınır. Ağıl Vergisi, Adet-i Ağnam'a ek olarak, üç yüz koyun başına beş akçe olarak alınır. Bazen bunun yerine bir kuzu ya da koyun verildiği de olurdu. Bazı koyun-keçi vergileri 1595 yılında mukataa yoluyla merkez hazinesine bağlanmıştır¹³⁵ ¹³⁶.

2.5.2. Toprak Üzerinden Alınan Vergiler (Harac-ı Muvazzaf)

Yerleşik veya konar-göçer reaya, kullandıkları topraklara karşılık toprak sahibine bazı vergiler öderlerdi. Bunlar; *Resm-i Çift*, *Çiftbozan Vergisi*, *Resm-i Zemin ve Resm-i Dönüm*, *Tapu Vergisi* ve *Asiyab Vergisi* olarak adlandırılmaktadır.

Resm-i Çift, Hem toprağa bağlı hem de hane başına alınan bir vergidir. "Kulluk Akçası", "Raiyet Resmi" olarak da bilinir. Bir çift sabit bir büyüklüğe göre değil, arazinin verimine göre hesap edilmiştir¹³⁷. Buna göre en verimli topraklarda 60, verimli topraklarda 70-80 orta verimli yerlerde, 100-120 verimsiz topraklarda ise 150 dönüm bir çift sayılmıştır¹³⁸. Bir çiftlik toprak için yılda bir defa alınır. Çift vergisi alındığı, eyalete göre 10 akçadan 50 akçaya kadar olabilirdi¹³⁹.

Çiftbozan Vergisi, Devlet, toprakların düzenli bir şekilde işletilmesini istiyordu. Kullanıma bırakılan toprağın üç yıl üst üste boş bırakan çiftçinin toprağı elinden alınıp bir başkasına verilir. Köylünün toprağı boş bırakmasıyla zarara uğrayan dirlik sahipleri, eğer köylü başka bir tımarında çalışmış ise tekrar öşür ve çift vergisi istemek hakkına sahipti¹⁴⁰.

¹³⁵ **TABAKOĞLU, Ahmet**, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 205.

¹³⁶ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 30-32.

¹³⁷ **BARKAN, Ömer Lütfü**, (1943), *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, C. I, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul, s. 65.

¹³⁸ **HALACOĞLU, Yusuf**, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 108.

¹³⁹ **İNALCIK, Halil**, (1959), *Osmanlılarda Raiyet Rüsümü*, Belleten, C. XXIII / 92, s. 598.

¹⁴⁰ **NİŞANCI, Ş.** (2002), *15-16. yy'larda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, s. 78; **HALAÇOĞLU, a.g.e.**, s. 108.

Resm-i Zemin ve Resm-i Dönüm, yerleşik veya konar göçer reayanın çiftlik statüsü dışındaki topraklar için ödedikleri vergilerdir. Bunlar dönüme ve verime göre senelik olarak arazi sahibine ödedikleri vergilerdir¹⁴¹.

Tapu vergisi, bina yapılarak ya da harman yeri şekli de kullanılarak zirai faaliyetlerin dışında bırakılan miri topraklardan belirli bir değer olarak alınır. Sonraları bu vergiye bedel-i öşr, mukataa-ı zemin veya icare-i zemin denilmiştir.

Asiyab Vergisi ise dirlik içindeki değirmenden belirli bir değer olarak alınır.¹⁴²

2.5.3. Kişi Üzerinden Alınan Vergiler

Bunlar, *İspenç Vergisi*, *Bennak Vergisi* ve *Mücerred Vergisi*, *Arus Vergisi*, *Badı Heva*, *Yava Vergisi* ve *Resm-i Cürüm* ve *Cinayet Vergisi* olarak adlandırılmaktadır.

İspenç Vergisi, Müslüman olmayan reayadan alınan baş vergisidir; bunu ödeyenler çift vergisi vermezler¹⁴³. Bir tımara kaydolup toprağı olmayan ve başka bir işle uğraşan evli reaya Bennak Vergisi, babasının yanında ya da kendi başına çalışan bekar reaya ise Mücerred Vergisi öderdi¹⁴⁴. Arus vergisi, evlenen kız veya kadınlar için erkeklerden alınan vergidir. Bad-ı Heva vergisi ise bir kişinin mal, mülk ve davarına zarar verenlerden alınan cezadır. Yava Vergisi, kaybolmuş hayvanın bulunması halinde sahibinden alınan vergidir. Resm-i Cürüm ve Cinayet Vergisi ise dirlik toprakları içerisinde işlenen suçlardan alınan para cezalarıdır.¹⁴⁵

¹⁴¹ HALACOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 109.

¹⁴² KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 32-33.

¹⁴³ NİŞANCI, Ş. (2002), *15-16. yy'larda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul, s. 80.

¹⁴⁴ NİŞANCI, a.g.e., s. 79.

¹⁴⁵ KOÇ, a.g.e., s. 33.

2.6. Osmanlı Devleti'nde Reayanın Durumu

Osmanlı devleti'nde toplum iki ana grup altında ele alınabilir. Bunlardan birincisi askeri denilen ve görevleri gereği vergilerden muaf olan kesimdir. İkincisi ise şehirli, köylüler ve göçebe aşiretlerin oluşturduğu, vergi vermekle yükümlü reyaadır¹⁴⁶. Reayadan bir kişi devlet tarafından bazı vergilerden muaf tutularak askerlikle görevlendirilirse göreve devam ettiği sürece raiyyet¹⁴⁷ statüsü sona ererdi ve askeri görevi bitince tekrar raiyyet olurdu¹⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde şehirlerde yaşayan reaya, raiyet rüsumu adı verilen çift bennak ve mücerred vergilerini, gayrimüslim olanları cizye ve ispençe vergilerini, devletin olağanüstü bir durum karşısında aldığı avarız-ı divaniye ve öşür gibi vergileri vermek zorundaydı¹⁴⁹. Buna karşılık Osmanlı şehirlerinde yaşayan reaya, tarımla uğraşmadığı için devlet tarafından daha farklı biçimde vergilendirilmiştir. Ticaret yapan, el sanatları ile uğraşan kişiler olan şehirli reaya, pazarlarda sattıkları mallar dolayısıyla vergi vermişler ve kurdukları lonca¹⁵⁰ teşkilatı ile de yönetimde söz sahibi olmuşlardır¹⁵¹.

Osmanlı Devleti'nde köy ve kasaba halkı istedikleri gibi yerlerini terk ederek başka yerlere gidemezlerdi. Fakat isyan, eşkıyalık hareketleri ve celali gibi olaylardan dolayı küçük yerleşim birimlerindeki reaya, büyük yerleşim yerlerin göç etmiştir. Devlet bu durumu düzenlemek için emirler çıkarmış olsa da başarılı olamamıştır.

¹⁴⁶ Reaya: kelime anlamı güdülen idare olunan kişiler olup, genellikle Osmanlı tebaası ve daha özel anlamda köylü anlamında kullanılmıştır. Bkz. Mithat SERTOĞLU, (1986), *Osmanlı Tarih Lügati* Enderun Kitabevi, İkinci Basım, İstanbul, s. 283; HALAÇOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 101.

¹⁴⁷ Raiyet, reayanın tekilidir.

¹⁴⁸ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 102.

¹⁴⁹ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 103.

¹⁵⁰ Lonca: Her esnafın kendi arasında kurduğu bir esnaf teşkilatıdır. Her loncanın kendine has gelenekleri ve görenekleri vardır. Loncanın başında mesleğin en yaşlısı olan ve şeyh denilen kişi bulunurdu.

¹⁵¹ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 103.

Osmanlı Devleti'nde köylü, ektiği toprağın, diktiği meyve ağacının bağın ve kovanın öşür ve vergilerini doğrudan doğruya devlet hazinesine vermeyerek devletin hizmet karşılığı toprakları bıraktığı arazi sahibine veya vakıf ise vakfa vermek zorundaydı¹⁵². Osmanlı'da çiftçi çift vergisi, dönüm vergisi, bennak ve mücerred vergilerini, çiftbozan vergisini ve öşür vergisini ödemek zorundaydı¹⁵³.

Devlet reayanın keyfi davranışlarla ve vergi baskısı altında ezilmemesi için kanunlar çıkarmış ve bu kanunlarda sipahi ve reayanın sorumlulukları sınırları belirtilmiştir. Reaya yılda bir gün öşürü sipahinin gösterdiği yere taşımakla sorumludur. Ayrıca sipahi ahırının yapımı da reayanın görevidir. Eğer sipahi başka bir köyde oturuyorsa, köyü ziyarete geldiğinde onu üç güne kadar ağırlamak yine reayanın görevidir.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde, devletin savaşlar kazanıp bol ganimet elde etmesinin de etkisiyle reayanın fazla vergi vermeye mecbur tutulmadığı fakat tımar sisteminin bozulması ve devletin de savaşlardan galip ayrılamamasının da etkisiyle vergilerinin ağırlaştırıldığı görülmektedir. Devletin mukataaları mültezimlere satmaya başlaması ise reaya üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştır. Mültezimler kısa sürede çok kar elde edebilmek için köylüleri ezmeye başlamışlardır. Devlet her ne kadar önlemler alsada, ekonominin gittikçe kötüleşmesi, reayadan istenen vergileri arttırmıştır. Olağanüstü durumlarda alınan avarız vergisi de zamanla kalıcı hale gelmiş çiftçinin durumu ise gündend güne ağırlaştırılmıştır.¹⁵⁴

2.7. Osmanlı Ekonomisinde Tarımın Yeri ve Önemi

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yaşamında tarımın önemli bir yeri vardır. Köylerde yaşayan çiftçiler, geçimlerini toprağı işleyerek sağlamaktadırlar. Ziraat

¹⁵² HALAÇOĞLU, Yusuf, (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, s. 106.

¹⁵³ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 109.

¹⁵⁴ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 34-36.

yapan köylüler, elde ettikleri ürünün vergisini vererek, sorumluluklarını yerine getirirlerdi. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ganimet mallarının çokluğu dolayısıyla çiftçinin ağır vergilerle baskı altında tutulmadığı anlaşılmaktadır.

2.8. Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişememe Nedenleri

Osmanlı ekonomisinin en önemli özelliklerinden birisi tarıma dayanmasıdır; çünkü Osmanlı toplumu genel özellikleriyle bir köylü toplumdur. Osmanlı Devleti'nde tarımın geri kalmasının bazı sebepleri vardır. Bunların başında ise çiftçinin toprağın sahibi olmaması gelmektedir¹⁵⁵.

Çiftçi toprağın sahibi değil, sadece kiracısıdır. İlgili memurların izni olmadıkça toprağını terk edemez, bağ ve bahçe haline getiremez, çiftlik, anbar, değirmen, ahır gibi inşaat yapamazdı. Ayrıca sahibinin ölümü halinde, toprak birinci derecede varisine geçer, bunlar olmadığı zaman ise tasarruf hakkı kanunda belirtilmiş akrabalara tapu için belirli bir vergi vermek şartıyla geçerdi¹⁵⁶. Köylünün toprak üzerindeki bu mülkiyet hakkı da emniyet altında değildi. Ülkenin her yanında türemiş olan eşkıyalık hareketleri, çiftçinin ürettiği ürünü bir anda kaybetmesine sebep olabilirdi.

Çiftçi ve köylü için hayatı zorlaştıran bir diğer sebep de yol yokluğu idi. Çiftçinin ürettiği malın yurtdışına pazarlanması bir yana ülke içinde bir pazardan bir pazara götürebilmesi bile mümkün olamıyordu. Genel olarak Osmanlı Devleti'nde hiçbir yerde, büyük şehirlerin civarları hariç yollara rastlamak mümkün değildir. Aralarında 80-100 km mesafe bulunan nahiyelerin birinde buğday çok olup, diğerinin kıtlıktan kırıldığı da olabilmektedir¹⁵⁷. Bu durumda üretilen malların satılması mümkün değildir. Yol yokluğu tarımın gelişmesini engelleyen en büyük sebeplerden biridir.

¹⁵⁵ KARAL, Enver Ziya, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, s. 241.

¹⁵⁶ KARAL, a.g.e., s. 241.

¹⁵⁷ UBUCİNİ, M. A., *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 351.

Bununla birlikte bazı yıllarda yaşanan kıtlıklar da çiftçinin durumunu zorlaştırıyordu. Teknolojik araç-gereç kullanımının yetersizliği, sulama olanaklarının sınırlı olması, üretilecek ürünün iyi olup olmamasını yağmurun yağıp yapmamasına bağlı kılıyordu. Yağmur yeterince yapmazsa çifti ektiği tohumluğu bile alamıyordu.

Tarımın gelişmesini engelleyen bir diğer sebep de vergilerin bütün ağırlığını köylülerin çekmesidir. Devlet gelirlerinin en önemli kısımlarını aşar, ağnam, canavar, orman hasılatı gibi köylülerden alınan vergiler oluşturuyordu. Buna rağmen halkın şikayeti mültezimlendendi. Mültezimler kasıt veya ihmal sebebiyle öşürü almakta geç kalmakta, bu sırada ürün uzun süre harmanlarda beklemekteydi öşür alırken de çeşitli hileler yapılmakta, paylarını ambarlara taşıtmak için köylüyü angaryaya tabi tutmaktaydılar¹⁵⁸.

Köylüler için vergilerin ağırlığını arttıran ve onların ezilmesine yol açan diğer bir konu ise iltizam uygulamasıdır. Önceleri birkaç kalem mal için iltizam uygulanırken zamanla her türlü gelir kaynağı iltizama verilmeye başlamıştır. İltizamı kazanan mültezimin en kısa zamanda çok kar elde etme düşüncesi köylüleri baskı altında tutmalarına sebep olmuştur.

Çiftçinin ürettiği ürünü istendiği kişiye satamaması ve devletin imtiyaz verdiği kişilere satmak zorunda kalması da Osmanlı tarımının gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Ülke içinde iç gümrüklerin olması, çiftçinin ürettiği ürünü bir başka pazara götürmek için ayrıca vergi vermek zorunda kalması nedeniyle çiftçi ancak kendi ihtiyaçları için mal üretir hale gelmiştir.

Çiftçi ağır vergiler ve yolsuzluklar altında ezilmesine rağmen, çiftçinin ihtiyaç duyduğu krediyi alabileceği bir kuruluş yoktu. Bu durumda çiftçi yüksek faizle tefecilerden borç alarak vergisini ödemeye çalışıyordu. Ama ürünün iyi

¹⁵⁸ KARAL, Enver Ziya, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, s. 442.

olmaması veya kıtlık gibi durumlar olması durumunda çiftçi tefeciden aldığı kredi ödeyemeyerek tarlasını, evini, bağını ve bahçesini kaybedebiliyordu¹⁵⁹.

Bununla birlikte tarımın geri kalmasının diğer bir sebebi de, çiftçinin tarım alanındaki yeniliklerden habersiz ve onlara yabancı oluşudur. Batıda tohum ıslahı, toprağı gübrelemek, makine ile işlemek ve ürünü makine ile toplamak gibi yenilikler görülürken, Osmanlı Devleti'nde çiftçi hala eski yöntemlerle tarım yapıyordu. Eski yöntemlerle yapılan tarımda, her yıl aynı oranda ürün alınamıyor ve gittikçe de azalıyordu. Adi tohumların kullanılması da, çiftçinin istediği kadar emek harcarsa da yeteri kadar ürün almasını engelliyordu¹⁶⁰.

Devlet adamlarının yanlış politikaları da tarımın gelişmesine engel olmuştur. Avrupalı devletlere tanınan ayrıcalıklar ve bu ayrıcalıkların kapsamının gittikçe genişletilmesi nedeniyle, Avrupa ürünler Osmanlı pazarlarını doldurmuştur. Ayrıcalıklı devletler Osmanlı limanlarında serbestçe dolaşp, ticaret yapabilirlerken, Osmanlı tüccarları yüksek vergiler ödemek durumunda kalıyorlardı. Osmanlı tüccarı mallarını limana getirirken karada da gümrük ödemesi nedeniyle Osmanlı ticari hayatı tamamen yabancıların kontrolü altına girmiştir¹⁶¹.

Ayrıca savaşlar, doğa olayları, eşkıyalık hareketleri, kıtlıklar gibi sebeplerle çiftçilerin geçimlerini şehirlerde aramaları tarımda el emeği açığı ortaya çıkarmıştı. Bu durumda geniş tarım arazileri boş kalmıştır. Halkın, güvenliğin tekrar sağlanmasına rağmen köylülerin şehirlerde yaşamalarını sürdürmeleri, tarımda emek açığının devam etmesine sebep olmuştur¹⁶². 19. yy'da devletin emek kıtlığına karşı

¹⁵⁹ **KARAL, Enver Ziya**, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, s. 443; **ORTAYLI, İlber**, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul; **UBUCİNİ, M. A.**, *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karağaçalı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 345; **PAMUK, Şevket**, (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Yurt Yayınları, Ankara, s. 87.

¹⁶⁰ **KARAL, a.g.e.**, s. 442.

¹⁶¹ **MOİSEYEV, Piotr P.**, (1994), *Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Döneminde Tarımın ve Köylülüğün Durumu*, XI. TTK Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), C IV, TTK Basımevi, Ankara, s. 1640.

¹⁶² **UBUCİNİ, a.g.e.**, s. 342.

iskan siyaseti izlediği görülür. 1846'da Selanik'ten gelen Arnavutlar, 1850'de Macarlar bu düşüncelerle Batı Anadolu'da iskân edilmiştir¹⁶³.

Açıklanan bu koşullar altında tarımın gelişmesi mümkün değildi.¹⁶⁴

2.9. 19. Yüzyılda Osmanlı Tarımında Modernleşme Çabaları

Osmanlı İmparatorluğu tarıma elverişli bereketli topraklara sahipti. Halkın büyük çoğunluğu hayatını topraktan kazanıyordu. Bu, böyle olmakla beraber tarım batılı devletlerde olduğu gibi ilerlememişti¹⁶⁵. Bu açıdan 19. yy Osmanlı tarımında yenilik hareketlerinin başladığı bir yüzyıl olmuştur.¹⁶⁶

2.9.1. Ziraat Nezaretinin Kuruluşu

2.9.1.1. Ziraat ve Sanayi Meclisi'nin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nde (1718-1730) başlayan yenilik hareketleri devamlı olmamış sürekli kesintiye uğramıştır. Yenileşme hareketlerinin süreklilik kazanması ancak II. Mahmud'un saltanatının (1808-1839) son yıllarından itibaren mümkün olabilmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ise yenilik hareketlerinin önünü açmıştır¹⁶⁷. Bununla birlikte Yunan isyanı, Mısır sorunu gibi siyasi olaylar çözümlenmeye çalışılırken, merkez teşkilatında oldukça köklü

¹⁶³ KASABA, Reşat, (1993), *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi (19. yy)*, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, s. 60.

¹⁶⁴ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 36-39.

¹⁶⁵ KARAL, Enver Ziya, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 435; UBUCİNİ, M. A., *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 339.

¹⁶⁶ KOÇ, a.g.e., s. 40.

¹⁶⁷ SAYDAM, Abdullah, (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII, s. 782.

değişikliklere gidilmiştir. Bu amaçla Dahiliye, Hariciye ve Maliye Nezareti kurulmuştur¹⁶⁸.

3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile de yapılacak reformların sistematigi ortaya konmuştur. Tanzimat döneminde öncelikle zirai gelişme politikalarını ortaya konarak zirai gelişme politikalarını oluşturacak ve uygulayacak bir zirai bürokrasi kurulmuştur. Giderek sayıları ve etkinliği artan bu kadroların uyguladığı zirai gelişme politikasının temel hedefleri üretimin arttırılması ve çeşitlendirilmesi, dış talebe yönelik zirai ürünler üretiminin teşvik edilerek dış ticaret dengesinin sağlanması ve zirai üretim araçlarının modernleştirilmesiydi¹⁶⁹. Bu amaçla ziraat, ticaret, ve sanatın geliştirilmesi, halkın refahı ve memleketin imarının sağlanmasına dair konuları ayrıntılarıyla ele almak, görüşmek ve önermek üzerine Babıali'de Hariciye Nezaretine bağlı olarak bir meclis kuruldu. (Haziran 1838)¹⁷⁰.

Ziraat ve Sanayi Meclisi adını alacak meclis, amaçlarını gerçekleştirebilmek için gerektiğinde yurtiçinden ve yurtdışından, ele aldığı kanunların uzmanı olan kişilerle haberleşip bilgi alışverişinde de bulunabileceğinden, yabancı uzmanlar deneyim ve bilgilerinden yararlanılmak üzere meclise üye olarak atandılar¹⁷¹. Mecliste ulemadan, bir kişinin bulunması gerektiğine inanıldığından Müftülüğe Mehmet Arif Hilmi Efendi atanmıştır. Tercüme faaliyetlerine bakmak üzere Babıali, Tercüme Odası'ndan Fuad Efendi¹⁷² ve yazışmaları yürütmek üzere hariciye kaleminden Tevfik Efendi katip olarak meclise atanmışlardır. Meclisin Hariciye Nezareti'nin himayesinde kurulması ve mazbatalarını buraya sunması gibi durumlar, Mustafa Reşid Paşa'nın meclisin kurulmasındaki etkisini göstermektedir.

¹⁶⁸ **SAYDAM, Abdullah**, (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII, s. 788.

¹⁶⁹ **GÜRAN, Tevfik**, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 45.

¹⁷⁰ **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 258; **AHMET LÜTFİ EFENDİ**, (1999), *Vak'anüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, c. 4-5, YKY, İstanbul s. 936.

¹⁷¹ **AKYILDIZ, a.g.e.**, s.259

¹⁷² **Fuad Efendi**, Tanzimat döneminin ünlü Hariciye Nazırı ve sadrazamı Fuad Paşa'dır.

Bu fikrin Paşa'nın 1834 Paris elçiliği sırasında olgunlaşmış olduğu muhtemeldir^{173, 174}.

2.9.1.2. Ziraat ve Sanayi Meclisi Yerine Meclis-i Umur-u Nafia'nın Kuruluşu

Ziraat ve Sanayi Meclisi kısa bir süre çalışmalarını sürdürdü. Fakat eğitim ve öğretimin de meclisin çalışma alanlarına dâhil edilmesi ayrıca Ziraat ve Sanayi Meclisi adının meclisin görüştüğü konuların tamamını ifade etmediği gerekçesiyle, meclisin adı daha geniş kapsamlı olan Meclis-i Umur-u Nafia olarak değiştirilmiştir. (13 Eylül 1838). Meclisin asıl ve tabii başkanı Hariciye Nazırlığı'nda bulunan kişi adına Hariciye Müsteşarıydı¹⁷⁵.

Meclis-i Umur-u Nafia'nın hazırladığı mazbatalar Dar-ı Şura-yı Babialî ve Meclis-i Vala'da görüşüldükten sonra iradeye arzediliyordu. Bu meclislere sunulan mazbataların görüşülmesi, işlerin yoğunluğu nedeniyle bazen gecikebiliyordu. Bunu önlemek amacıyla sadareten yazılan bir arz ile bundan sonra her meclisin hazırladığı mazbatanın başkanı tarafından direkt arzedilmesi teklif edildi. Eğer konu padişah tarafından uygun bulunursa uygulamak üzere gerekli yerlere havale edilecek, fakat tekrar incelenmesi istenirse o zaman normal seyir işleyecek, yani Dar-ı Şura ve Meclis-i Vala'da görüşüldükten sonra arzedilecekti. (2 Mayıs 1839) Bu durum çok önemlidir. Çünkü her ne kadar mazbatalar incelenmek üzere Dar-ı Şura ve Meclis-i Vala'ya gönderilecekse de, mazbataların direkt olarak padişaha arzedilmesi, meclise Dar-ı Şura'nın üzerinde bir mevki sağlamış gözükmektedir. Çünkü Dar-ı Şura mazbataları Meclis-i

¹⁷³ **MARDİN, Şerif**, (1990), *Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)*, Makaleler II, s. 50.

¹⁷⁴ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 40-41.

¹⁷⁵ **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 259.

Vala'da görüşüldükten sonra iradeye arz edebiliyordu. Bu da ilk zamanlar da bu meclise verilen önemi açıkça göstermektedir^{176, 177}.

2.9.1.3. Ticaret Nezareti'nin Kuruluşu ve Meclis'i Umur'u Nafia'nın Buraya Bağlanması

Ülkede ticaret, sanayi ve tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için gerekli düzenlemeleri tek elden yapmak üzere, Zahire Nezareti kaldırılarak müstakil ve Avrupa Devletlerinde olduğu gibi daha büyük yetkilere sahip olarak Ticaret Nezareti kuruldu. (24 Mayıs 1839). Ticaret Nezareti'nin kurulmasından sonra, gördükleri işlerin birbirleriyle ilgisi dolayısı ile Meclis-i Umur-u Nafia da bu nezarete bağlandı. (20 Temmuz 1839)

Ticaret ile ilgili konular görüşülürken beratlı Avrupa tüccarları ve Hayriye Tüccarları'nın temsilcileri (Şehbender) de mecliste bulunuyorlardı. Zahire Mübayaası usulünün kaldırılmasından sonra zahire konusuna bakma da meclisin görevleri arasına dâhil edildi. Ayrıca Meclisin Ticaret Nezareti'ne bağlanmasından sonra Meclis yeniden düzenlendi. Üye sayısı artırılarak görüşmelerde uyulacak kurallar belirlendi. Diğer meclislerde olduğu gibi burada da üyelerin bir konu hakkında görüşlerini kaleme alıp layiha şeklinde sunma hakları vardı. Görüşülecek konu hakkında etraflı bir şekilde düşünüp karara varabilmeleri için layihalar meclis toplantısından önce üyelere dağıtılacak, üyeler rütbelerin imtiyaz sağlayıcı veya sınırlayıcı herhangi bir etkisi olmaksızın fikirlerini çekinmeden söyleyeceklerdi. Pazartesi, Salı ve cumartesi olmak üzere haftada üç gün toplanacak olan meclisin aldığı kararlar, Türkçe ve Fransızca olarak kaydedilecekti. Meclis-i Vala'da olduğu gibi konu hakkında söz söylemek isteyen kişi ismini başkan veya vekili nezdindeki deftere yazdıracak, cevap vermek isteyenler de aynı tarzda hareket edeceklerdi. Oylamada eşitlik olduğunda tercih hakkı başkana aitti. Alınan kararın tekrar görüşülmesi söz konusu değildi.

¹⁷⁶ AKYILDIZ, Ali, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 260.

¹⁷⁷ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 41-42.

Üyelerin görüşülen veya gizliliği olan konular hakkında dışarıda konuşması yasak olup, aksi davranışlar cezalandırılacaktı¹⁷⁸.

Meclisin, Ticaret Nezareti'ne bağlanması ile doğal olarak Meclis Başkanlığı da Ticaret Nazırı'na bağlanmıştı. Nazır bulunmadığı zamanlarda ticaret müsteşarı ona vekalet edecekti. Meclis hazırladığı mazbataları direkt olarak padişaha arzemesi yönteminden vazgeçilerek, tekrar eski usule, yani Meclis-i Vala'da görüşüldükten sonra arzedilmesi yöntemine geri gönüldü. (9 Haziran 1840) Meclisin Ticaret Nezareti'ne bağlanması ile bu ayrıcalık durumu da son bulmuş oldu¹⁷⁹.

Bu haliyle meclis, ticaret, ziraat ve sanatın geliştirilmesi için tasarılar hazırlayıp sunmak gibi teorik, Ticaret Nezareti de hazırlanan bu tasarımı uygulamak ve diğer dairelerle koordinasyonu sağlamak gibi pratik görevleri yerine getirmekle sorumludur.

18 Ağustos 1841'de Ticaret Nezareti kadrolarında yapılan bir düzenlemeden Meclis-i Umur-u Nafia'da etkilenmiştir. Görüşülen konuların ticaretle ilgili olduğu ve bu yüzden mecliste kendisine gerek olmadığı düşüncesiyle müftülük kaldırılmış, ayrıca üyeler ve katipler de azaltılmıştır¹⁸⁰.

Ticaret Nezareti ile ticaret mahkemesinin İstanbul gümrük emanetine bağlanmasından sonra varlığına ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle Meclis-i Umur-u Nafia da kaldırıldı. Haftada bir veya iki gün şebenderler, Hayriye ve Avrupa Tüccarı muhtarları ile ticaret mahkemesi katipleri gümrükte toplanarak tüccarlarla ilgili işlere ve davalara bakacaktı. Kaldırılan Meclis-i Umur-u Nafia katiplerinin meclise memur olmadan önceki görevlerine dönmelerine ve Meclis-i Vala'ya,

¹⁷⁸ AKYILDIZ, Ali, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 261.

¹⁷⁹ AKYILDIZ, a.g.e., s. 261.

¹⁸⁰ AKYILDIZ, a.g.e., s. 261.

Nafia ile ilgili bir konu geldiğinde bunu gümrük eminine havale etmesine karar verildi. (13 Aralık 1838)¹⁸¹.

Meclis, 1838 eğitim Reformu, Ziraat Mektebi ve Büyükdere Tuğla Fabrikası'nın kurulması gibi önemli girişimlerde bulunmuş ve bunların uygulanması için çaba harcanmıştır.¹⁸²

2.9.1.4. Meclis-i Ziraat'ın Yeniden Kurulması ve Maliye Nezareti'ne Bağlanması

Tanzimat Fermanı'nda memleketin bayındır, halkın da refahlı bir duruma getirilmesi temel fikir olarak kabul edilmiş ve bu konunun da her şeyden önce, ziraatın kalkınmasına bağlı olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı ziraat alanındaki çalışmaları düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla 1843'te Ziraat Meclisi yeniden kurularak, bu sefer Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır¹⁸³.

İzmit kaymakamı Mustafa Efendi'nin başkanlığa getirildiği mecliste, mazbatalar diğer meclislerde olduğu gibi Meclis-i Vala'da görüşüldükten sonra arzedilecekti¹⁸⁴. Meclis, yedi üye, biri başkatip olmak üzere üç katip ve bir tercümandan oluşuyordu. Üyeler haftada iki gün ya da sadece gerektiğinde toplanacaklardı¹⁸⁵.

¹⁸¹ **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 262.

¹⁸² **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 42-44.

¹⁸³ **GÜRAN, Tevfik**, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 45.

¹⁸⁴ Mustafa Efendi'ye 10.000 kuruş maaş verildi ve rütbesi saliseye yükseltildi. Meclise atanacak üyeler, katipler ve tercümanın belirlenmesi Mustafa Efendi ile yapılacak görüşmeler sonunda belirlenecekti. Meclis için padişaha "Meclis-i Ziraat", "Meclis-i Sanat", "Meclis-i Felahat" ve "Meclis-i Mevadd-ı Dahiliye" isimlerinden birisini seçmek için dört seçenek teklif edildi. Sonunda Meclis-i Ziraat isim olarak seçildi. Bkz. **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 282.

¹⁸⁵ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 211.

Meclis bağı bulunacağı tüzüğünü hazırlayarak Meclis-i Vala'ya sundu. Buna göre meclis başkanı olmadan herhangi bir karar alınamayacaktı. Başkan hastalık veya başka bir nedenden dolayı gelemeyecek olursa, maliye nazırı bir üyeyi vekil tayin edip görüşmelerin devamını sağlayacaktı. Bütün üyeler hazır olmadıkça önemli konuların görüşülmesine başlanamayacağı gibi, bütün üyeler konu hakkında fikirlerini belirtmeden oylamaya geçilmeyecekti. Üyeler, fikirlerini kimseden çekinmeden özgürce açıklayabilecek, karşı görüşte bulunanlar birbirlerine gücenmeyecek, kararlar oy çokluğu ile alınacak ve eşitlik halinde karar maliye nazırına ait olacaktı¹⁸⁶.

Meclise sunulan konular deftere kaydedildikten sonra sırasıyla görüşülüp, kararın katip tarafından yazılan müsveddesi mecliste düzeltilerek maliye nazırına sunulacaktı. Nazır, meclisin görüşlerini uygun bulmadığı kendince doğru düşünceyi de ifade ederek tasarı tekrar meclise iade edebilecekti. Meclis üyelerinden birinin ya da dışarıdan herhangi bir kişinin Avrupa'dan çeşitli konulara ait tercüme ettiği nizamnameleri de inceleyecekti. İncelenecek konu mevcut nizamlara başvurmayı gerektirdiğinde bu, yazılacak divan tezkiresi üzerine maliye nazırının sahh işareti koymasıyla getirecekti. Ayrıca görüşü alınmak üzere meclise çağrılacak rütbe sahibi kişiler, maliye nazırının yazısı ile, rütbesizler de meclisin tezkiresi veya adam gönderilerek çağrılacaktı. Meclisin hazırladığı mazbatalar, iradesi çıktıktan sonra, maliye katibi tarafından meclise getirilip kırmızı yazı ile görülmüştür işareti konmadıkça yürürlüğe giremeyecekti. Meclisin üstesinden gelemeyeceği derecede çözümü güç konular, sadrazamın huzurunda yapılacak meclis toplantısı ile karar bağlanacaktı¹⁸⁷.

Yukarıda meclisin haftada iki gün ya da sadece gerektiğinde toplanacağını belirtmiştir. Daimi üyeler atandıktan sonra meclis, her gün toplanmaya başladı. Üye sayısının artırılması ile görüşülen konuların daha sağlıklı olacağı düşüncesi, üyelerin çoğaltılması düşüncesini doğurdu. Bunun üzerine meclisin mevcut üyelerine, haftada iki gün toplantılara katılmak üzere maliyedeki zahire, ağnam ve beytülmal

¹⁸⁶ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 282.

¹⁸⁷ **KARAL, a.g.e.**, s. 283.

müdürleri de eklenerek üye sayısı çoğaltıldı. Meclisin daimi üyelerinin yanında haftada iki gün toplantılara katılan geçici üyelere vardı ki bunların sayısı bir ara altıya kadar yükselmişti. Bu üyelerin tamamı gayrimüslimdi ve maaşsız olmalarına rağmen, oy kullanma hakkına sahiptirler¹⁸⁸.

Çalışmalarına başlayan meclis ilk iş olarak eyaletlere birer yazı göndererek, halkın geçimini ne ile sağladığı, bölgelerinde ne çeşit ürünün ne miktarda yetiştığı, bataklık veya ekilemeyen toprakların verimli hale getirilmesi konusunda ne gibi önlemlerin alınması gerektiği, halkın durumunun düzeltilmesi amacıyla ne çeşit araç gerece ihtiyaç olduğu veya ne kadar kredi verilmesi gerektiği, yaşadıkları yörelerde ticarete konu olan ürünlerin olup olmadığı, varsa nakliyatının hangi yolla yapıldığı gibi konular hakkında meclisin bilgilendirilmesini istedi.

Meclis, bu soruların cevapları gelinceye kadar, ziraat ile uğraşanları yüksek faizden kurtarmak amacıyla faizleri kese başına beş kuruş (yani %1) olarak belirlemiştir.

Ziraat Meclisi bunlara ek olarak, ülke çapında teşkilatlanıp, hizmet verebilmek için her eyalet ve sancağa birer ziraat müdürü, kaza ve nahiyelere de ziraat müdür vekili atanmasını sağlamıştır. Hazırlanan Ziraat Müdürleri Talimatnamesi'ne göre, ziraat müdürleri ve vekilleri yaşadıkları yörenin ekonomik bakımdan güçlü aileleri arasından, mahalli meclis ve halk tarafından seçilecek, İstanbul'daki ziraat meclisinin onayı ile görevine başlayacaktı. Görevine karşılık maaş bağlanmayacağı ve hizmetinin bedeli olarak maddi hiçbir şeye sahip olamayacağı için hali vakti yerinde olanlar arasından seçilmesi uygun görülmüştür¹⁸⁹.

¹⁸⁸ **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 284.

¹⁸⁹ “Kendilerine maaş veya ücret verilmeyecek, şeref ve şan olsun diye çalışacaklar.” Bkz. **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 211.

Vekiller, ticaret ve sanayinin gelişmesi, halkın refah düzeyinin artması için ne gibi önlemlerin gerektiği konusunda, ziraat müdürleri aracılığıyla, ziraat meclisine araştırmalarının sonucunu rapor edeceklerdi ihtiyacı olanlara düşük faizle kredi verilecek, ancak bu borcun sadece tarım ve sanayi için kullanılmasına özen gösterilecekti. Bölgenin yapısına uygunsa, alışılmış tarım ürünleri haricinde, ipek, pamuk, üzüm, pirinç gibi ürünlerin yetiştirilmesi teşvik edilecek, büyük ve küçük hayvan yetiştiriciliğinin önemi kavratılarak, hayvancılığa ilgi uyandırılacaktı¹⁹⁰.

Meclis bir taraftan bu çalışmaları yaparken diğer taraftan da taşradan İstanbul'a bölgenin zirai yapısı hakkına bilgi vermek üzere yetkililer davet etti. Bunlara ek olarak, her yerin ihtiyacını yerli yerinde görmek ve dolaşmak için üçer kişiden oluşan on imar meclisi oluşturdu. Bu meclisler kırsal bölgelere gönderilerek devletin tarımsal konumunu saptamak ve geliştirmek için politikalar üretmek amaçlanmıştır¹⁹¹.

Tüm çalışmalarına rağmen, konusunda yetersiz ziraat müdürlerinin görevlendirilmesi, ilgisizlik nedeniyle merkeze gerçek araştırma sonuçlarının iletilmemesi ve en önemlisi gerekli alt yapının oluşturulması için ekonomik durumun giderleri karşılamaya elverişli olmaması, ziraat meclisinin bu alandaki çabalarını karşılıksız bırakmıştır.¹⁹²

2.9.1.5. Ziraat Meclisi'nin Maliye Nezareti'nden Alınarak Ticaret Nezareti'ne Bağlanması

Ticaret Nezareti, binasının tamir edilmek üzere boşaltılması üzerine 1845'te geçici olarak Ebniye-i Hassa müdürlüğü binasına taşınmıştı. Yeniden eski binasına taşınması için yapılan tartışmalar sırasında Ziraat Meclisi'nin de Ticaret Nezareti'ne

¹⁹⁰ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 222.

¹⁹¹ **KARAL, a.g.e.**, s. 222; **GÜRAN, Tefik**, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 47, **UBUCİNİ, M. A.**, *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 339.

¹⁹² **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 44-47.

bağlanması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Sonunda gördükleri işlerin birbirleriyle ilgili olması dolayısıyla, meclis, Maliye Nezareti'nden alınarak Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır¹⁹³. Ayrıca, meclisin, ticarethanede bulunan ticaret mahkemesi ile ilişkileri düzenlendi. Meclis üyelerinin bir kaçı mahkeme günlerinde ve mahkeme üyelerinden bazıları da davaların görüşülmediği zamanlarda, meclis görüşmelerine katılarak iki kurumun organize bir şekilde çalışmaları sağlandı. Fakat bu üyelerin, meclis toplantılarına genellikle katılmamaları işlerin birikmesine neden oluyordu. Bu durum meclisin ticarethaneye taşınmasıyla daha belirgin bir hal aldı. Çünkü geçici üyelerin bir kısmı maliye memurlarından bir kısmı da tüccarlardan oluşmaktaydı. Meclisin ticaret nezaretine bağlanmasından sonra, maliye memurlarının toplantılara katılması zorlaştığından bunların yerine hem geçici hem de daimi üyeler atanarak meclisin üye sayısı artırıldı¹⁹⁴.

Giderek sorumluluğu artan meclisin, Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak da işleri, nezareti aştığından 1846'da ilk defa olarak Ziraat Nezareti kuruldu¹⁹⁵.¹⁹⁶

2.9.1.6. Ziraat Nezareti'nin Kuruluşu

Maliye Nezareti'ne bağlı olarak kurulan ziraat meclisi, daha sonra gördüğü işlerin birbirleriyle yakınlığı göz önünde bulundurularak Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştı. Fakat bir yıl kadar sonra, meclis Ticaret Nezareti'nden ayrılarak, bağımsız bir Ziraat Nezareti kuruldu. (16 Ocak 1846) Ticaret Nezareti'ne bağlı olan ziraat meclisi de üye sayısı artırılarak bu yeni nezarete bağlandı¹⁹⁷. Babıali'deki eski Meclis-i Vala ve hariciye dairelerinin birisi ticaret, diğeri de Ziraat Nezareti'ne ayrıldı. Ziraat Nezareti'nin nazırlığına da eski Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye

¹⁹³ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 222; **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 284.

¹⁹⁴ **AKYILDIZ, a.g.e.**, s. 285.

¹⁹⁵ **KARAL, a.g.e.** s. 52; **AKYILDIZ, a.g.e.**, s. 285; **SAYDAM, Abdullah**, (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII, s. 788.

¹⁹⁶ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 47-48.

¹⁹⁷ **KARAL, a.g.e.**, s. 222.

Başkanı Arif Paşa atandı. Arif Paşa'nın isteği üzerine, çalışmalarında daha istekli ve gayretli olmalarını sağlamak için katiplerin maaşlarına zam yapıldı¹⁹⁸.

Ziraat Nezareti'nin kurulmasından dört ay gibi kısa bir süre sonra, ziraat nezareti, tekrar Ticaret Nezareti'ne bağlandı. Bu karar da ortada uygulanacak bir ziraat programının ve yeterli bir devlet hazinesinin bulunmaması etkili olmuştur¹⁹⁹. Bu kararı açıklayan belgede, nezaretin devlet için önemli ve gerekli olduğu kabul edilerek, bundan tam anlamıyla fayda sağlanmasının ise pek çok para, zaman ve külfete ihtiyaç duyurduğu belirtiliyordu. Mevcut haliyle bırakılmasının da pek bir yarar sağlayamayacağı düşüncesinden hareketle, gördüğü işlerin Ticaret Nezareti'nin görevlerini ayrıntısı olduğu belirtilerek Ziraat Nezareti'nin Ticaret Nezareti'ne bağlanması kararlaştırılmıştı. Böylece Ziraat Nezareti, görevlerinin esaslarını bile belirlemeden ve herhangi bir çalışma ve varlık göstermeden Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır^{200 201}.

2.9.1.7. Ziraat ve Ticaret Nezaretleri'nin Birleştirilmesi

Ziraat Nezareti kuruluşunda kısa bir süre sonra tekrar Ticaret Nezareti ile birleştirilmiştir. Böylece ziraat meclisi de eski konumuna dönmüştür. (22 Nisan 1846) Maliye Nezareti'ne bağlı iken azil ve atamaları bu nezaretten yapılan ziraat müdürlerinin ve vekillerinin atamaları da bundan böyle Ticaret Nezareti tarafından yapılacaktır²⁰².

1848 yılında Nafia Nezareti'nin kurulması ve nezaretin görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için, kendisine yardımcı olacak bir meclisin varlığına ihtiyaç duyması üzerine, Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak çalışmalarını

¹⁹⁸ AKYILDIZ, Ali, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 139.

¹⁹⁹ KARAL, Enver Ziya, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 248.

²⁰⁰ AKYILDIZ, a.g.e., s. 140; s. 90; KARAL, a.g.e., s. 2.

²⁰¹ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 48-49.

²⁰² AKYILDIZ, a.g.e., s. 285.

sürdüren Ziraat Meclisi, bu nezaretten ayrılarak, Nafia Nezaretine bağlanmıştır. Meclisin, ismi de Nafia Nezareti'nden dolayı Nafia Meclisi olarak değiştirilmiştir. (8-9 Mart 1849) Meclis, köprüler ve devlete ait binaların yapım ve tamir işleri ile ilgilenecekti. Ebniye Müdürlüğü, Ebniye Muavinliği'ne dönüştürülerek, Ebniye Meclisi ile beraber Nafia Nezareti'ne bağlanmıştır. Binalarla ilgili olarak Babıali'ye gelen evrak, buradan Nafia Nezareti'ne gönderilecekti. İncelenmesi için nezaret tarafından önce Ebniye Meclisi'ne oradan da Nafia Meclisi'ne gönderilecekti. Nafia Meclisi'nde düzenlenen mazbata, nazırın tezkiresi ile tekrar Babıali'ye iade edilecekti²⁰³.

Gerekli kereste ve odunun sağlanması, ormanların bilinçsizce yok edilmesinin önlenmesi ve sahillerle yakın yerlerde düzenli bir şekilde orman yetiştirilmesini sağlamak da Nafia Meclisi'nin göreviydi. Meclisin bir diğer görevi de İstanbul'un kaldırım yapım ve tamiri konularını görüşmekti²⁰⁴.

Bu kararların alınmasından bir hafta sonra Ticaret ve Nafia Nezaretleri birleştirilerek İsmail Paşa'nın sorumluluğuna verilmiştir. Nafia Meclisi de Tekrar Ticaret Nezareti'ne bağlanmıştır. (14-15 Mart 1849)

Ticaret nazırının başkanlığı altında bulunan mecliste bu defa Ziraat Meclisi'nden getirilen yapı korunarak gayrimüslim tebaadan kimse meclise alınmamıştır. Meclis, ilmiyeden bir kişinin müftü olarak bulunduğu bu yeni yapısıyla, katiple birlikte 16 üyeden oluşuyordu²⁰⁵.

Zamanla ehliyetsiz kişilerin meclise alınması, meclisi kuruluş amacından saptırmıştır. Ülkede ulaşımın modernleştirilmesinin ticaret ve tarımı olumlu yönde etkileyeceği yönündeki beklentiler üzerine, ülkede demir yolları ve tali şose yolların yapımı hızlandı. Fakat bu çalışmaları düzenleyici bir kurumun olmaması, çalışmaları aksatıyordu. Her ne kadar Nafia Meclisi bu amaçla çalışmalar yapıyor olsa da,

²⁰³ AKYILDIZ, Ali, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 263.

²⁰⁴ AKYILDIZ, a.g.e., s. 263.

²⁰⁵ AKYILDIZ, a.g.e., s. 263.

gereksiz ve bilgisiz kişilerin mecliste olmasından dolayı yeterli çalışmalar yapılamamıştır. Bunun üzerine, yapılan bir düzenleme ile Nafia Meclisi'nin bir şubesi olarak ve ülkede yol, köprü, kanal, bina vb. imar faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere Meclis-i Ma'abir (İmar Meclisi) kuruldu. (31 Ekim 1857) Nafia Meclisi bu yeni düzenleme ile tarım ve sanayi ile ilgili konulara bakacaktı²⁰⁶

Bu yeni meclisin kurulmasından ve hemen hemen aynı işlerle ilgilenen iki meclisin çalışmalarının üzerinden bir sene bile geçmeden Nafia Meclisi Kaldırılmıştır. (29 Eylül 1859)

1869 yılına kadar devam eden bu durum sonrasında, ziraatın önemi anlaşılmalı ki Ticaret ve Ziraat Nezareti kurulmuştur. Fakat bu da ancak üç yıl devam etmiş ve 1872 yılında Ziraat kelimesi tekrar atılarak Ticaret ve Nafia Nezareti kurulmuştur. Nezarete bağlı olarak da Orman Meclisi ve Ziraat Müdürlüğü oluşturulmuştur²⁰⁷. 1873 yılında ise Ticaret Nezaretine bağlı olarak Ziraat Meclisi oluşturulmuş, Orman ve madenlerin idaresi ile Maliye Nezareti'ne bırakılmıştır.

1876 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı olarak bir ticaret ve Ziraat Meclisi oluşturulmuştur. 25 Haziran 1876 tarihinde yayımlanan bir kararname ile bu meclisin görevleri; vilayetlerdeki menafi ve emniyet sandıklarının idaresi, İstanbul'da ziraat ve baytarlık konusunda bir okul açılması, vilayet merkezlerinde numune çiftliği kurulması, ürün çeşitleri ve hububat hakkında bilgilerin tam tutulabilmesi için ziraat istatistik kaleminin oluşturulması, ziraata ilgi duyanlara başkentte ders verilmesi, ülkenin her tarafında yayın yapacak bir ziraat gazetesinin kurulması, ziraatı teşvik etmek için yayın yapılması ve tercüme eserlerin hazırlanması, hayvan cinslerinin ve kullanılacak aletlerin açılacak sergilerle halka tanıtılması her çeşit alet ve edevatı icat eden ve düzenleyenlere bröve verilmesi, çift hayvanı ve tohumu olmayanlara tohum ve hayvan verilmesi, at koyun ve sığır

²⁰⁶ **AKYILDIZ, Ali**, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 264.

²⁰⁷ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 249; **ORTAYLI, İlber**, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 98.

cinsleri için ayrı ayrı haraların oluşturulması ve ziraat, ticaret ve sanatın gelişmesine engel olan vergilerin düzenlenmesi için yapılacak inceleme sonucunun maliye nezaretine bildirilmesi olarak belirlenmiştir.

Ayrıca vilayetlerden; İstanbul'da Ticaret ve Ziraat Meclisi'ne bağlı olarak, üyelerin ücretsiz çalışacak ve yirmi dört kişiden oluşan bir Ziraat ve Ticaret Cemiyeti oluşturulduğu, dolayısıyla vilayetlerde de böyle cemiyetler oluşturulması istenmiştir. Vilayet merkezindeki cemiyet on ikişer, sancak merkezindeki cemiyet sekizer ve kazadaki cemiyet dörder üyeden oluşacaktı. Üyeler ticaret ve ziraat ile uğraşan kişiler arasından seçilecekti. Bu cemiyetler haftada bir defa ya da gerektiğinde toplanacaktı. Kazadaki cemiyet sancaktaki cemiyete, sancaktaki cemiyet vilayet cemiyetine ve vilayetteki cemiyet de doğrudan doğruya Ticaret Nezareti'ne başvurabilecekti. Cemiyet, dört mevsim başlarında ziraat ürünleri ve hayvanlar hakkında Ticaret Nezareti'ne bilgi verecekti.

1880 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlı Ticaret ve Ziraat Müsteşarlığı oluşturulmuştur. Ayrıca daha önce Maliye Nezareti'ne bağlanan Orman ve Maden Müdürlüğü de Ticaret ve Ziraat Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Yine 7 Ağustos 1880 tarihinde yayınlanan bir nizamname İstanbul ile liva ve kaza merkezlerinde birer ziraat odası oluşturulması kararlaştırılmıştır. Oda üyeliği maaşsızdır. Bunların sayısı İstanbul'da yirmi dört, vilayet merkezlerin on iki, sancaklarda sekiz, ve kazalarda dördür. Üyeler en az yirmi beş yaşında olacak ve dört senede bir seçileceklerdi. Üyelerin yarısı iki yılda bir değiştirilecekti. Vilayet odaları doğrudan doğruya Ticaret ve Ziraat Nezareti haberleşebilecekti ziraat odaları ayda en az iki defa toplanacaktı. Ziraat odalarının görevi ise her türlü hububat ve meyve orman ağaçlarının ve hayvanlarının ıslah ve geliştirilmesi için görüş ve önerilerini Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bildirmektir.

1883 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti, Orman ve Maden Müdürlüğü Umumiliği, Orman ve Maden Meclisi, Ziraat Müdürlüğü, Orman ve Maden Mektebi il Sanayi Mektebi'nden oluşmaktadır. 1884 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin ismi Ticaret Ziraat ve Orman Nezareti olarak değiştirilmiş ve nezaretin teşkilatın bir sanayi nefise mektebi eklenmiştir. Üç sene sonra yani 1887 yılında nezaretin adı

tekrar değiştirilerek, Ticaret ve Nafia Nezareti adını almıştır. Ayrıca nezaretin teşkilatına muhasebeci ve mektupçudan başka demiryolları, ticaret, ziraat, sanayi müdürlükleri ile hukuk müşavirliği de eklenmiştir. Bir yıl sonra da İstatistik Müdürlüğü bu teşkilata eklenmiştir. 1889 yılında Ziraat Bankası ve 1892 yılında Halkalı Ziraat ve Baytar mekteplerinin de Ticaret ve Nafia Nezareti teşkilatına eklendiği görölmektedir.

Ayrıca 1892 yılında tarımla ilgili merkezi bürokrasinin örgütlenmesinde önemli bir değişme olmuştur. Tarımla ilgili işlerin farklı dairelerin yetki alanına girmesinin sakıncalı olduğu anlaşıldığından, tek bir yönetim birimi altında toplanması kararlaştırıldı. Ziraat Heyet-i Fenniyyesi adı verilen ve beş şubeden oluşan bu kurum, tarımın her yönüyle ilgilenen teknik nitelikte bir kuruluşu²⁰⁸.

1893 yılında Ticaret ve Nafia Nezareti'ne İstanbul Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odası ile ziraat bankası bağlanmıştır. Bununla birlikte Heyet-i Vükela'ya dahil olmayan bir Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'nin oluşturulduğunu ve bu nezarete Orman ve Maden Müdürü Umumiliği, Ziraat Müdürlüğü, bir başkan ve dört üyeden oluşan Orman Heyet-i Fenniyyesi, bir başkan ve üç üyeden oluşan Maden Heyet-i Fenniyyesi, Orman ve Maden Mektebi ile Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin bağlandığı görölmektedir. Bir yıl sonra bu nezarete Ziraat Heyet-i Fenniyyesi ile sanayi mektebi bağlanmıştır.

1893 yılında kurulan Osman ve Maden ve Ziraat Nezaret nazırlığına Suriyeli Katolik olan Selim Melhame Efendi'nin getirilmesi ile ziraata verilen önem artmıştır. Selim Efendi tarım uzmanlarından oluşan bir kadro oluşturmuş ve Avrupa'ya ziraat öğrenimi görmek için çok sayıda Müslüman ve Rum öğrenci göndermiştir. Bu dönemde ülkede tarım müfettişleri düzeni yaygınlaştırılmıştır. Orman ve Maden ve Ziraat Nezareti'nin bu yapısı her hangi bir değişikliğe uğramadan meşrutiyete kadar korunmuştur.²⁰⁹

²⁰⁸ **GÜRAN, Tefvik**, (1999), *Tarım Politikası (1839-1913)*, Osmanlı Ansiklopedisi, c.V, İstanbul, s. 306.

²⁰⁹ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 49-54.

2.9.3. Osmanlıda Tarımı Geliştirmeye Yönelik Politikalar

2.9.2.1. Çiftçiye Avans Verilmesi

1854 yılında Ziraat Meclisi'nin tarım ile ilgili olarak yaptırdığı anket, tarım kesiminde sermaye yokluğunu ortaya koymuştur²¹⁰. Bu amaçla hükümet, tohumluğu tarımsal üretim araçları ve hayvanları bulunmayan çiftçilere 3-4 sene vadeyle, faizsiz olarak yirmi milyon kuruş tutarında avans vermiştir. Bu belki de Osmanlı Devleti'ndeki ilk tarımsal kredidir²¹¹.

Çiftçi, üretim ve tüketimi için gerekli finansmanı, çoğunlukla tefeciden çok yüksek faiz oranları ile ya da alivre satışlar yoluyla sağlıyordu. Alivre satış, ekilmiş ama elde edilmemiş ürünün ya da henüz doğmamış hayvanın % 30 - % 40 oranında düşük fiyatla satılması, çiftçinin sattığı malı üretmek için çalışması anlamına geliyordu²¹².

Çiftçinin para sorununa bir çözüm bulmak amacıyla uygulanmaya başlayan avans sistemi olması ve gerekse dağıtılan avansın büyük kısmının hükümetle arası iyi olan toprak ağaları ile üst düzey yöneticilerin elinde kalmış olmasından dolayı sistemden beklenen fayda sağlanamadı. Beklenildiği gibi üretimde ciddi artışlar gerçekleşmedi ve köylerdeki para yokluğu aynı şekilde var olmaya devam etti²¹³ ²¹⁴.

2.9.2.2. Mubayaa Usulünün Kaldırılması

Tanzimat döneminde zirai gelişme açısından çeşitli politikalar uygulanmıştır. Bu amaçla çiftçilerin üretim alanlarını genişletmeleri, ticari değeri

²¹⁰ **UBUCİNİ, M. A.**, *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 347.

²¹¹ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 232.

²¹² **KARAL, a.g.e.**, s. 233.

²¹³ **UBUCİNİ, a.g.e.**, s. 374; **KARAL, a.g.e.**, s. 233.

²¹⁴ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 54.

yüksek ürünlerin üretiminin yaygınlaştırılması ve üretimde modern araç gereç kullanılması teşvik edilmiştir. Bunun için de ekiminin yaygınlaştırılması istenen ürünler için geçici vergi muafiyetleri sağlanmış zirai metotların modernleştirilmesini sağlamak amacıyla Avrupa'dan getirilecek araçlar için gümrük vergisi ödmeden ithaline olanak sağlanmıştır²¹⁵.

Tanzimat döneminde zirai üretimi teşvik etmek amacıyla getirilen ilk değişiklik, zirai ürün ticaretinin serbestleştirilmesidir. Geleneksel ekonomik uygulamaların iki önemli örneği olan devlet tekelleri ve devlet mubayaaları büyük ölçüde kaldırılmıştır. Bu karar, zirai ürün ve hammaddelerin ticareti üzerindeki sınırlamaların kaldırılması açısından çok önemlidir (13 Temmuz 1837)²¹⁶.

Mubayaa usulü başlangıçta askeri ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir düzenleme olarak ortaya çıkmış, fakat 18. yy'ın sonlarında İstanbul'un iâşesinin sağlanmasında geniş ölçüde kullanılmaya başlanmıştır. Mubayaa usulü, Zahire Nezareti adı altında kurulmuş bir iktisadi devlet kuruluşunun zirai ürünleri her bölgede belirlenen kotalara uygun olarak satın alması ve İstanbul'da askeri ihtiyaçlar ve halkın ihtiyaçlarına ayırması şeklinde işleyen bir sistemdi. Devlet bu mubayaalardan miri mubayaa adı verilen bir bölümünde piyasa fiyatlarının çok altında sembolik bir ödemede bulunuyor, rayiç mubayaası adı verilen bölümünde ise miri mubayaa fiyatlarına göre oldukça yüksek, fakat piyasa fiyatlarından daha düşük fiyatlarla buğday, arpa, pirinç ve mısır gibi zirai ürünleri satın alıyordu. Bu uygulama ile hem devlet için mali bir kaynak oluşturuluyor hem de İstanbul halkının ve bu arada bürokrat kadroların ve askerlerin temel gıda maddesi olan ekmeğin ucuz olarak sağlanması amaçlanıyordu²¹⁷.

²¹⁵ GÜRAN, Tevfik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 50; GÜRAN, a.g.m., s. 309.

²¹⁶ Mubayaa uygulanmasının kaldırılmasına rağmen devletin uğradığı zararların biraz hafifletilmesi için yılda bir kereye mahsus olarak halktan mubaya'at affı bedeli (bedel-i afv-ı mubaya'at) adıyla bir ücret alınması kararlaştırılmıştı. Fakat II. Mahmud'un ölümü ve Abdülmecid'in tahta çıkmasıyla, bu bedel akçesinden halkın zararına olacağı gerekçesiyle vazgeçildi. Bkz. AKYILDIZ, a.g.e. s. 128.

²¹⁷ GÜRAN, a.g.e., s. 50; TABAKOĞLU, Ahmet, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 23.

Aynı şekilde İstanbul'da askerlere ve devlet memurlarına verilen et için Rumeli bölgesinde mevcut küçükbaş hayvanlardan kuzu ve oğlaklar dışında onda biri devlet tarafından belirlenen fiyatlarla satın alınıyordu. Tüketici gruplara öncelik tanıyan bu uygulamalar, üreticiye ise önemli ölçüde yük getirmekte ve üretim faaliyetlerini engelleyici etki yaparak, zirai gelişmeyi yavaşlatıyordu. Tanzimat yönetimi gerek devlet tekellerini ve gerekse mubayaa uygulamalarını kaldırarak, çiftçiyi ve üretimi teşvik edici bir uygulama gerçekleştirmiştir^{218 219}.

2.9.2.3. Nafia Hazinesi'nin Kuruluşu

1845 yılında Meclis-i Vala başkanı Rıfat Paşa ile Maliye Nazırı Nafiz Paşa'nın ortak girişimleriyle, Rumeli ve Anadolu halkına borç olarak önceki senelerde verilen paralardan geri alınamayan ve bütçeye dâhil edilemeyen 22. 000 kesenin (yaklaşık 11.000.000 kuruş) geri alındıkça biriktirmek ve nafia giderlerinde harcanmak üzere Meclis-i Vala'ya bağlı bir nafia hazinesi oluşturuldu²²⁰. Bu paranın harcanması ile ilgili olarak Meclis-i Vala'da bir nizamname hazırlandı²²¹.

1846'da tahsil edilecek paralarla meydana getirilecek bir fonun nafia sermayesi adıyla bütçeye konacak bir tertip altında toplanarak yol ve köprü yaşımı ve onarımında ve halkın kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmasına karar verildi. Gerçekten de 1847-1848 mali bütçesinden başlayarak Nafia Mesarifi bütçelerde yer almaya başlamıştır²²². Böylece ülkenin imar edilmesi için küçük de olsa bir fon oluşturulmuştur^{223 224}.

²¹⁸ TABAKOĞLU, Ahmet, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 213; GÜRAN, Tefik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 309; AKYILDIZ, Ali, (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 128; GÜRAN, a.g.e., s. 51.

²¹⁹ KOÇ, a.g.e., s. 54-56

²²⁰ TABAKOĞLU a.g.e., s. 213; UBUCİNİ, M. A., *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 347.

²²¹ AKYILDIZ, a.g.e., s. 140.

²²² GÜRAN, a.g.e., s. 46.

²²³ AKYILDIZ, a.g.e., s. 141.

2.9.2.4. Memleket Sandıklarının Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan önce, tarım dışı alanda kredi kurumları olarak Eytam sandıkları ve vakıf paraları sayılmaktadır. Vakıf paralarından köy halkına vergi ödemeleri için kefillikte kredi veriliyordu. Fakat bu krediler zirai kredi piyasası için çok da önemli değildi. Yine sınırlı bir uygulama olmakla birlikte çiftçiye doğrudan kredi de verilmiştir. Devlet, tazimattan sonra zirai kredi alanında faaliyet gösterecek kurumlar kurma çabasına hız verdi. 1844'ten itibaren taşrada kurulan ziraat müdürlüklerinin bir görevi de yetenekli çiftçilere gerekli üretim araçlarını satın alabilmeleri için yapılacak yardımların miktarını belirleyerek Ziraat Meclisi'ne iletmektir²²⁵.

1843 yılında, çiftçiye kullanılmak üzere sermayesi oluşturulmuş, böylece 1843-46 yılları arasında Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde büyük bölümü bu fondan olmak üzere 12, 5 milyon kuruştan fazla kredi verilebilmiştir. Fakat bu çabalar, zirai kredi probleminin çözümü açısından bir sonuç doğurmamıştır. Verilen krediler, daha çok afetlerden zarar gören bölgelere yardım fonu olarak kullanılmıştır²²⁶.

Bundan sonra 1845 yılında mahalli ekonomik gelişme problemlerini yerinde incelemek için vilayetlere imar meclisi komisyonları gönderilmiştir. Bu komisyonlara gittikleri bölgelerde kredi ilişkilerini araştırma ve gerek duyulan krediyi belirleme görevi verilmiştir. Krediyi ihtiyaç duyanları ziraat müdürleri ve muhtarlar belirleyerek kaymakamlıklara bildireceklerdi. Kredinin ödenmesinden borçludan başka kefilleri ile köy muhtarları ve ihtiyar heyetleri sorumlu olacaktı. Kredinin faiz oranı % 12 olarak belirlenmişti²²⁷.

²²⁴ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s.56.

²²⁵ GÜRAN, Tefik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 148.

²²⁶ GÜRAN, a.g.e., s. 149.

²²⁷ GÜRAN, a.g.e., s. 150; ORTAYLI, İlber, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 167.

Tanzimatın başlangıcındaki bu çabalar çiftçiye küçük çaplı olarak tohumluk yiyecek yardımından ibaret kalmıştır. Tanzimat sonrasında zirai kredi alanında ilk önemli gelişme Ziraat Bankası'nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandıkları'nın kurulmasıdır. 1863'te ilk kez Tuna bölgesinde kurulan ve kısa sürede önemli bir gelişme gösteren sandığın 1867 yılı sonunda toplam sermayesi 20 milyon kuruşa ulaşmıştı. 1865 yılında benzer nitelikte sandıklar, Edirne eyaletiyle Tırhala sancağında da kurulması ile giderek sandıkların sayısı arttı ve zirai kredi alanında özel kredi kaynaklarına karşı güçlü bir alternatif oluşturdu.

Memleket sandıkları temelde kaynaklarını kendi üyelerinden sağlardı ve yine kendi üyelerinin kredi ihtiyaçlarını karşılayan birer kooperatif niteliğindedi. Sandığın sermaye kaynağını, o bölgede bulunan çiftçilerin sandığa verdikleri tarım ürünlerinin satılmasından elde edilen paralar oluşturuyordu. Sandıkları doğrudan doğruya halkın çoğunluğu tarafından seçilen dört üye yönetiyordu. Yıllık % 12 faiz alınan kredilerin ödenme süresi, üç ay ile bir yıl arasında değişiyordu. Kredi, malların rehin gösterilmesi ya da kişisel kefillik karşılığında veriliyordu. Sandıkların yıllık faiz gelirleri, köylerin yol, kaldırım, köprü, okul yapım ve onarımı ve benzeri işlerinde kullanılıyordu.

1883 yılında sandıklara sürekli bir sermaye kaynağı sağlamak için öşrün onda biri oranında Menafi İanesi Hissesi adı altında bir vergi kondu ve memleket sandıklarının ismi Menafi Sandığı olarak değiştirildi ve yolsuzlukları önlemek için de Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlandı.

Gerek memleket sandıkları ve gerekse menafi sandıkları zirai kredi sorununu çözmeye başarılı olamadılar çünkü sermayeleri bölgenin kredi ihtiyacının ancak çok sınırlık bir bölümünü karşılayabiliyordu. Ayrıca bu sandıklarda toplanan fonlar, gerçekten krediye ihtiyaç duyan küçük üreticilerden çok zengin ve nüfuzlu kişilerin eline geçiyordu. Devletin içine düştüğü mali bunalımlar karşısında da toplanan sermayeler hazineye aktarılıyordu. Bir taraftan uygulama yolsuzlukları ve diğer taraftan da hazineye aktarılan ve geri dönmeyen sermayeler yüzünden bu sandıkların işleyiş düzeni bozulmuştur. Böylece bu sandıklar, küçük

üreticiye kredi sağlayacak yerde büyük üreticiler ve hazineye sermaye aktaran birer araç oldular^{228, 229}.

2.9.2.5. Ziraat Bankası'nın Kuruluşu

Menafi sandıkları bütün eksikliklerine rağmen 1888 yılına kadar varlığını sürdürdü. Ziraat Bankası'nın kuruluş gerekçesinde, çiftçinin zirai kredi bulmakta güçlük çektiği, zirai gelişmeyi mevcut kredi ilişkilerinin engellediği ve menafi sandıkları uygulamasının başarısız olduğu öne sürülerek, tarım alanında faaliyet gösterecek bir bankanın kurulduğu belirtiliyordu.

Ziraat Bankası adıyla kurulan banka, Menafi Sandıkları'nın hak ve görevlerini üstleniyordu. Bankanın yönetim merkezi İstanbul'da olacak, vilayet merkezlerinde ve tarım bakımından önemli sancaklarda birer şubesi açılacaktı. Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı olarak çalışacak bankanın temel görevi satılabilir taşınmaz malların rehni ve sağlam kefillik karşılığında çiftçilere borç para vermek ve faizle mevduat kabul etmektir.

Bankanın sermayesi, Menafi Sandıkları'nın aktifindeki para ve alacaklardan, aşarın onda biri oranında alınacak iane hissesinden ve banka çalışmaya başladığında açılacak kredilerin getireceği faizlerinden meydana gelecekti. İane hissesi, bankanın sermayesi 10 milyon liraya ulaşınca kaldırılacaktı. Ayrıca banka mevduat kabul edecek ve en azından üç ay vadeli mevduata % 4 faiz ödeyecekti.

Bankanın yetkili yönetim organları, genel müdürlükle yönetim kurulu olacaktı. Bankanın genel müdürünü, Ticaret ve Nafia Nezareti'nin teklifi ile padişah atayacaktı. Bankanın yönetim kurulunu; genel müdür ve yardımcısı Şura-i Devlet ve Divan-ı Muhasebat'tan birer üye, Ticaret Nafia Nezareti'nin seçtiği bir ve İstanbul Ziraat ve Ticaret odasının seçtiği iki üye ile İstanbul ziraat başmüfettişi oluşturacaktı. Yönetim kurulu, Şura-i Devlet'ten atanacak olan üyenin başkanlığında ayda en az bir

²²⁸ GÜRAN, Tevfik, (1999), *Tarım Politikası (1839-1913)*, Osmanlı Ansiklopedisi, c.V, İstanbul, s. 152.

²²⁹ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 56-58.

defa toplanacaktı. Taşrada açılan şubelerin yönetim kurulları, şube müdürü ve ziraat müfettişi ile ticaret ve ziraat odaları ve daire-i belediye üyeleri arasından seçilecek iki kişiden oluşacaktı²³⁰.

Banka zirai işlerde kullanmak şartıyla yalnız çiftçiye kredi verecekti. Kredi, ya taşınmaz bir malın rehni ile yada başka bir kişinin kefilliği ile alınabilecekti. Rehin olunacak mallar, bina tarla bağ ve bahçelerdi. Bir kişiye verilebilecek en yüksek kredi, sermayesi bir milyon kuruştan az olan sandıklarda beş bin, sermayesi bir ile bir buçuk milyon kuruş olan sandıklarda on bin kuruştur. Kredi vadesi her yıl anapara ve faiz borcundan o yıla düşen miktarın ödenmesi halinde 1-10 yıl ve anapara ile faizin vadenin sonunda ödenmesi halinde ise üç aydan bir yıla kadar olacaktı. Kredi için uygulanacak faiz oranı % 6'dır²³¹.

Bankanın yıllık net kazançları üç bölüme ayrılacaktı. Birinci bölümü sermayeye eklenecek, ikinci bölümü banka şubesinin bulunduğu vilayetin zirai gelişme projelerinin finansmanında, sön bölümü ise merkeze gönderilerek Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından hayvan ve cinslerinin ıslahı ve hastalıklardan korunması iyi cins tohumlar getirtilip çiftçiye karşılıksız dağıtılması, tarım üretiminin artırılması ve çeşitlendirilmesi gibi zirai gelişmeye dönük çeşitli harcamalarda kullanılacaktı.

Ziraat Bankası daha başlangıçta geniş bir taşra örgütü meydana getirdi. Kurulduğu 1889 yılının sonunda 87'si şube 244'ü sandık olmak üzere 331 taşra kuruluşu bulunuyordu. Bu sayı 1897'de 435'e ve 1910'da 483'e yükseltilmiştir.

Bankadan kredi alabilmek için çiftçinin taşınmaz mal sahibi bir kefil bulmaları gerekiyordu ve buna karşılık kredinin bir kısmını kefile terk ediyorlardı. Toprağı olan köylü ise harçların yüksekliği nedeniyle toprakları için tapu senedi alamadığından bankanın istediği belgeleri veremiyordu. Kredi alabilen çiftçi ise, rehin ettiği taşınmaz malın oldukça düşük gösterilen tahrir değerine göre kredi verildiğinden servetinin çok altında kalan bir miktarda bankadan kredi alabiliyordu.

²³⁰ GÜRAN, Tevfik, (1999), *Tarım Politikası (1839-1913)*, Osmanlı Ansiklopedisi, c.V, İstanbul, s. 153.

²³¹ GÜRAN, a.g.e., s. 153.

Bankanın kredi kaynaklarında yararlananlar daha çok şehir ve kasabalı zengin toprak sahipleriydi. Bundan dolayı Ziraat Bankası da Memleket Sandıkları'nda olduğu gibi küçük köylü üreticilerden sağladığı kaynakları şehir ve kasabalı zengin toprak sahiplerine dağıtan bir mekanizma şeklinde işlemiştir. Böylece Osmanlı yönetiminin Ziraat Bankası aracılığıyla zirai kredi ilişkilerini düzenleme ve küçük üreticiyi özel kredi piyasasının yıkıcı etkilerine karşı koruma politikası da pek başarılı olmamıştır^{232, 233}.

2.9.2.6. 1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi'nin Yayınlanması ile Getirilen Yenilikler

Tarımsal bir ekonomiye dayalı Osmanlı Devleti'nde toprak gelirlerinin ve toprağın hukuki yapısının düzensizliği, Tanzimat bürokrasini yeni düzenlemeler yapmaya zorlamıştır²³⁴. 1858 tarihinde yürürlüğe konan Arazi Kanunnamesi ile miri topraklar hızla özel mülkiyete geçmiştir. Fakat bu Kanun çıkmadan önce toprakta özel mülkiyeti tanıyan bazı hükümler de getirilmiştir. 17 Mayıs 1847 ve 21 Mayıs 1847 tarihli iki nizamname ile kişilerin tasarrufundaki topraklara tapu verilmiş ve bu alandaki yolsuzlukları önlemek için tapu senetlerinin hükümet merkezinde defterhane ve defter emini tarafından verilmesi öngörülmüştür. Aynı yıllarda arazi üzerindeki tasarruf hakkının kız evlada miras yoluyla geçmesi de kabul edilerek, İslami uygulamalardan önemli bir ayrılma da söz konusu olmuştur. Yine 16 Şubat 1849 tarihli bir kanun-i sultani ve 23 Nisan 1858 tarihli bir nizamname ile miri arazinin kullanan tarafından borç karşılığı devredilmesi kabul edilmekteydi. Bu düzenlemeler 1858 tarihli Arazi Kanunnamesinin hazırlayıcısı olmuştur²³⁵.

²³² GÜRAN, Tefik, (1999), *Tarım Politikası (1839-1913)*, Osmanlı Ansiklopedisi, c.V, İstanbul, s. 158.

²³³ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 59-61.

²³⁴ ORTAYLI, İlber, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 158.

²³⁵ ORTAYLI, a.g.e., s. 159; MOİSEYEV, Piotr P., (1994), *Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Döneminde Tarımın ve Köylülüğün Durumu*, XI. TTK Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), C IV, TTK Basımevi, Ankara, s. 1638.

Haziran 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ile tarım toprakları beş bölümde incelenmektedir.

Bu bölümler; Arazi-yi Memlûke (Mülk Topraklar) 2- Arazi-yi Miri (Miri Topraklar) 3- Vakıf Topraklar 4- Arazi-yi Metruke (baltalık mera gibi genel kullanıma açık arazi) 5- Arazi-yi Mevat (boş topraklar) olarak sıralanmaktadır²³⁶.

Bir giriş ile üç bölüm halinde ve 132 maddeden oluşan Arazi Kanunnamesi, toprakların hukuki statüsünü ve mülkiyet ilişkilerini ayrı ayrı düzenlemektedir²³⁷. Arazi Kanunnamesi, türlü değişikliklere uğrayan ve dağınık bir manzara gösteren Tanzimat öncesi toprak düzenini yeni bir düzene koymakta ve yeni hukuk esasları kabul etmektedir²³⁸. Tanzimat aydınlarına göre, miri arazi rejimi mutlak mülkiyet kavramına aykırı ve serbest alışverişi sınırlayıcı yönü dolayısıyla terk edilmeliydi²³⁹. Klasik dönemde miri toprağın çıplak mülkiyeti devletin olup, onu işleyenlerin bazı kısıtlı hakları varken, 1858 Arazi Kanunu ile toprağın devir, rehin, tapu ve intikali söz konusu olmaktadır²⁴⁰.

Arazi Kanunu'na göre miri arazinin alım ve satımı yasak iken, 1860 ve 1861 yıllarında devlet borçlarına ve 1869'da yapılan bazı değişikliklere adi borçlara karşılık alım ve satımı kabul edilmiştir. Böylece miri arazi hızla mülkleşmiştir²⁴¹.

²³⁶ **KARAL, Enver Ziya**, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, s. 223; **ORTAYLI, İlber**, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 159; **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 25; **MOİSEYEV, Piotr P.**, (1994), *Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Döneminde Tarımın ve Köylülüğün Durumu*, XI. TTK Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), C IV, TTK Basımevi, Ankara, s. 640; **DÜREN, Akın**, (1972), *Toprak Hukuku Dersleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, s. 18.

²³⁷ **KARAL, a.g.e.**, s. 223; **ORTAYLI, a.g.e.**, s. 159.

²³⁸ **KARAL, a.g.e.**, s. 225.

²³⁹ **SAYDAM, Abdullah**, (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII, s. 798.

²⁴⁰ **ORTAYLI, a.g.e.**, s. 160.

²⁴¹ **KÖPRÜLÜ, Bülent**, (1958), *Toprak Hukuku Dersleri*, c. II, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 19.

Liberal bir anlayışın ve tarımda girişimci ruhun yerleşmesi bu kanunla sağlanmak istenmiştir. Önceki dönemdeki bazı zorlamalar kaldırılmış ve kanuna göre köylü toprakta istediği ürünü yetiştirme hakkı elde etmiştir. Fakat köylü araziyi boş bırakamaz, izinsiz olarak bağ ve bahçe, kiremit ve tuğla ocağı ve harmanı olarak kullanamazdı. Fakat bu konuda kontrol ve izin işlemini yürütecek memurlar görevlendirilmediğinden uygulamada bu işlemler serbestçe yapılmıştır²⁴².

1858 tarihli arazi kanununun getirdiği yenilikler şöyle sıralanabilir:

1- Önceleri miri arazi sadece erkek çocuğa bırakılabiliyordu. Diğer aile üyeleri sadece tapu bedelini ödeyerek arazi işletebiliyorlardı. Arazi kanunu ile birlikte babanın ve annenin arazisini kız çocuklarına, çocukların arazisinin de anne-babaya bedelsiz bırakılması sağlandı. 1868'de yapılan bir değişiklikte miri araziye mirasla sahip olabileceklerin sayısı 8'e çıkarılmıştır. Bunlar çocuklar, torunlar, anne-baba, ana baba bir yalnız baba bir erkek kardeş, ana baba bir kız kardeş ve yalnız baba bir kardeş, ana bir erkek kardeş ve eş. Böylece neredeyse bugünkü miras şartlarına ulaşılmıştır²⁴³.

2- Eskiden miri arazi kişinin özel mülkü olmadığından ipotek edilemiyordu. Arazi kanunu ile birlikte, tıpkı diğer kişisel mallar gibi toprağın rehin bırakılabileceği hükmü getirildi. Böylece miri arazinin mülk şeklinde alacaklıların eline geçmesine olanak sağlandı.

3- Önceleri miri araziye bina yapmak veya ağaç dikmek, izne bağlı iken kanunname ile birlikte bu durum ortadan kaldırıldı.

4- Hükümet ve belediye daireleri, cemiyetler, ticaret, sanayi ve inşaat şirketleri de kullanımlarında bulunan miri araziye mülk gibi kullanma imkanına kavuştular²⁴⁴.

²⁴² **ORTAYLI, İlber**, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 161.

²⁴³ **CİN, Halil**, (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 546; **MOİSEYEV, Piotr P.**, (1994), *Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Döneminde Tarımın ve Köylülüğün Durumu*, XI. TTK Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), C IV, TTK Basımevi, Ankara, s. 1638.

²⁴⁴ **SAYDAM, Abdullah**, (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII, s. 798.

1867 yılında Arazi Kanununa ek olarak yabancıların da Osmanlı Devleti'nde mülk sahibi olabilmelerinin yolu açıldı. O tarihe kadar yabancılara gayrimenkul sahibi olma hakkı tanınmıyordu. 1867'de yayımlanan bir irade ile, yabancıları emlak ve arazi kanunlarına uymak ve Osmanlı mahkemelerinde mahkemeleri yapılmak şartıyla Hicaz dışında Osmanlı Devleti'nin her yerinde mülk sahibi olabilecekleri kararlaştırıldı²⁴⁵.

Arazi Kanunu ile birlikte toprakta özel mülkiyete geçiş hızlanmıştır. Mirasla toprağa sahip olabileceklerin sayısı 1868 değişikliği ile birlikte 8'e kadar genişletilmiş, bu durum özel mülk arazilerinin çoğalmasına olanak sağlamıştır.²⁴⁶

2.9.2.7. Tarıma Dayalı Sanayinin Kurulması

19. yy Osmanlı Devlet adamları öncelikle askerin ihtiyaçlarını karşılamak ve paranın Osmanlı ülkesinde kalmasını sağlamak için sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır²⁴⁷.

III. Selim döneminde Beykoz'da bir kağıt ve çuha fabrikası kurulmuştur. (1805) Fakat fabrikanın ihtiyacı karşılayamaması ve Avrupa'da mekanik makinelerle üretime başlanmasından dolayı fabrikanın önce çuha sonra da kağıt kısmı kapatılmıştır²⁴⁸. Beykoz'daki bu kağıt fabrikasından sonra 1843'te İzmir'de bir kağıt fabrikası daha kuruldu. Fakat bu fabrikada Avrupa ile rekabet edemediği için 1850 yılında kapandı²⁴⁹.

²⁴⁵ **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 251; **ORTAYLI, İlber**, (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul, s. 147.

²⁴⁶ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 61-64.

²⁴⁷ **PAMUK, Şevket**, (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Yurt Yayınları, Ankara, s. 183.

²⁴⁸ **İHSANOĞLU, Ekmeleddin**, (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 639.

²⁴⁹ **İHSANOĞLU, a.g.e.**, s. 639.

Devlet eliyle, ordu ihtiyaçları için kurulmuş olan dokuma sanayisi ile çok zor şartlar altında ve zararlarla çalışmaktaydı. II. Mahmut döneminde kurulmuş olan feshane fabrikası, 1865'te çıkan bir yangınla harabe haline gelmiştir. Fabrika 1868'te tekrar inşa edilmiştir²⁵⁰. Yine bu dönemde, birkaç tezgah ile çalışmak üzere İstanbul'da bir bez fabrikası açılmıştır. Çadır ve Amerikan bezi üreten fabrika, 1839'da Amerika'dan getirilen ustalar ve makinelerle basma üretimine başladığı için ismi basmahane olarak değiştirilmiştir²⁵¹.

Abdülmeçid döneminde ordunun elbiselik ihtiyacını karşılamak için İzmit'te bir aba fabrikası kuruldu. Yine bu dönemde 1843 yılında Hereke'de bir dokuma fabrikası kurularak sarayın elbiselik ve döşemelik ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı. 1852'de Bursa'da ipek fabrikası kuruldu²⁵².

1880'lerden itibaren ithal malı teknoloji kullanan büyük sanayi kuruluşları kuruldu. Bunlar pamuklu, yünlü ve ipekli dokuma dallarında iplik, bez ve kumaş üreten fabrikalardı.

Tanzimat'tan sonra kurulan ve devletin fabrika-i hümayunlar diye isimlendirdiği bu fabrikalar, askerin ihtiyaçlarının yurt içi üretimle karşılanması ve giderlerden tasarruf edilmesi amacıyla kurulmuştu. Bu amaçla sınaî eğitime önem verilmiş, Avrupa'dan ustalar getirilerek modern teknolojinin yerli usta ve işçilere öğretilmesine çalışılmıştır. Ayrıca yurt dışına öğrenci gönderilerek, Avrupa sanayisi tanınmaya çalışılmıştır. Fakat devlet eliyle yürütülen bu çalışmalar, fabrikaların Avrupa sanayisi ile rekabet edememesi yüzünden sonuçsuz kalmıştır.²⁵³

²⁵⁰ **KARAL, Enver Ziya**, (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara, s. 257; **UBİCİNİ, a.g.e.**, s. 259; **TABAKOĞLU, Ahmet**, (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 225.

²⁵¹ **KARAL, a.g.e.**, s. 258.

²⁵² **TABAKOĞLU, a.g.e.**, s. 226.

²⁵³ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 64-65.

2.9.2.8 Tarım Okullarının Açılması

Tanzimat'tan sonra başlayan ve II. Abdülhamid döneminde yoğunlaşan tarım eğitim ve uygulama kurumlarını geliştirme ve yaygınlaştırma çabaları iki yönde gelişti. Tarım öğrenimi yapmak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderildi ve ülke içinde tarım okulları ile örnek uygulama tarlaları kuruldu²⁵⁴.

Tarım eğitimi alanında ikinci gelişme, tarım okullarının ve örnek çiftliklerin kurulmasıdır. Tanzimat döneminde tarım eğitimi alanında ilk girişim, İstanbul'da bir okulun açılması oldu. Kurulması düşünülen basma fabrikasının ihtiyacı olan pamuğun iç üretimle karşılanabilmesi için kaliteli yerli pamuk üretilmesi gerekiyordu. Bu amaçla 1848 yılında Ziraat Talimhanesi açıldı. Fakat beklenen yarar sağlanamadığı için kısa bir süre sonra kapatıldı²⁵⁵.

Zirai eğitim alanında ilk önemli ve ciddi adım ise Halkalı Ziraat Mektebi'nin açılmasıdır. Kuruluşu 1884'te karara bağlanan okulun amacı, modern tarım yöntemlerini öğretmek ve uygulamasını göstermekti. Eğitim süresi üç yıl olacak ve her yıl otuz öğrenci eğitim görecekti. 1892'de öğretime başlayan okulla on dokuzu Müslüman olmak üzere yirmi dört öğrenci alınmıştı. 1896'da okulda seksen yedisi Müslüman olmak üzere yüz on iki öğrenci eğitim görüyordu²⁵⁶.

Hayvancılığın ve hayvan ürünlerinin korunması konusunda, 1889'da dört yıllık Mülkiye Baytar Mektebi kurulmuştur. Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi olarak adı değiştirilmiştir. Bu isim altında okul, iki dönem veteriner yetiştirmiştir. 1894'te Baytar Mektebi, Halkalı Ziraat Mektebi'nden ayrılarak müstakil bir mektep haline gelmiştir²⁵⁷.

²⁵⁴ **GÜRAN, Tefrik**, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 307.

²⁵⁵ **İHSANOĞLU, Ekmeleddin**, (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 332; **UBUCİNİ, M. A.**, *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş), s. 202.

²⁵⁶ **GÜRAN, a.g.m.**, s. 307.

²⁵⁷ **İHSANOĞLU, a.g.e.**, s. 332.

1887 yılında ülkeye yayılmaya başlayan ve bağlara büyük zarar veren filoksera hastalığının önüne geçmek için İstanbul Göztepe’de özel olarak yetiştirilen bağlarda Amerikan asma fidanlığı, Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi adıyla yabancı bir uzmanın yönetimi altında bir pratik okul daha kuruldu. Okul, bağ meraklılarına kurumsal ve uygulamalı konferanslar vermiştir.

Yine 1887’de Bursa’da bir ziraat okulu, 1898’de Ankara’da numune çiftliği ile bir Çoban Mektebi açılmıştır. Ayrıca 1857’de İstanbul’da bir orman mektebi açılmıştır.

Öğretim ve uygulama çalışmalarının karma olarak yürütüldüğü bu okullar yanında sadece uygulamaya dönük hizmet veren örnek çiftlikler de açılmıştır. Halkalı (İstanbul), Edirne, İzmir, Selanik ve Bursa tarım okullarının birer örnek çiftlikleri vardı. Fakat modern tarım uygulamalarının tüm bölgelere götürülebilmesi için birçok örnek çiftlik açılması gerekiyordu. Bu nedenle daha az masrafla kurulup işletilebilecek olan Numune ve Tecrübe Tarlaları kurulması yoluna gidildi²⁵⁸. Bu tarlalar modern tarım araçlarının üstünlüklerinin, daha iyi ürün veren tohum ve gübre gibi modern uygulamaları çiftçilere gösterecekti²⁵⁹.

19. yy’da tarımı geliştirmek ve çiftçiye örnek olmak amacıyla kurulan okullar, yeterli öğretmen kadrosunun olmaması ve kurulan okulların çok az sayıda olmasından dolayı tarımda istenen gelişme sağlanamamıştır. Fakat yine de bu dönemde kurulan okullar, günümüzde varlığını sürdüren okulların temellerini atmıştır.²⁶⁰

²⁵⁸ GÜRAN, Tefik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 307.

²⁵⁹ GÜRAN, a.g.m., s. 308.

²⁶⁰ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 65-67.

2.9.2.9. Pamuk Ekiminin Desteklenmesi

Ziraatı geliştirmek amaçlı bir diğer uygulama da ticari değeri yüksek piyasaya bazı ürünlerin üreticisine tanınan muafiyetlerdir. Bu uygulamanın en tipik örneği pamuktur. 1861 yılında başlayan Amerikan iç savaşı, Avrupa dokuma sanayisinin hem pamuk ihtiyacının Amerika'dan karşılanmasını zorlaştırarak Osmanlı Devleti'nin 19. yy'a kadar önemli bir ihraç malı olan fakat daha sonra Amerikan ve Mısır pamuğunun rekabeti karşısında üretim ve ihracatı gerileyen pamuğun üretim ve ihracatının yeniden canlandırılması çabalarını hızlandırdı²⁶¹. 1862 yılının başlarında pamuk üretiminin teşviki amacıyla üreticilere şu ayrıcalıklar sağlandı; 1 ve 2 yıllık öşür muafiyetleri, böyle topraklarda pamuk üretilmesi halinde 5 yıla çıkarıldı. On yıl süre ile pamuk gümrük tarifeleri sabit tutulacak ve pamuğun kalitesi ne olursa olsun her cins pamuktan aynı miktarda vergi alınacaktı. Bu önlemin amacı kaliteli pamuk üretiminin teşvik edilmesiydi. Pamuk üretiminin yaygınlık kazandığı bölgelere yol ve köprü gibi alt yapı yatırımlarının yapılmasında öncelik tanınacak, üretici tarafından pamuk üretim ve ayıklamasında kullanılmak üzere ithal edilecek araç-gereç ve makinelerden gümrük vergisi alınmayacaktı. Devlet tarafından bu tip makine ve iyi cins tohumlar getirilerek üreticilerle dağıtılacak, pamuk üretimi ile ilgili yayınlarda çiftçiye bilgi verilecekti. Son olarak da pamuk üretiminin yaygınlık kazandığı bölgelerde sergiler düzenlenecek ve en kaliteli pamuğu yetiştiren üretici ödüllendirilecekti²⁶².

Bu teşviklerin de etkisiyle kısa zamanda pamuk üretimi on milyon kilogramdan elli milyon kilograma çıkmıştır. Fakat pamuk ziraatında görülen bu gelişme, Amerikan iç savaşının sona ermesi ve Avrupalıların tekrar daha ucuz olan Amerikan pamuğuna dönmelerinden dolayı kısa ömürlü olmuřtur²⁶³.

²⁶¹ KARAL, Enver Ziya, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 252.

²⁶² KARAL, a.g.e., s. 253; GÜRAN, Tefvik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 310; GÜRAN, a.g.e., s. 52.

²⁶³ KARAL, a.g.e., s. 253.

İngilizlerin teşviki ile hükümetin aldığı tedbirlerin bir süre sonra etkisi azalmış ve hükümetin de bu konuya yeterince ilgi göstermemesi sebebiyle pamuk üretimi azalmaya başlamıştır.

2.9.2.10. Sergiler Açılması ve Sergi-i Umumi-i Osmani 1863 İstanbul Sergisi)

Sergiler, bir ülkenin sanayi, ziraat, küçük sanat ve güzel sanatlar ürün ve eserleriyle ülke hayatına ait teşkilat ve meselelerinin gösterip anlatmak için devlet, kurum ve kişilerin girişimiyle kurulan ve açılan yerlerdir²⁶⁴. Sergiler üretilen ürünlere pazar bulmak için en iyi araçlardan birisidir.

İlk uluslararası sergi 1851'de Londra'da açılmıştır. Sergide ABD, Fransa, Felemenk Ülkeleri, İspanya, Portekiz, Rusya, Prusya, Hindistan ve Osmanlı Devleti gibi ülkelerden 22000 çeşidin üzerinde eşya gönderilmiştir. Osmanlı Devleti'nin sergiye katılmaktaki amacı ülke topraklarının verimliliğini göstermek, Osmanlı tebaasının tarım, sanayi ve sanat alanlarındaki yeteneklerinin kanıtlamak ve padişahın ülkenin gelişmesi yolundaki harcadığı çabayı ortaya koymaktır²⁶⁵.

Osmanlı Devleti sergiye çeşitli yünlü, ipekli ve pamuklu dokumalar, deri, ahşap, çini, altın ve gümüş süs eşyaları ve çeşitli toprak ürünlerinden oluşan yedi yüz civarından mamul ve ürünle katılmış ve bunlardan Beykoz fabrikası mamulleriyle kağıt, deri, ipek, Tunus fesleri ve bası el işlemleriyle toprak ürünleri teşvik ödülleri kazanmıştır²⁶⁶.

İkinci uluslararası sergi 1853 yılında New York'ta açıldı fakat oradaki mesafenin uzaklığı dolayısıyla Osmanlı Devleti bu sergiye katılmadı²⁶⁷.

²⁶⁴ ÖNSOY, Rıfat, (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 59.

²⁶⁵ ÖNSOY, a.g.e., s. 59.

²⁶⁶ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 643.

²⁶⁷ ÖNSOY, a.g.e., s. 63.

1855'te Paris'te açılan III. Uluslararası sergi, Osmanlı Devleti'nin katıldığı ikinci uluslararası sergi oldu. 1855 yılının Kırım savaşına rastlamasına rağmen, Osmanlı Devleti'nden sergiye ilgi oldukça büyük olmuştur. Sergiye gönderilecek eşyaların seçimi için daha iyi bir organizasyon yapılmış, vergi ve gümrük muafiyetleri sağlanmıştır. Sergiye Anadolu ve Rumeli'den yollanan halı, yünlü kumaşlar, bakır, bronz ve ahşap eşya, bazı maden ve toprak ürünleri dahil iki bin mamul ve ürün ile katılmıştır. Sergide incir, üzüm, susam, buğday gibi toprak ürünleri yanında bazı Hereke ve Feshane imaları, keçe, el işi yün ve örgü, altın ve gümüş işlemler, keten ve pamuklu elbiseler, ağızlıklar vs. başta olmak üzere yirmi yeti madalya ve yirmi mansiyon kazanılmıştır²⁶⁸.

Osmanlı Devleti'nin katıldığı bir diğer uluslararası sergi de 1862'deki II. Londra sergisidir. Sergiye çoğunluğu devletin çeşitli bölgelerinde yetiştirilen buğday, arpa, çavdar, mısır, pirinç, tütün, pamuk, ipek, kuru sebze, meyvelerden oluşan tarım ürünleri ile çeşitli sanayi ürünleri ile katılmıştır. Osmanlı Devleti bu sergide seksen üç madalya ve kırk dört mansiyon kazanmıştır^{269 270}.

Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi) Osmanlı Döneminin ilk büyük uluslararası sergisidir. Avrupa'daki benzerleri örnek alınarak düzenlenmiştir. Serginin amacı, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde üretilen malların kalite, çeşit ve fiyatlarını belirlemek. Üretimde karşılaşılan sıkıntıları belirleyerek ilgililerin dikkatini bunlar üzerine çekmek ve işadamları ve üreticilerin bir araya gelerek tanışmalarını sağlamaktır. Sergide, Avrupa'da yeni keşfedilen alet ve makineler de sergilenerek bunların Osmanlı tebaası tarafından kullanılması teşvik edilmek istenmiştir²⁷¹.

²⁶⁸ İHSANOĞLU, Ekmeleddin, (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 643; KARAL, Enver Ziya, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 251.

²⁶⁹ ÖNSOY, Rıfat, (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 69.

²⁷⁰ KOÇ, Ercan, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 69-70.

²⁷¹ KOÇ, a.g.e., s. 71; İHSANOĞLU, a.g.e. s. 643; GÜRAN, Tevfik, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 310.

Sergide, Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinden gönderilmiş on bir çeşidin üzerinde ürün sergilenmiştir. Sergide en geniş yeri ülkenin hemen hemen her tarafından gönderilmiş tarım ürünleri oluşturmuştur. Örneğin sergide buğdayın iki yüz on iki, çavdarın iki yüz kırk yedi çeşidi sergilenmiştir. Bunların dışında arpa, yulaf, mısır, pirinç, tütün, pamuk, keten, kenevir gibi tarım ürünleri de sergilenmiştir. Ayrıca dokuma ürünleri, ağaç çeşitleri maden ürünleri, hayvancılığa dayalı sektörlerden dericilik ve deriden yapılmış çeşitli süs eşyaları da sergilenmiştir.

Serginin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa, sergi beş ay süreyle açık kalmış ve bu süre içerisinde yerli ve yabancılardan oluşan kalabalık bir grup tarafından gezilmiştir. Sergilenen ürünlerin çeşit ve kalitesi imparatorluğun geniş hammadde kaynakları olan, sanayi bakımından kendine yetebilecek güce sahip, verimli toprakları bulunan bir ülke olduğunu göstermiştir. Sergiye gelen esnaf ve çiftçiler, sorunlarını devlet erkanına iletebilme olanağı bulmuşlardır. Sergi sayesinde o zamana kadar ithal edilen bazı ürünlerin yerli kaynaklardan karşılanabileceği anlaşılmıştır. Sergi sayesinde Avrupa kamuoyunun dikkati Osmanlı Devleti'ne çekilmiş, bazı yerli mallar için yabancı ülkelerde pazar bulunmuştur²⁷².

Bunun dışında 1893'te hazırlanan bir nizamname ile İstanbul'da sürekli bir ziraat ve sanayi genel sergisi açılması kararlaştırılmıştır. Sergide kural olarak yerli mallar sergilenecek ve derece alan ürünler altın, gümüş ve tunç madalyalarla ödüllendirilecekti. Altı bölümden oluşacak serginin bir bölümünde tarım ürünleri, diğer bölümünde ise damızlık cins hayvanlar sergilenecekti^{273 274}.

²⁷² **ÖNSOY, Rifat**, (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 94; **İHSANOĞLU, Ekmeleddin**, (1994), *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, s. 644; **KARAL, Enver Ziya**, (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara, s. 252.

²⁷³ **GÜRAN, Tevfik**, (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul, s. 310.

²⁷⁴ **KOÇ, Ercan**, (2005), *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarm*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, s. 70-72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE CUMHURİYETİ DÖNEMİNDE TARIM VE TARIM POLİTİKALARI

3.1. Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Geçen Sürede Tarım

Türkiye Cumhuriyeti kuruluş döneminde, her alanda olduğu gibi tarım alanında da Osmanlı Devletinden kalan çok geri ve ilkel bir üretim biçimini devralmıştır. Bu dönemdeki tarımın yapısı ile ilgili veriler tarımın içinde bulunduğu durumu çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna göre, 13 milyon civarında olan nüfusun ancak %10 kadarı okuma yazma bilmekte, %90'ı kırsal alanda yaşamakta ve geçimini tarımdan sağlamaktadır. Tarım, tüm teknik donanımlardan yoksun, geleneksel yöntemlere göre ve ilkel biçimde, toprak ağalığına dayalı bir sistemde yapılmaktadır.

Türkiye'de tarımın gelişmesi Cumhuriyetle birlikte başlamış, tarımın önemini bilen ve içinde bulunduğu çıkmazı gören Atatürk, daha Cumhuriyeti ilan etmeden 1923 yılında tarımla ilgili ilk beyannameyi yayınlamıştır. Buna göre, Aşar'ın ıslah edilmesini, tütün tarımı ve ticaretinin milli menfaatlere uygun düzenlenmesini, Ziraat Bankasının sermayesini artırarak çiftçileri daha uygun ve daha fazla kredi ile desteklemesini, tarım makinalarının ithalini, hayvan ıslahı ve sayısını artıran önlemlerin alınmasını istemektedir. Bu beyannamenin temel dayanağı, Atatürk'ün *'Milli ekonominin temeli ziraattir. Kılıç ve saban, bu iki fatihten birincisi ikincisine mağlup oldu. Çiftçi ve çoban bu millet için temel unsurdur. Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan çiftçidir. Eğer milletimizin ekseriyeti azamisi çiftçi olmasaydı bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık.'* gibi tarımın önemini vurgulayan derin görüş ve bilgilerinden

kaynaklanmaktadır. Yine o günlerde Atatürk'ün önerisi ile toplanan İzmir İktisat Kongresinde tarımla ilgili konular da görüşülmüş, kongrede Atatürk'ün yayınladığı beyannameyi destekleyen kararlar alınmıştır. Bu kararlar arasında Reji idaresinin kaldırılması ve yabancıların elinde bulunan içki ve tütün tekelinin yerli halka verilmesi, Aşar vergisinin kaldırılması, bitkisel üretimin ve hayvancılığın geliştirilmesi önerileri başta gelmektedir.

Bu çerçevede kırsal alanın gelişmesi yönünde önemli kararlar alınıp uygulamaya konurken buna bağlı olarak tarım sektörü de hızlı bir değişim dönemine girmiştir.

3.1.1. 1923-1945 Dönemi

3.1.1.1. 1920 lerde Türkiyenin Tarımsal Yapısı

1925 yılında tarımda aşar vergisi kaldırılmış, toprakla ilgili özel mülkiyet hakkı benimsenmiş, vakıf arazileri de hazineye ve bazı zengin grupların eline geçmiştir. Bir grup topraksız çiftçiye ve göçmenlere 1923-1938 yılları arasında 3,7 milyon dekar arazi dağıtılmıştır. Devlet eliyle dağıtılan toprakların yanı sıra meralar da tarıma açılmış, mera arazilerinde 3.9 milyon dekar azalma meydana gelmiştir.

Bu önlemlere bağlı olarak tarım sektöründe hızlı gelişmeler olmuş, 1929 yılına gelindiğinde %27'lik bir büyüme sağlanmıştır.

3.1.1.2. Buhran Yılları

1929 dünya ekonomik krizi ile birlikte tarımsal ürünlerin ihraç fiyatlarının düşüşü çiftçi gelirini azaltmış, çiftçi üretim yapamaz noktaya gelmiştir. Bu nedenle devlet hem çiftçiye korumak hem de sanayiye desteklemek üzere bazı önlemler almak gereğini duymuştur. Hammaddesini tarımdan sağlayan sanayi kollarına ağırlık verilmiştir. Örneğin iç pazarı geliştirmek, yerli malları korumak ve tüketimini artırmak için önlem almış, dış ticarete takas ve kontenjan uygulamasına gitmiş, tarım tekniğini geliştirici destekler uygulamıştır. Hayvan sahiplerinden alınan sayım

vergesi düşürülmüş, Ziraat Bankasına olan çiftçi borçlarının nakit yerine aynı olarak ödenmesi kabul edilmiş, bazı borçlar tümü ile affedilirken bazılarında faiz indirimi ve taksitlendirme uygulanmıştır.

3.1.1.3. 1930 larda Türkiyenin Tarımsal Yapısı

Ekonomide devletçilik politikası bu dönemde başlamış, 1932 yılından itibaren tahıl fiyatları desteklenmeye başlanmış, buğday koruma kanunu çıkarılmış ve bununla ilgili Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur. Bu gelişmelerden sonra 1933'e gelindiğinde tarımda üretim rakamları sevindirici düzeye gelmiştir. Örneğin, tahıl üretiminde ekim alanı %9 genişlerken üretim %63 kadar artmış, aynı değerler sırasıyla baklagilde %17 ve %72, şeker pancarında %205 ve %2700, patatesten %39 ve %47 olmuştur. Tarımda gelişme %100 artmış, tarımın milli gelirdeki payı %42 olurken ihracattaki payı da %85'e çıkmıştır.

Bu yıllar, tarımda eğitimden uygulama çiftliklerine, yönetimden örgütlenmeye, teknik işletmelerden fabrikalara, üretici desteğinden dış satıma kadar giden çok yönlü ve entegre bir anlayışla ele alınan hızlı bir yapılaşmanın, kurumlaşmanın olduğu yıllardır. Tarım Bakanlığı, sorumluluğunu üstlendiği tarım sektöründe yönetici, yönlendirici ve destekleyici görevlerine uygun olarak kurumsallaşmayı tamamlamıştır. Merkezde yönetim ve yönlendirme birimlerini, taşrada uygulama ve destek politikalarını yürütecek birimlerini oluşturmuştur. Örneğin merkezdeki Ziraat İşleri vb ilgili genel müdürlüklere bağlı olarak taşrada tohum ıslah istasyonları, meyvecilik, bağcılık, fidancılık istasyonları; çay ve zeytin fidanlıkları kurulmuştur. Hayvancılık alanında da gelişmeler sağlanmış, hayvan ıslahı için istasyonlar, karantina birimleri ve laboratuvarları, araştırma enstitüleri açılmış, hastalık ve zararlılarla mücadele programları hazırlanmış ve yürütücü kuruluş olarak zirai mücadele istasyonları ve enstitüleri kurulmuştur. Buralardan sağlanan bilgi ve materyaller de ilçelere kadar kuruluşları tamamlanmış Tarım Müdürlükleri tarafından çiftçilere ulaştırılmıştır. Kurumlaşma eğitim alanında da sürmüştür, tarım alanında yüksek öğrenime geçmek amacıyla Ankara'da ziraat, orman, veteriner, ziraat sanatları ve tabii bilimler fakültelerini içine alan ve üniversite düzeyinde Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş, yurdun dört bir tarafında tarım

potansiyeli olan illerde orta öğretim düzeyinde ziraat okulları açılmıştır. Tarım sektöründe kurumlaşma adına yapılan işler ve gelinen noktada, çiftçi örgütlenmesinin ilk ve önemli bir adımı olarak Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri kurulmuş, bu örgütler Ziraat Bankasının sağladığı finansmanla ortaklarına çeşitli girdiler ve kredi desteği vermiş ürününü de satın alarak pazar olanaklarını genişletmiştir.

Tarımda bu gelişmeler olurken, sanayiye geliştirmek amacı ile de I. Sanayi Planı hazırlanmış ve 1934 yılında uygulamaya geçirilmiştir. Planın temel amacı tüketim malları üretimine ve ithal ikamesine dayanan ekonomik düzenin gelişmesini sağlamaktır. Öncelikli olarak da, tarım kesiminden elde edilen hammadde ile mevcut gıda ve dokuma sanayi tesislerinin genişletilmesi, yenilerinin yapılmasına ağırlık verilmiş, yatırım ve ara malı üreten sanayilere önem verilmiş, tarımda makineleşmenin başlatılmasını sağlayacak önlemler alınmıştır. Bu arada toprak dağılımındaki adaletsizliği düzeltmek için 1935 yılında çalışmalar başlamış ancak Atatürk'ün ölümü ve II. Dünya savaşının başlaması ile girişimler sonuçsuz kalmıştır.

3.1.2. 1945-1963 Dönemi

Uzun süren II. Dünya savaşı ve sonraki 1939-1949 yıllarında tarım da olumsuz etkilenmiş, tarımsal üretim düşmüş ve bazı ürünlerde kıtlık baş göstermiş, devlet gıda ihtiyacı karşılamak üzere bazı önlemler almış, ürün fiyatlarına narh koymuş, bu da karaborsayı yaratmıştır. Bu arada Merkez Bankası karşılıksız para basarak emisyon hacmini artırmış, fiyat enflasyonu Türkiye tarihinde ilk kez bu dönemde ortaya çıkmıştır. Devlet bu dönemde toprak reformunu yeniden gündeme almış, 1945 yılında 4753 sayılı “Çiftçiyi Topraklandırma Yasası”nı çıkarmış, uygulamanın ilk aşamasında sadece devlete ait arazilerin bir bölümü 432 bin aileye aile başına ortalama olarak 51,6 dekar toprak dağıtılmıştır. Yasa daha fazla uygulama ortamını bulamamış ama tam tersine siyaseti etkilemiştir. Toprak reformuna karşı çıkan bir grup milletvekili yasaya karşı çıkarak 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisinden ayrılmış ve Demokrat Partisini kurmuşlardır. Bu hareket aynı zamanda Türkiye’de çok partili sisteme ve demokrasiye geçişin başlangıcı olmuştur.

Demokrat Partinin iktidar olduğu 1950-1959 yılları ekonomide plansız dönem olarak tanımlanır. Bununla birlikte bu dönemin ilk 1950-1953 yılları arasında tarım sektörü hızlı bir gelişme göstermiştir. Gelişmede bu dönemde gelen Marshall yardımı itici güç olmuş, tarımdaki traktör sayısı artarken buna bağlı işlenen alanlar genişlemesi, tarımsal kredilerin artırılması, iklim koşullarının iyi gitmesi gibi olumlu durumlar üretimi artırmıştır. Yine bu dönemde karayollarına bağlı ulaşım olanaklarının genişlemesi, Kore savaşı nedeni ile tarımsal ürün fiyatlarının yükselmesi gibi konjonktürel gelişmeler ve ürün destekleme fiyatlarının yüksek tutulması, tarımsal vergilerin düşürülmesi gibi tarım politikalarının izlenmesi tarıma yeni bir ivme kazandırmıştır. Sonuçta ekim alanı 14.5 milyon hektardan 18.8 milyon hektara çıkmış, tarımsal üretim 1 kat artmış, buğday ekim alanı %100 artarken, üretim miktarı %132, verim 95 kg'dan 110 kg'a çıkmış, arpa ekim alanı %63, üretim miktarı %124, verim 95 kg'dan 130 kg'a yükselmiştir. Tarımın milli gelirdeki payı %37.5'ye, kırsal alanda yaşayan nüfus, toplam nüfusun %68'ine düşmüş, GSMH yıllık ortalama %11.3 oranında artarken Türkiye buğday ihraç eden ülkeler arasında dördüncü sırada yer almıştır. Ne yazık ki bu gelişme uzun sürmemiş, 1954 yılında yaşanan kuraklığın etkisi ile tarım gelirinde %10 azalma olurken milli gelir de %3 düşmüştür. Tarım ikinci planda kalırken, sanayi ve ulaşım sektörüne yatırım yapılmış, buna karşın artan iç ve dış borçlanma ve yüksek enflasyonu önlemek için devalüasyona gidilmiş, kredi hacmi dondurulmuş ve dış ticarete kota konarak borç ödemeleri zamana yayılmıştır²⁷⁵.

3.2. Türkiyede Planlı Dönemde Tarım Sektörü (1963-1980)

Türkiye'de sürekli plan dönemi 1960 ihtilalinin getirdiği yeni düzenleme ile başlamış, bunun için kurulan DPT, 5'er yıllık kalkınma planları ve bunların yıllık uygulama programlarını hazırlamıştır. İlk 5 yıllık plan dönemi 1963-1967 yılları arası dönem olup, plana uygun yatırım programları ile bölgeler arası denge sağlanması ve verimliliği artırıcı entansif tarım için yatırımların yapılması hedeflenmiştir. Yine bu dönemde toprak reformu yeniden gündeme gelmiş, 1960 Anayasasına dayanarak, toprak reformu ile ilgili 8 yasa tasarısı hazırlanmış, ancak bu

²⁷⁵ **DERNEK, Zeynep**, (2006), *Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 1(1):1-12, ISSN 1304-9984, s. 2-5.

tasarılarından yalnızca biri TBMM gündemine gelmiş, o da yasalaşmamıştır. Bu dönemden sonra gelen 1968-1978 yılları arasında sanayinin gelişmesine daha fazla önem verilmiş, bu yönde hazırlanan planlarda belirlenen hedeflere de kısmen ulaşılmıştır. Genel çerçevede ekonomide yapısal değişim hedeflenmiş, ancak dünya konjonktürünün de etkisi ile başarılı olunamamış, dış kaynaklara bağımlılık artmıştır. Tarım alanlarında marjinal sınırlarına ulaşılmış ve geleneksel ürünlerin üretiminde gelişme sağlanamamıştır. Bu döneme kadar toprak reformu yapılmamış ama reformdan da vazgeçilmemiş, toprak reformu yerine tarım reformu savunulmaya başlanmış ve 1973 yılında 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası çıkarılmıştır. Toprak ve Tarım Reformu Yasası ilk olarak Şanlıurfa İlinde uygulanmaya başlanmış, ancak 1978 yılında Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ile uygulama son bulmuştur. Dağıtılan toprakların büyük bir kısmı da eski sahiplerine geri geçmiştir. Bu dönem ekonomide büyük çöküntülerin yaşandığı bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. Ekonomideki durgunluğun nedenleri arasında sosyal ve siyasal istikrarsızlık, petrol krizi ile döviz darboğazı ve Kıbrıs savaşı en önemli nedenlerden sayılmaktadır.

Yaşanan krizi aşmak için, 24 Ocak 1980 ekonomik kararları uygulamaya alınmış, buna bağlı olarak ortaya konan politik tercihlerle ekonomide serbest piyasa koşulları hakim kılınmış, bu politika 1980 ihtilalinin siyasal ortamından destek bularak uygulanmış, sonuçta ekonomik ve sosyal yapıya şiddetli bir değişim getirilmiştir. Bu değişimden tarım sektörü de payını almış, tarım ürünlerinin taban fiyatındaki artışların düşük tutulacağı, destekleme alım miktarlarının azaltılacağı, ödemelerin belli dönemlerde yapılacağı kararlaştırılmıştır. Tarım ürünleri için “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu” oluşturulmuş, fonun girdi sübvansiyonunda, ihracatı geliştirmede ve üreticiyi korumada gerekli finansman kaynağı sağlanması planlanmıştır.

3.3. Son Dönemde Tarım Sektörü (1980-2010)

1980 sonrası ithal ikameci politikalardan neoliberal düzene geçiş, 24 Ocak 1980 kararları ile biçimlenmiştir. Bu genel çerçevenin tarıma yansımaları; destekleme

kapsamının daraltılması, tarımsal ürün fiyatlarının baskılanması ve iç ticaret hadlerinin keskin bir şekilde tarımın aleyhine dönmesi ile kendisini göstermiştir.

Süreç, tarım sektörüne etkileri bakımından, 1980 – 1989 ; 1990 – 1999 ve 2000 yılı sonrası olmak üzere dönemlendirilebilir. 24 Ocak (1980) kararları ile başlayıp, kurguladığı finansal serbesti çerçevesinde sonuç olarak üretime kaynak tahsisini önemli ölçüde kısıtlayan 32 Sayılı Karar’a kadar süren birinci dönemde, tarım sektörü önemli ölçüde gerilemiş, 1990 ile başlayan ikinci dönemde özelleştirmeler yanında Dünya Ticaret Örgütü ve AB Gümrük Birliği Anlaşmaları tarım sektörü ile ilgili dışsal çerçeveyi çizmiş; yeni tarım politikalarına geçişi temsil eden Tarım Reformu Projesi’nin uygulanmaya başlandığı 1999 yılında başlayan üçüncü dönemde ise yaşanan krizler sonrası IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar ve “istikrar programları”, tarım politikalarının belirlenmesinde etken bir konumuna gelmiştir. AB süreci, sözü edilen üçüncü dönemin en önemli belirleyicisi durumundadır.²⁷⁶

1980 – 1989 Dönemi

1980’li yıllar, iç ticaret hadlerinin hızla tarım aleyhine geliştiği bir dönem olmuştur. Söz konusu dönemde tarımsal kamu yönetiminin “reorganize” edilmesi, sektörel açıdan yarattığı etkiler bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye Cumhuriyeti’nde Tarım Bakanlığı, 1924 yılı başında kurulmuştur. Kuruluşundan sonra birçok kez farklı Bakanlıklar ile birleştirilip ayrılan, bağlı – ilgili kuruluş yapıları ve hatta adı değiştirilen Bakanlık üzerindeki en kapsamlı “reorganizasyon”, 1985 yılında yapılmıştır. 1985 reorganizasyonu ile Bakanlığın Ziraat İşleri, Toprak Su, Zirai Mücadele, Hayvancılığı Geliştirme, Gıda İşleri, Veteriner İşleri, Su Ürünleri Genel Müdürlükleri kaldırılmıştır. Yeni yapısında merkezde ana hizmet, danışma ve denetim, yardımcı hizmet, ilgili ve bağlı birimler ile taşra teşkilatından oluşan Bakanlığın, uzman birimlerin kapatılması ve çeşitli yapılar içinde dağıtılmasından dolayı, yönetim gücünde önemli aşınmalar ortaya çıkmıştır. Bu aşınmaya koşut olarak, Türkiye’deki kamu örgütlenmesinin diğer

²⁷⁶ GÜNAYDIN, Gökhan, (2006), *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, Doktora Tezi, Ankara, s. 158-159.

birimleri de tarım yönetiminde söz sahibi olmuşlar, görevler ve yetkiler çeşitli kuruluşlar arasında (Bakanlar Kurulu, Yüksek Planlama Kurulu, Para Kredi ve Koordinasyon Kurulu, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Devlet Bakanlıkları, Devlet Planlama – Hazine - Dış Ticaret Müsteşarlıkları, Merkez Bankası, Ziraat Bankası ..) dağıtılmıştır. Bu dağıtımda yeterince net belirlenemeyen görevler yetki çatışmasını da beraberinde getirmiş, bu yapının üzerine eklenen eşgüdüm yetersizliği ise tarım yönetiminin etkisizliğini perçinlemiştir.

1980 – 1989 arasındaki dönemde, katma değeri düşük tarımsal hammaddeleri ya da tarıma dayalı ilkel sanayi mallarının satımı ile arzulananda döviz geliri elde etmenin ve dış ticaret dengelerini düzenlemenin olanaksızlığı bir kez daha saptanmıştır. Bunun üzerine 1989 yılında 32 sayılı karar çıkartılarak, spekülasyoncu yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş, yabancı sermayeyi cezbetmek için gerekli yüksek faiz oranları üretim yapıları üzerinde kırııcı etkiler yapmıştır.²⁷⁷

1990 – 1999 Dönemi

Sözü edilen dönemde, tarım sektörü ile ilgili olarak, **dört konunun** altını çizmekte yarar görülmektedir. **Bunlardan birincisi**, bir önceki dönemden başlatılan tarımsal KİT özelleştirmelerinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. **İkinci konu**, 1990 – 1994 yılları aralığında, Türkiye’de emeğin bölüşüm ilişkilerindeki payının görece olarak artmasıdır; iç ticaret hadleri de tarım lehine gelişmiştir. **Üçüncü özellik**, dönemin ortasındaki 1994 krizi sonuçları ile ilgilidir. Sermayenin merkezileşmesi ve kısa süreli sermaye hareketlerinin kural tanımaz bir hız kazanması, birçok az gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye ekonomisini de yapısal krizler ile karşı karşıya bırakmakta ve kriz dönemleri tarım sektörünün en çok kaybettiği dönemler olmaktadır. Kamu harcamalarını azaltıcı – kaydırıcı politikalar çerçevesinde 1994 krizi sonrası desteklemeye konu olan tarımsal ürün sayısı 26’dan 9’a düşürülmüştür. **Son olarak ise**, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında imzalanan Tarım

²⁷⁷ GÜNAYDIN, Gökhan, (2006), *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, Doktora Tezi, Ankara, s. 159-161.

Anlaşması ve AB ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması, tarım politikalarının dışsal belirleyicileri niteliğine dönüşmüşlerdir.²⁷⁸

1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren Uruguay Turu Tarım Anlaşması, tarım sektöründe serbestleşmeyi dünya genelinde uygulamaya sokan ve DTÖ'ye üye ülkelerin imza koyduğu bir uluslararası anlaşma olmasına karşın; geniş anlamda ABD ve AB'nin gereksinimlerine uygun düzenlemeler içermektedir.

1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren AB Gümrük Birliği Anlaşmasında, temel olarak tarım ürünleri kapsam dışında bırakılmış olmakla birlikte, içeriğinde süt – tahıl ve şeker bulunan işlenmiş tarım ürünleri kapsama alınmıştır. Sözü edilen kapsam belirleme, Türkiye'nin rekabet üstünlüğü olan salça – meyve suyu gibi çeşitli alanları dışlamıştır. Bu yapı altında AB ile yapılan işlenmiş tarım ürünleri dış ticaretine ilişkin veriler, GB Anlaşması'nın mevcut ticaret dengelerini hızla AB lehine bozduğunu göstermektedir.²⁷⁹

2000 – 2006 Dönemi

Türkiye tarım sektörü politikalarının değişimi, 1999 sonlarında başlayan İstikrar Programı'nın en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır.

1999 yılı sonunda Uluslararası Para Fonu ile imzalanan Stand by Anlaşması ve bu kapsamda verilen niyet mektupları, uygulanmakta olan tarım politikalarında önemli değişiklikler öngörmektedir. IMF ile yapılan Anlaşma hükümleri, kamu bütçesi açıklarından tarımsal desteklemeleri sorumlu tutan anlayışın bir görünümü niteliğinde ortaya çıkmış ve sektörel harcamaları kısıtlama amacına odaklanmıştır.

1980'li yıllardan beri süren tartışmaların istikrar programına bir yansıması niteliğinde olmak üzere, yerel fiyatların dünya fiyatlarının çok üzerinde olduğu, tarımın rekabet edebilmesi için yerel fiyatların indirgenmesi gerektiği ileri sürülmüş

²⁷⁸ GÜNAYDIN, a.g.e., s.161.

²⁷⁹ GÜNAYDIN, Gökhan, (2006), *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, Doktora Tezi, Ankara, s. 162.

ve dünya fiyatı göstergesi olarak ABD tarımsal ürün borsalarının fiyatları temel alınmıştır. Bu yaklaşımın sonuca odaklı olduğu, sorunu kavrayıp çözüm üretme düşüncesine dayanmadığı söylenebilir.

Türkiye’de tarımsal üretim maliyetlerinin yüksek olmasında, tarımın altyapı sorunları ve girdi fiyatlarının pahalılığı etken olmaktadır. Ortalama işletme genişlikleri küçük, sulama olanakları kısıtlı, teknolojiyi içermemiş tarım sektörü, yaşanan yüksek enflasyon ortamında her geçen gün daha da pahalılaşıyor gübre, tohum, tarımsal mücadele ilacı vb. kullanmakta olup, tüm bu etkenler, üretim maliyetlerinin aşağıya çekilmesine engel olmaktadır.

IMF “reformlarının” Dünya Bankası Yapısal Uyum kredileri ile destekleneceği hükmü doğrultusunda, Dünya Bankası ile 2001 yılında “Tarım Reformu Uygulama Projesi (TRUP)” imzalanmıştır. TRUP; Doğrudan Gelir Desteği, Çiftçi Geçiş Programı (Alternatif Ürün Projesi), Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması ve Proje Destek Hizmetleri olmak üzere dört alt projeden oluşmaktadır.

2006 ve Sonrası

Türkiye’de 2006 sonrası uygulanacak tarım politikalarına ilişkin belirlemeler, üç temel belge üzerinden yapılmıştır; Tarım Stratejisi (2006 – 2010)²⁸⁰, Tarım Kanunu²⁸¹ ve Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)²⁸²

3.3.1. Tarım Stratejisi (2006 – 2010)

Belgede temel ilkeler; Avrupa Birliği Ortak tarım ve Balıkçılık politikalarına uyum ve DTÖ Tarım Anlaşmasının esas alınması, piyasa koşullarında

²⁸⁰ 30.11.2004 tarihli, 2004 / 92 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı.

²⁸¹ 25.04.2006 tarihli, 26149 sayılı R.G.

²⁸² 01.07. 2006 tarihli ve 26215 mükerrrer sayılı R.G.

tarımsal üretime yönelik olarak piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının uygulanması ve tarım ve kırsal kalkınmada bütüncül yaklaşım ve katılımcılığın benimsenmesi ifade edilmektedir.

Belgede tarımsal destekleme araçları sayılmakta ve bütçe payları belirtilmektedir. Buna göre tarım bütçesinden DGD ödemeleri % 45, fark ödeme uygulaması % 13, hayvancılık destekleri % 12, kırsal kalkınma destekleri % 10 ve telafi edici ödemeler, ürün sigortası ödemeleri, ÇATAK program destekleri, diğer destekler % 5'er pay alacak olup, tarım sektörü desteklemeleri için ayrılan kaynağın GSMH'nın % 1'in altına inmemesine özen gösterilecektir.

Tarım Strateji Belgesi, sektörün stratejik amaçlarını; sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde kaliteye dayalı üretim artışı ile gıda güvenliği ve gıda güvencesinin sağlanması, tarımsal işletmelerin rekabet gücünün artırılması, tarımsal pazarlama altyapısının güçlendirilmesi ve tarım – sanayi entegrasyonunun sağlanması, kırsal gelirlerin artırılması ve kırsal toplumun yaşam şartlarının iyileştirilmesi ile üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi olarak saymaktadır.

3.3.2. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007–2013)

Planda “tarımsal yapının etkinleştirilmesi” başlıklı bölüm, 13 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümün de önemli bir kısmı durum saptamasına ayrılmıştır. Bu bağlamda, Planın son on yılda tarım dışına çıkarılan verimli tarım alanı toplamını 1.26 milyon hektar olarak not etmesi yanında, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununu gelişmeci olarak nitelendirmekte, 5488 sayılı Tarım Kanunu, 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu, Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu, Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanunun çıkarıldığını belirtmektedir. 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu ise, 2004 yılında yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, örgütlenmeyi destekleyici bir çerçeve oluşturulmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Planda ormancılık ve gıda güvenliği alanında da saptamalar yapılmaktadır.

Planın tarım sektörüyle ilgili hedeflerin sıralandığı bölümünde, Türkiye'nin tarım sektörü ve kırsal alanlarında yaşanan sorunların çözülebilmesi için yıllardır yapılagelmekte olan öneriler yinelenmektedir. Bu kapsamda; “AB Katılım Öncesi Yardımlardan da yararlanılarak, tarımsal işletmelerde ölçek büyüklüğünün artırılması yanında, başta üretim teknikleri ve üretim koşullarının iyileştirilmesi olmak üzere, tarım ve gıda işletmelerinin modernizasyon çabaları, belirlenecek öncelikler çerçevesinde desteklenecek ve tarım sanayi entegrasyonu özendirilecektir”.

Görüldüğü gibi, Türkiye'nin 2006 sonrası tarım politikalarının belirlenmesinde temel rol oynayan belgelerin tümü, AB reformlarının yönelimine paralel yapıları; politika uyumluluğu, uygun araç, kamu yönetimi kapasitesi ve finansman gereksinimi gibi temel belirlemeler üzerinde tartışma açmadan ulusal mevzuata taşıma işlevini görmektedirler.²⁸³

3.4. Türkiye’de Tarım Reformu Politikası

1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununun 1. maddesinde “toprak ve tarım reformu” tanımlanmaktadır. Kanuna göre toprak ve tarım reformu, “toprak mülkiyet dağılımının, tasarruf ve işletme şeklinin ve işletmelerle ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesidir.²⁸⁴” Kanunun tanım maddesinde, toprak reformunun özünü oluşturan sosyal adalet sağlanmasının da sayılmış olması, bu kanunun bir toprak reformu kanunu olarak değerlendirilmesi için yeterli görülmemektedir. Bunun nedenlerinden birisi, Kanunun “sosyal adalet” ilkesine “verimlilik” ilkesinden sonra sanki bir yan amaçmış gibi yer vermesi, ikinci neden ise reformun uygulayıcısı olan Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığının, reform çalışmaları ile ilgili bir raporunda yasanın ana amacının; toprağın verimli bir biçimde işletilmesi ve ulusal kalkınmayı hızlandıracak yapının kurulması olduğunu belirtmesidir²⁸⁵. Böylece, toprak mülkiyet dağılımında değişiklik yaparak sosyal adaleti sağlama ilkesi ikinci planda kalmaktadır ki, Toprak ve Tarım Reformu

²⁸³ GÜNAYDIN, Gökhan, (2006), *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, Doktora Tezi, Ankara, s. 170-173.

²⁸⁴ 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, 19.07.1973, 14599, Madde 1.

²⁸⁵ AKSOY, Suat, (1984), *Tarım Hukuku*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yay., Ankara, s. 266.

Müsteşarlığının reform çalışmalarının ana amacı olarak belirttiği hususlar da zaten toprak reformu değil tarım reformu tedbirlerini içermektedir. Bu açıdan ele alındığında söz konusu Kanunun başlığındaki toprak reformu ifadesi, toprak reformu ya da tarım reformu kavramlarını tek başına kullanarak her iki reformun destekleyicilerine karşı bir seçim yapmama şeklinde bir tercih olarak değerlendirilebilir.

1757 sayılı Kanun'un bir tarım reformu kanunu olarak değerlendirilmesine yol açan bir diğer madde, kanunun amaç maddesidir. Bu madde ile yedi amaç sayılmıştır. Bu amaçlar, toprağın verimli bir şekilde işletilmesi ve üretimin artırılması için gerekli tarımsal yapının kurulması, topraksız veya az topraklı çiftçinin topraklandırılmaları, desteklenmeleri; toprak ve tarım reformu kooperatifleri kurulması; tarımda kiracılık ve ortaklığın bir düzene sokulması; ekonomik bir üretimi sağlamak için arazi toplulaştırılması, tarım topraklarının parçalanmasını önlemek; örnek köyler kurmak; tarımda toprak ve su kaynaklarının verimliliğinin sürdürülmesi amacıyla korunması ve ıslahıdır²⁸⁶. Amaç maddesinin ortaya koyduğu gibi toplam yedi maddeden sadece ikinci madde toprak reformuna yönelik bir içeriktedir. Diğer maddeler, tarımsal üretimde verimliliği arttırmaya yönelik amaçlardır ve tarım reformu önlemleridir. Bu göstergelerden yola çıkılarak kanun metninde toprak reformunun, yapılacak reformun sadece unsurlarından biri olarak ele alındığı söylenebilir. Ayrıca, bir toprak reformunun yapılabilmesi için şart olan kamulaştırma konusunda Kanun metninden kamulaştırılacak arazinin alt sınırının ne olduğu konusunda net bir bilgi edinilememesi ve kamulaştırılacak toprağın ifade edilmesindeki karışıklık da 1757 sayılı Kanunun gerçek bir toprak reformu olup olmadığı konusunda bir tartışmaya yol açabilecek bir konudur. Öyle ki, her ne kadar uygulanamamış olsa da 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda 5000/2000 dönüm gibi bir kamulaştırma alt sınırı net olarak ifade edilmişken, 1757 sayılı Kanunun kamulaştırma konusundaki 26. ve 28. maddesinden böyle bir alt sınır anlaşılammamaktadır²⁸⁷. Kanun ile yapılan bir diğer düzenleme de 70. madde ile

²⁸⁶ 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu, Madde 2.

²⁸⁷ Kanunun 26. maddesinin en karışık fıkrası şöyledir. Kamulaştırılacak topraklar: "Ailelerle aile sayılan kişilerin doğrudan doğruya ve verimli olarak işledikleri veya işlettikleri veya 128. maddenin (a), (b), (c),(d), (e) ve (h) bentlerinde sayılan istisnai haller sebebiyle kiraya veya ortağa verdikleri

toprak ve tarım reformu kooperatiflerinin oluşturulması hakkındadır. Bu maddeye göre toprak ve tarım reformu bölgelerinde tarımsal işletmelerin üretimin arttırılması ve pazarlanması konusunda işbirliği yapmalarını sağlamak için Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı, toprak ve tarım reformu kooperatiflerinin kurulmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Toprak ve tarım reformu kooperatiflerinin görevleri arasında ortaklarının ihtiyaç duyduğu üretim girdi, araç, gerecini sağlamak; ortakların ürünlerinin pazarlanmasını sağlamak, ortaklarının kredi ihtiyaçlarını karşılamak; modern tarım teknikleri konusunda ortakları eğitmek gibi konular bulunmaktadır. Bu kanunun 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan farklarından biri de bu kooperatiflerle ilgilidir. 1757 sayılı Kanunun 74. maddesi ile toprak dağıtımından yararlanan çiftçilerin toprak ve tarım reformu kooperatiflerine ortak olması zorunlu kılınmıştır. 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda böyle bir kooperatifleşme öngörülmediği gibi, toprak dağıtımından yararlanmak herhangi bir kooperatife ortak olma koşuluna da bağlanmamıştır.

Anlaşılması güç bir içerikte hazırlanan ve toplam 237 maddeden oluşan 1757 sayılı Kanun, 235. maddesi ile 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu yürürlükten kaldırmıştır. Böylelikle, uygulamada zaten önemini yitirmiş olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1973 yılında yasal olarak da yürürlükten kalkmıştır. Fakat, 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu da 1977'de Anayasa Mahkemesi kararı²⁸⁸ ile biçim yönünden iptal edilmiştir.

Resmi politika metinleri ve yasal düzenlemelerin incelenmesi sonucu toprak reformu konusunda güçlü bir iradenin 1950'li yıllara kadar olduğu, bu tarihlerden sonra tartışmalar sürmekle birlikte tarım reformu yönünde bir tercih yapıldığı ve çıkarılan kanunların da bunu gerçekleştirecek bir içerikte hazırlandığı görülmektedir. 1960 sonrası hazırlanmaya başlanan kalkınma planlarının incelenmesi de bu

Türkiye'deki toprakları toplamının 28 nci maddede belirtilen esaslara göre ve bu kanuna ekli 1 ve 2 numaralı tablolarda gösterilen veya 5 numaralı tabloya göre bulunan miktarları geçen kısmı ile 128 nci maddenin (f) ve (g) bentlerinde sayılan istisnai haller için bu bentlerde belirtilen miktarları geçen kısmı". Bırakılacak toprakları düzenleyen 28. madde de en az 26. madde kadar karışık ve anlaşılmazdır. Bkz. *1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu*.

²⁸⁸ 1973/42 esas sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, RG: 10.05.1977, 15933.

konudaki paralelliği ortaya koyacaktır. Bu açıdan incelendiği zaman görülmektedir ki I. Beş Yıllık Kalkınma Planında üretimi arttırmak için tarım reformu kaçınılmaz bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Toprak reformu konusu ise üretim artışını destekleyici tedbirlerden biri olarak²⁸⁹ ele alınmıştır ki bu yaklaşımdan dolayı, kalkınma planının asıl amaç olarak üretim artışını sağlamayı, bir araç olarak da toprak reformunu ele aldığı söylenebilir. Bu bakış açısı, I. Beş Yıllık Plan döneminde hazırlanan 1963, 1964, 1965 ve 1966 yılı programlarında da görülmektedir. 1963 yılı programında toprak reformu, tarım reformunun vazgeçilmez bir parçası olarak nitelendirilmiş²⁹⁰, 1964²⁹¹, 1965 ve 1966²⁹² yılı programlarında toprak reformunu uygulayacak teşkilatın kurulacağı belirtilmiş; 1965 yılı programında da tarım sektöründe yapılacak bir reformun iki amacı olduğu ifade edilmiştir²⁹³. Bu iki amaç, tarım sektöründe bünye bozukluklarının iyileştirilmesi ve verimli bir tarım ekonomisinin ortaya çıkartılması için elverişli ortamın yaratılmasıdır. Görüldüğü gibi, kalkınma planının hedefi, tarım reformunun amacı olan tarımsal üretim artışını sağlamaktır.

II. Beş Yıllık Kalkınma Planında da I. Beş Yıllık Kalkınma Planında olduğu gibi toprak reformu, toplam üretimi artırmanın bir yolu olarak değerlendirilmiş, topraksız ve az topraklı çiftçinin tarım reformu anlayışı içinde topraklandırılması ve toprak toplulaştırılmasının sağlanması öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, devlet arazileri ile birlikte şahıs arazilerinin de belli bir büyüklüğü aşan kısmının dağıtılması için kanun çıkartılması öngörülmüştür²⁹⁴.

III. Beş Yıllık Kalkınma Planında tarım ve toprak reformu, “köy ve köylü sorunu” başlığı altında yer bulmuştur. Ayrıca “toprak ve tarım reformu” başlığı altında da “yaşama düzeyinin yükseltilmesi”, “gelir dağılımının iyileştirilmesi” ve “verimlilik” amaçlarına yönelik olarak toprak ve tarım reformuyla topraksız ve az

²⁸⁹ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), DPT Yay., 1963, Ankara, s. 27, 189.

²⁹⁰ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1963 Yılı Programı, s. 304.

²⁹¹ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1964 Yılı Programı, s. 300.

²⁹² I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1966 Yılı Programı, s. 662.

²⁹³ I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1965 Yılı Programı, s. 380.

²⁹⁴ II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) DPT Yay., 1967, Ankara, s. 246, 640.

topraklı çiftçi ailelerinin topraklandırılması ve üretimin sürekli olarak arttırılmasının sağlanacağı²⁹⁵ belirtilmiştir.

3.4.1. Tarım Reformu Projesi

Tarımda yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARİP) hazırlanarak, mevcut destekleme politikaları kaldırılmış ve çiftçilere doğrudan gelir desteği uygulanmaya başlanmıştır²⁹⁶. Projenin amaçları olarak, mevcut destekleme politikalarının ortadan kaldırılarak, çiftçilere doğrudan gelir desteklemesi yapılması yöntemine geçmek; reform süreci içerisinde girdi desteği ve sübvansiyonlu kredi desteğinin kaldırılarak, KİT'lerin küçültülmesi veya özelleştirilmesinin sağlanması; Alternatif Ürün Projesi ile arz fazlalığı olan tütün ve fındık üreticilerinin faaliyet alanlarının, arz açığı olan ürünlere kaydırılmasını sağlamak sayılabilir²⁹⁷.

Tarım Reformu Uygulama Projesi, tarım sektöründe uygulanması planlanan kapsamlı reformun ilk ayağına destek sağlanması için tasarlanmıştır. Projenin kaynakları büyük oranda transfer niteliğinde olup, uygulanacak projeler sonucu tarım sektörüne aktarılacak kaynaklardaki azalmanın telafi edilmesi hedeflenmiştir. Projenin uygulanması için 12 Temmuz 2001 tarihinde Dünya Bankası'ndan 600 milyon dolar kredi temin edilmiştir.

Proje dört aşamalı olup, ilk aşamada çiftçilere daha önce sağlanan sübvansiyonların, kredi ve fiyat desteklerinin kaldırılmasının kısa süreli olumsuz etkilerinin giderilebilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle doğrudan gelir desteği ödemelerinden yararlanacak çiftçilerin belirlenmesi ve ödemelerin belirli bir plan dâhilinde yapılması; bunun için ülke çapında bir çiftçi kayıt sisteminin kurulması; bu

²⁹⁵ III. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1978), DPT Yay.,1972, Ankara, s. 861, 913.

²⁹⁶ **SUIÇMEZ, Baki Remzi**, (2003), *IMF ve Dünya Bankası Anlaşmaları: Tarım Reformu, Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu-Bildiriler*, Gaziantep, G.Ü.Basımevi, Gaziantep, s. 158

²⁹⁷ **SUBAŞI, Gülay**, *Alternatif Ürün Projesi Üzerinde Bazı Değerlendirmeler*, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Ankara, Kozan Ofset, Sa.: 34-35, s. 24.

sistemi desteklemek için tapu kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılması konularında teknik yardım, eğitim, yazılım ve donanım sağlanmıştır.

İkinci aşamada, çiftçilerin üretim fazlası olan ürünlerden, alternatif ürünlere yönelmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Alternatif Ürün Projesi hazırlanarak, yüksek sübvansiyon uygulanan fındık ve tütün gibi üretim fazlası olan ürünlerden, daha sürdürülebilir nitelikteki ürünlere geçişin sağlanmasına, geçiş dönemindeki çiftçilerin maliyetlerinin bir sefere mahsus karşılanmasına, fındık ağaçlarının sökülerek, alternatif ürünler için girdi sağlanmasına ve geçiş dönemlerinde tarlaların hazırlanmasına yönelik çiftçilere hibe ödemeleri yapılmıştır.

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin ikinci aşaması kapsamında ve kalkınma planları çerçevesinde 2004 yılı itibariyle bir dizi kırsal kalkınma projesi uygulamaya konulmuştur. Bunlar;

- Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı,
- Arazi Toplulaştırması,
- Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projeleridir.

Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı kapsamında özel ve kamu sektörüne yönelik olarak, kırsal kesimde gerçekleştirilecek yatırımlara belirli oranlarda hibe desteği verilmektedir. Program 2005 yılında 16 ilde (Adıyaman, Ardahan, Artvin, Batman, Bolu, Burdur, Çanakkale, Denizli, Gümüşhane, Hatay, Karaman, Konya, Malatya, Niğde, Rize ve Tokat) pilot olarak uygulanmaya başlanmıştır. 2006 yılında Programa tüm iller dahil edilmiştir. Program, Merkez Yürütme Birimi koordinatörlüğünde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü ile birlikte yürütülmektedir²⁹⁸.

Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı ile kırsal alanda sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, tarımsal üretimin sürdürülebilirlik esası doğrultusunda arttırılması, gıda güvenliğinin güçlendirilmesi, alternatif gelir kaynakları yaratılması, kırsal kalkınma çalışmalarının etkinliğinin arttırılması, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi ve girişimcilik kapasitesinin yaratılması

²⁹⁸ <http://www.arip.org.tr/kkp.htm>, (Erişim: 08.06.2011)

hedeflenmektedir. Program kapsamında çiftçiler, şirketler, vakıflar, kooperatif ve birlikler tarafından tarımsal sanayinin geliştirilmesi, katılımcılığın sağlanması, yerel kapasitenin ve örgütlenmenin güçlendirilmesi, istihdam yaratılması, üretici gelirlerinin artırılması ve çeşitlendirilmesi, kadın ve genç nüfusun eğitim düzeyinin yükseltilmesi ile girişimciliğin teşvik edilmesi yönünde hazırlanan projeler desteklenmektedir²⁹⁹.

Türkiye’de tarım arazilerinin çok parçalı olması, tarımsal üretimin verimsiz gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Arazi Toplulaştırması Alt Bileşeni, bu sorunların ortadan kaldırılması amacıyla pilot olarak seçilen Samsun İli Bafra Ovası, Amasya İli Gümüşhacıköy İlçesi ve Köyleri, Kayseri İli Yahyalı, Kocahacılı ve Yerköy Kasabaları, Karaman İli Sudurağı Kasabası ve Aydın İli Koçarlı ve Söke İlçeleri’nde uygulanmaya başlanmıştır. Projenin amaçları, tarımsal üretimin daha az sayıda ve büyük tarım arazilerinde verimli olarak yapılmasını sağlamak, tarımsal üretimi arttırmak, tarımsal üretim için düzeltilmiş parseller oluşturmak, yeniden düzenlenmiş parseller içerisinde yeni tarla içi yollar yapmaktır. Proje Merkez Yürütme Birimi koordinatörlüğünde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, İl Özel İdareleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır³⁰⁰.

Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projesi (IRFO), Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin bir alt bileşeni olarak özellikle Alternatif Ürün Projesi’ne katılan çiftçilere teknik yardım ve eğitim sağlamak üzere uygulamaya konulmuştur. Projenin diğer amacı ise, tarımsal kooperatifler, çiftçi birlikleri, hayvancılık birlikleri, su birlikleri gibi örgütlenmelerle işbirliği yaparak, bağımsız ve verimli çiftçi örgütlenmelerinin gelişimini desteklemektir.

²⁹⁹ **EKİM, Recep Murat**, (2006), *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, http://tedgem.gov.tr/haber/kky_des_prog_65il_eg_seminer/kky_des_prog_65il.htm, (Erişim:01.06.2011)

³⁰⁰ <http://www.arip.org.tr/kkp.htm>, (Erişim: 08.06.2011)

Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin üçüncü aşamasında Tarım Satış Kooperatifleri'nin ve Tarım Satış Kooperatif Birlikleri'nin yeniden yapılandırılması, kendi üyelerinin sahipliğinde, üyelerine hizmet veren özerk bir yapıya kavuşturulması, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasında devletin rolünün azaltılması hedeflenmiştir.

Dördüncü aşamada ise eğitim de dâhil olmak üzere, hizmetlerin finansmanı yoluyla ülke çapında kamuoyu bilgilendirme kampanyası yürütülmesi, tarım sigortalarının geliştirilmesi, programla ilgili teknik destek ve danışmanlık hizmetlerinin sağlanması, bu şekilde de proje izleme ve değerlendirme çalışmalarının sürdürülmesi planlanmıştır.

3.5. Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikaları

3.5.1. Tarımsal Destekleme Politikalarının Amaçları

Dünya ülkelerinin hemen tümünde, tarım alanına kamusal müdahalede bulunmakta ve sektör çeşitli biçimlerde desteklenmektedir. Tüm bu değişik destekleme modelleri, amaç konusunda ortaklaşmaktadırlar: Tarımsal üretimin sürekliliğini sağlayarak ülkenin gıda güvenliğini korumak, tarım üreticilerinin ve tüketicilerin yaşam düzeylerini yükseltmek, sektör üretiminin ulusal ekonomiye katkı oluşturması ve dış ticarete rekabet üstünlüğü elde etmesi amacına ulaşmak.

Bu genel amaçların kapsamı içinde, ülke sosyo – ekonomik yapısına göre birçok tamamlayıcı hedefler de gözetilerek tarımsal destekleme politikaları oluşturulmakta ve çeşitli araçlar kullanılarak yaşama geçirilmektedir. “Kamusal müdahale” temelinde ortaya çıkan tarımsal desteklemeler ekonominin doğal dengeleri üzerinde çeşitli değişimler ortaya çıkarmakta; kamu bütçesi, üretici ve tüketici refahı, kaynak kullanım seçimlerini etkilemekte ve son tahlilde ulusal gelir ve refah üzerinde, seçilen politikalar doğrultusunda belirleyici etkiler oluşturmaktadırlar.

3.5.2. Tarımsal Destekleme Politikalarının Araçları

Ekonominin genelinde ve toplumun hemen tüm sınıfları üzerinde farklı etkiler yaratan, çok sayıda araçla yürütülen tarımsal destekleme politikalarının sınıflandırılmaları kolay değildir. Bununla birlikte, genel özellikleri bakımından politika araçları, ekonomideki etkileri göz önüne alınarak başlıca dört grup altında toplanabilir ; pazar fiyat desteği, doğrudan gelir desteği, dolaylı gelir desteği ve genel hizmetler olarak da tanımlanabilecek olan diğer destekler.

Bu destekleme biçimlerinden ilkinin finansmanı tüketiciler tarafından karşılanırken; diğer üç destek aracı kamu bütçesi tarafından finanse edilir. Bu bağlamda; birinci destekleme biçimi tüketici fiyatları düzeyini, diğer üç destekleme biçimi ise vergi düzeyini yükseltmek gibi yan etkilere sahiptir.

3.5.2.1. Pazar Fiyatı Desteği

Pazar fiyatı destekleri üretici odaklı destekleme biçimidir. Tarımsal üretimi, üretici gelirlerini ve tüm kesimlerin gelir dağılımını düzenlemede oldukça etkili bir araçtır. Taban fiyat ve fiyat primleri üreticinin ürününe bağlı olarak ödenir. Bunların yanında, iç pazarı korumak amacıyla uygulanan sınır önlemleri de (dışsatım teşvikleri ve dışalım kısıtları) bu kapsamda değerlendirilebilir.

Pazar fiyat desteklerinin en önemli olumsuzluğu, tüketici fiyatlarının artmasına olan etkisidir. Pazar fiyatı desteklerinin kullanımında, temel tarım ürünlerine talebin, içlerinde tarım üreticilerinin ve kent yoksullarının da bulunduğu toplumun dar gelirli kesimlerinde en yüksek olduğu dikkate alınmalıdır.

3.5.2.2. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan gelir destekleri, üreticilere yapılan ödemelerle üretici gelirlerini artırmayı amaçlayan bir diğer destekleme aracıdır. Kullanımının giderek artmasının temelinde, piyasa dengelerini bozucu etkisinin en az oluşu gösterilir. Bununla birlikte, tarımsal altyapı sorunlarını çözmüş ekonomilerde olumlu etkilerini kolayca

gösterebilmekte, tersine durumlarda üretim üzerinde beklenenin dışında sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Başlıcaları, birim alan veya hayvan başına yapılan ödemeler, doğal afet ve zarar ödemeleri, depolama yardımlarıdır.

3.5.2.3. Dolaylı Gelir Desteği

Dolaylı gelir destekleri, genel olarak üretim masraflarını azaltıcı etkiye sahip önlemlerdir. Tarımsal üretim girdilerine (tarım makinaları, gübre, tarımsal mücadele ilaçları, tohumluk vb.) uygulanan sübvansiyonlar, finansman kolaylıkları (piyasa faiz oranlarının altında tarımsal üretim kredi faizleri, sermaye bağışları vb.) ürün sigortalamasına verilen devlet destekleri bu başlık altında değerlendirilebilir.

3.5.2.4. Genel Hizmetler

Tarıma sağlanan genel hizmetler ise, diğer destekler olarak sınıflandırılabilir. Tarımsal altyapı hizmetleri, eğitim – araştırma ve yayım hizmetleri, tarım sektörüne tanınan vergi kolaylıkları, taşımacılıkta tanınan ayrıcalıklar gibi genel hizmetler, uzun dönemde tarım sektörü üzerinde maliyetleri azaltıcı etki yaratmaktadır.

3.5.3. Türkiye’de 2011 Yılı İtibariyle Verilen Tarımsal Desteklemeler

3.5.3.1. Alan Bazlı Tarımsal Destekler

3.5.3.1.1. Mazot, Gübre ve Toprak Analizi Desteği

Üretim girdilerinde önemli bir yer tutan mazot ve gübrede, üreticilerimizin dünya fiyatlarında yaşanabilecek artışlardan olumsuz etkilenmelerini önlemek amacıyla mazot desteği ilk kez verilmeye başlanmış, gübre desteği ise ilk kez doğrudan çiftçilere ödenmiştir. Bu kapsamda çiftçilerimize; 2005 yılından bugüne kadar toplam 2 Milyar 793 Milyon TL gübre desteği verilmiştir. Ortalama olarak;

çiftçilerimizin kimyevi gübre maliyetinin %15'i, mazot maliyetinin ise %17'si karşılanmıştır.³⁰¹

2005-2007 yılları arasında doğrudan gelir desteğine ilave, 2008 yılından itibaren ise ayrı bir destek kalemi olarak çiftçilerimize toplam 161 Milyon TL toprak analizi desteği verilmiştir.³⁰²

3.5.3.1.2. Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları Desteği

24.02.2011 tarihli ve 27856 sayılı Resmi Gazete yayımlanan 2011 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurulu Kararının 7. maddesi; “Bitkisel Üretimde Çiftçi Kayıt Sistemine dahil olan ve icmallerin alındığı tarih itibari ile en az bir yıl süre ile Organik Tarım Bilgi Sistemine kayıtlı olarak organik tarım yapan çiftçilere ve Büyükbaş, küçükbaş hayvan, arı ve su ürünleri yetiştiriciliğinde organik tarım yapan çiftçilere hayvancılık desteklemelerine ilave olarak belirlenen organik tarım destekleme ödemesi yapılır.”³⁰³ hükmünü haizdir.

3.5.3.1.3. Alternatif Ürün Desteği

Adıyaman, Batman, Bitlis, Burdur, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Muş ve Trabzon illerinde tütüne alternatif ürün desteği başlatılmış olup, 2009 yılında 10.263 üreticiye 40.000 da alanda 4,3 milyon TL, 2010 yılında ise 14.261 tütün üreticisine 61.000 da alanda tütüne alternatif ürünün ekimi ve dikimi için 7,3 milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.³⁰⁴

³⁰¹ GTHB, (2011) , *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, GTHB Yay. Ankara, s.24.

³⁰² GTHB, (2011) , *a.g.e.*, s.28

³⁰³ http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim.org_tarim_destekler.html, (Erişim: 14.01.2012)

³⁰⁴ GTHB, (2011), *2005-2011 Tarımda Yapısal Değişim ve Dönüşüm Dönemi*, GTHB Yay., Ankara, s.32

3.5.3.1.4. Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği ve Alternatif Ürüne Geçen Üreticilere Telafi Edici Ödeme Desteği

2009 yılında uygulanmaya başlanılan Yeni Fındık Stratejisi kapsamında; fındık üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği kapsamında; 2010 yılında 650 Milyon TL, 2011 yılında ise 707 Milyon TL ödeme yapılmıştır.³⁰⁵

3.5.3.2. Fark Ödemesi Destekleri

Ülkemizde arz açığı bulunan ve stratejik açıdan önemli 17 ürüne fark ödemeleri kapsamında prim desteği verilmektedir.

Yağlı tohumlu bitkilerden arz açığı bulunan; kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği, soya, kanola, aspir ve zeytinyağına önemli miktarda prim desteği verilmektedir. Bunlara ilave olarak, 2004 yılından itibaren çay, 2005 yılından itibaren hububat ve çeltik, 2008 yılından itibaren baklagiller ve 2009 yılından itibaren de tritikale prim desteği kapsamına alınmıştır.

Fark ödemeleri kapsamında; 2010 yılında 2 Milyar 56 Milyon TL, 2011 yılında Ekim ayı sonu itibariyle 2 Milyar 91 Milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.³⁰⁶

3.5.3.3. Hayvancılık Destekleri

Tarım sektöründe önemli bir yere sahip olan hayvancılık sektörünün geliştirilmesi amacıyla hayvancılık destekleri önemli oranda artırılmıştır. Bu kapsamda; hayvansal üretimin artırılması, hayvan hastalıkları ile mücadele ve hayvansal üretimin kayıt altına alınması amacıyla; anaç sığır ve manda, anaç koyun ve keçi, koruyucu aşılama, büyükbaş ve küçükbaş süt, suni tohumlamadan doğan buzağı, çiğ süt regülasyonu, yem bitkileri, tiftik keçisi gibi konularda üreticilerimiz desteklenmektedir. Ayrıca, GAP ve DAP projeleri kapsamında hayvancılık işletmelerine hibe desteği uygulaması başlatılmıştır.

³⁰⁵ GTHB, (2011) , *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, s.28

³⁰⁶ GTHB, (2011) , *a.g.e.*, s.25

Hayvancılık destekleri, 2011 yılında 18 kat artmıştır. Hayvancılık destekleri kapsamında; 2002 yılında 83 Milyon TL, 2010 yılında 1 Milyar 193 Milyon TL, 2011 yılında Ekim ayı sonu itibariyle ise 1 Milyar 498 Milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.³⁰⁷

3.5.3.4. Tarım Sigortası Destekleri

Üreticilerimizin riskler nedeniyle uğrayacağı zararların tazmin edilmesini temin etmek üzere 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu kapsamında verilen Tarımsal Sigorta Desteği kapsamında bugüne kadar; 81 İl, 889 İlçe, 1.526 Bucak, 20.845 Köyde toplam 1 Milyon 741 Bin adet sigorta poliçesi kesilmiş, kesilen poliçeler karşılığında 457 Milyon TL prim desteği ödemesi ve 450 Milyon TL hasar ödemesi yapılmıştır.

Diğer taraftan Devlet Destekli Tarım Sigortaları kapsamı dışındaki riskler, 2090 sayılı Tabii Afetlerden Zarar Gören Çiftçilere Yapılacak Yardımlar Hakkında Kanun Kapsamında değerlendirilmekte olup; 2010 yılı içerisinde bu Kanun kapsamında çiftçilerimize 10 Milyon TL, 2011 yılı içerisinde ise 17,6 Milyon TL ödeme yapılmıştır.³⁰⁸

3.5.3.5. Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler

3.5.3.5.1. Yurtiçi Sertifikalı Tohum ile Sertifikalı Fidan, Fidesi ve Fidan Kullanımının ve Yurtiçi Sertifikalı Tohumluk Üretimlerinin Desteklenmesi

Sertifikalı tohumluk kullanımı 2005 yılında destekleme kapsamına alınmış ve bugüne kadar üreticilerimize toplam 222,7 Milyon TL destek verilmiştir. 2008 yılından itibaren özel sektör tarafından üretilen sertifikalı tohumluk da destekleme kapsamına alınmış ve bugüne kadar yurtiçi sertifikalı tohumluk üreten yetkilendirilmiş tohumcu kuruluşlara 46,2 Milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.

³⁰⁷ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.25

³⁰⁸ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.27

Meyve üretiminde ihracata yönelik çeşitlerin yetiştirilmesi ve hasat sezonunun uzatılması amacıyla 2005 yılında başlatılan sertifikalı fidan desteği kapsamında bugüne kadar toplam 222,8 Milyon TL destekleme ödemesi yapılmıştır.³⁰⁹

3.5.3.5.2. Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Desteği

5488 sayılı Tarım Kanunu çerçevesinde, Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) Programı ile tarımsal arazilerde toprak ve su kalitesinin korunması, yenilenebilir doğal kaynakların sürdürülebilirliği ve yoğun tarımsal faaliyetlerin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınması amacıyla; Adana, Ankara, Amasya, Aksaray, Aydın, Bilecik, Burdur, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Isparta, Kahramanmaraş, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Manisa, Mersin, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sivas ve Tokat illerinde Programa katılan ve hibe sözleşmesi imzalayan üreticilere tarımsal destekleme ödemesi yapılmaktadır.³¹⁰

3.5.3.5.3. Ar-Ge Destekleri

Tarım sektörünün ihtiyaç duyduğu öncelikli konularda bilgi ve teknolojilerin geliştirilmesi, çiftçiler, tarımsal sanayiciler ile ihracatçılara aktarılması ve tarım sektöründeki örgütlerin Ar-Ge kapasitelerinin geliştirilmesi amacıyla Ar-Ge projelerine geri ödemesiz doğrudan destekleme ödemesi verilmektedir.

5488 sayılı Tarım Kanuna bağlı olarak çıkartılan Araştırma ve Geliştirme Projelerinin Desteklenmesinde Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Tebliğ kapsamında, tarım sektörünün ihtiyacı olan konularda üniversiteler, sivil toplum örgütleri, meslek kuruluşları, çiftçi örgütleri ve özel sektör tarafından yürütülen AR-GE projeleri desteklenmektedir.

³⁰⁹ GTHB, (2011) , *a.g.e.*, s.27

³¹⁰ 2011/1573 sayılı Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması Programını Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Bakanlar Kurulu Kararı

Ar-Ge proje desteklerine 2007 yılından itibaren başlanmış olup, Proje başvurusu, projelerin değerlendirilmesi ve kabul edilen projelerin izlenmesi ile ilgili olarak Sekretarya görevi Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) tarafından yürütülmektedir.

Her yıl GTHB ve TAGEM web sayfasında ilana çıkmaktadır. Ar-Ge desteğinden yararlanmak isteyen kurum ve kuruluşlar belirtilen süre içerisinde proje tekliflerini sunmaktadır. Tebliğ kapsamında oluşturulan Sekretarya ve Değerlendirme Kurulu tarafından uygun görülenler proje sahipleri ile sözleşme imzalanarak projeler yürürlüğe girmektedir.³¹¹

3.5.3.5.4. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi Katılım Desteği

Çiftlik Muhasebe Veri Ağı sisteminin kurulduğu iller olan İstanbul, Samsun, Malatya, Adana, Konya, Bursa, Erzurum, Şanlıurfa, Nevşehir, Tekirdağ, Giresun, İzmir'de, gönüllülük esasına dayalı olarak sisteme katılan işletmelere katılım desteği ödemesi yapılmaktadır.

3.5.3.5.5. Kırsal Kalkınma Destekleri

Kırsal kalkınma destekleri kapsamında, sulama kooperatifleri ve köylere hizmet götürme birliklerinin toplu basınçlı sulama tesislerine %75, parsel içi modern basınçlı sulama yatırımlarına ise %50 hibe veya 5 yıl vadeli faizsiz kredi desteği başlatılmıştır.

2005 yılında 16 ilde başlatılan Köy Bazlı Katılım Programı 2006 yılında Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı ile 81 ile ulaşmıştır. Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerinin süt, et üretimi, arıcılık, seracılık gibi yatırımları için kredi desteği verilmektedir.³¹²

³¹¹http://www.tagem.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=117&lang=tr, (Erişim: 14.01.2012)

³¹² GTHB, (2011), *2005-2011 Tarımda Yapısal Değişim ve Dönüşüm Dönemi*, s.45

IPARD Programı kapsamında; tarımsal işletmelerin topluluk standartlarına yükseltilmesi ve yeniden yapılandırılmasına dair yatırımlar, tarım ve su ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanmasının geliştirilmesi ve topluluk standartlarına yükseltilmesine dair yatırımlar, kırsal ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, üretici gruplarının kurulmasına destek sağlanması, teknik yardım destekleri verilmekte; Program kapsamında; et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, meyve-sebze, su ürünleri sektörlerinde ve kırsal kalkınma faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi konularında AB kaynaklı kırsal kalkınma desteklerinden çiftçilerimizin yararlanması sağlanmaktadır.³¹³

³¹³ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARIM İLE İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

4.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Cumhuriyetin ilanından Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun yürürlüğe girdiği tarihe kadar olan dönemde, toprak düzeni ve mülkiyet sisteminde kayda değer bir işlem ve değişiklik yapılmamıştır. Bu süreçte; hazine arazisi olarak görünen ya da boş bulunan toprakların, topraksız köylülere ve göçmenlere verilmesi çeşitli yasalarla sağlanmıştır.

1945 tarihli ve 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunun amaçları 1. maddede şöyle sıralanmıştır:

a) Arazisi olmayan veya yetişmeyen çiftçilerle bu kanun gereğince topraklandırılmaları kabul edilenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve işgüçlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak,

b) Kendilerine arazi verilenler ile yeter arazisi olup da üretim araçları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme anaparası, canlı ve cansız demirbaş vermek,

c) Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamaktır.

4753 sayılı Kanuna göre, topraksız çiftçilerin topraklandırılması için öncelikle:

a) Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunan arazi,

b) Köy, kasaba veya şehrin orta malı olan arazisinin ihtiyaç fazlası,

c) Sahibi bulunmayan arazi ve

d) Bataklıkların kurutulması, göllerin kuruması ve nehirlerin doldurulmasıyla elde edilecek topraklar dağıtılacaktır.

Bu toprakların yetişmediği yerlerde ihtiyacı gidermek üzere ayrıca Toprak Kanunu hükümlerine göre; Vakıfların, Özel İdarelerin, Belediyelerin ve Gerçek Kişilerle Özel Hukuk Tüzel Kişilerin arazileri kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılacaktır.

Kanun, yürürlüğe konma aşamasına gelinceye kadar pek çok değişikliğe uğramış sonuçta, eşitlikçi bir toprak mülkiyeti ve kullanımı yerine devlet topraklarını dağıtmayı ve doğal alanları tarıma açmayı hedeflemiştir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 1945-73 döneminde, 28 yıl süreyle yürürlükte kalmıştır. Uygulama dönemi içinde 8116 köyde, 446 825 aileye 2,2 milyon hektar toprak dağıtılmıştır. Ayrıca 4753 sayılı Kanunla 3,4 milyon hektar devlete ait çayır ve mera arazisinin tahsisi yapılarak çiftçilerin ortak faydalanmalarına sunulmuştur.

4.2. Toprak ve Tarım Reformu Kanunu

1973 tarihli ve 1757 sayılı Kanun genelde üç temel amacı gerçekleştirmeyi hedeflemiştir:

1. Ekonomik amaç: Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini sağlayarak tarımsal üretimi sürekli olarak artırmak, artan üretimin değerlendirilmesini sağlamak ve kalkınma için zorunlu olan sanayinin gelişmesine ortam hazırlamak.
2. Sosyal amaç: Tarım kesiminde toprak ve gelir dağılımındaki dengesizliği gidermek, istihdam olanağı yaratmak ve mülk güvenliğini sağlamak.
3. Siyasal amaç: Çalışanlara Anayasanın öngördüğü hakları özgürce kullanma olanağı yaratmak.

4.3. Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu

Toprak ve Tarım Reformu Kanunu 1978 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra 1.12.1984 tarihinde 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanunun amacı 1. maddesinde şöyle açıklanmıştır:

a)Toprağın verimli şekilde işletilmesini, işletilmesinin korunmasını, birim alandan azami ekonomik verimin alınmasını, tarım üretiminin sürekli olarak artırılmasını, değerlendirilmesini ve buralarda istihdam imkanlarının artırılmasını,

b)Yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için Devletin mülkiyetinde bulunan topraklarla topraklandırılmalarını, desteklemelerini, eğitilmelerini,

c)Ekonomik üretime imkan vermeyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının gerektiğinde ve imkanlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi,

d)Yeni yerleşme yerleri kurmayı, mevcut yerleşme yerlerine eklemeler yapmayı,

e) Zorunluluk halinde tarım arazisinin diğer amaçlara tahsisini düzenlemeyi,

f) Dağıtılmayan tarım arazisinin değerlendirilme şeklini belirlemeyi,

g) Bakanlar kurulunca gerekli görülen diğer bölgelerde taşınmazların Milli Güvenlik nedeniyle mülkiyet ve tasarruf şekillerinde ve yerleşme yerlerinde düzenlemeler yapmayı sağlamaktır.

3083 sayılı Kanun biçimsel olarak toprak reformunu da içermektedir. Bu Kanun aynı zamanda, saptanan normdan daha fazla toprağı sahip olan büyük toprak sahiplerinin arazilerinin kamulaştırılmasını ve yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin topraklandırılmalarını öngörmektedir.

Tarım sektöründe yapısal sorunların başında yer alan işletmelerin ölçek küçüklüğü ve parçalılık sorununa karşı dayanağını 3083 sayılı Kanundan alan Arazi Toplulaştırma çalışmalarına büyük önem verilmiştir.

• 1961-2002 yılları arasında 41 yıllık dönemde toplam 450 Bin hektar alanda toplulaştırma yapılmış iken,

• 2003-2011 yılları arasında 9 yılda toplam 691 Bin hektar alanda toplulaştırma yapılmıştır.

Halen devam eden 600 Bin hektar alanın tamamlanmasıyla birlikte bugüne kadar toplam 1 Milyon 741 Bin hektar alanda arazi toplulaştırma çalışmaları tamamlanmış olacaktır.

2009-2011 yıllarında GAP bölgesinde 2 Milyon 61 Bin hektar alanda, GAP bölgesi dışında ise 377 Bin hektar olmak üzere toplam 2 Milyon 438 Bin hektar alanda arazi toplulaştırma projeleri çalışmalarına devam edilmektedir.

Ayrıca, 2012 yılında; KOP illerinde 300 Bin Hektar, DAP illerinde 151 Bin Hektar, GAP illerinde 126 Bin Hektar, diğer illerde 238 Bin Hektar olmak üzere toplam 815 Bin Hektar alanda arazi toplulaştırma projeleri çalışmalarına başlanılacaktır.

Arazi dağıtım çalışmaları kapsamında;

- 2002 yılına kadar 115 köyde 5.555 çiftçiye 39.289 hektar arazi dağıtılmış iken,
- Son 9 yılda 50 köyde 7.001 çiftçiye 45.040 hektar arazi dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- Toplamda ise bugüne kadar 165 köyde 12.556 çiftçiye 84.329 hektar arazi dağıtımı gerçekleştirilmiştir.
- 50 köyde toplam 41.405 hektar hazine arazisinin dağıtım çalışmalarına devam edilmektedir.

Harran Ovası'nda 65 Bin hektar alanda mevcut olan taban suyu ve tuzluluk problemlerinin çözümü için kapalı drenaj ve arazi ıslahı çalışmaları yapılmaktadır. Bunun 9.500 hektarlık kısmı Mülga Köy Hizmetleri zamanında tamamlanmıştır. Geriye kalan 55.500 hektar alanın 65 köyü kapsayan 19.500 hektarlık kısmı projelendirilmiş olup, çalışmalar 2011 yılı sonu itibariyle tamamlanacaktır. Kalan 36.000 hektar alanda ise 2011 yılı Kasım ayında çalışmalara başlanılacak olup, 2014 yılında tamamlanması planlanmıştır.

Şanlıurfa Harran Ovasında 2010-2014 yılları arasında 55.500 hektarlık alanda 153 Milyon TL harcanarak 8.192 km kapalı drenaj kanalı, 1.373 km tarla ve köy içi yolu ve 100 köyde köy içi göl alanları ıslah edilecektir.

Ayrıca Amasya Suluova Geldingen Ovasındaki taban suyu ve tuzlu-alkali alanların ıslahı için 32 köyü kapsayan 10.000 hektar alanda projeler hazırlanarak 2014 yılı başlarında çalışmaların tamamlanması, Adana Aşağı Seyhan Ovası (Tarsus) mevkinde 6.500 Bin hektar alanda ise taban suyu ve tuzluluk problemlerinin 2014 yılı başına kadar çözülmesi planlanmıştır.³¹⁴

4.4. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu

Ülkemizde uygulanabilir bir arazi düzenleme politikasının gerçekleştirilmesinin temel ilkeleri şöyledir:

-Toprağın verimli bir şekilde işletilmesini, tarımsal üretimin artırılmasını, pazarlanmasını, değerlendirilmesini ve milli ekonomiye katkısının artırılmasını sağlayacak bir tarımsal yapı kurmak.

-Toprak ve su kaynaklarının teknik ve ekonomik gereklere göre kullanılmasını, korunmasını sağlamak ıslah etmek ve geliştirmek.

-Ekonomik işletmeye elvermeyecek şekilde parçalanmış küçük ölçekli tarım arazilerini mümkün olduğu kadar genişleterek toplulaştırmak, rantabl işletmeler kurulmasını sağlamak, marjinal işletmeleri ekonomik işletmeler haline getirecek yönde önlemler almak.

-Tarım işletmelerinin parçalanmalarını önleyerek optimum büyüklükte işletmeler oluşturmak.

-Tarım sektöründe var olan nüfus baskısını azaltıcı önlemleri alarak, sektör içerisinde gelir dağılımını dengeli hale getirmek, sektördeki kişi başına düşen gelir seviyesini yükseltmek.

-Tarım sektöründe rasyonelliği geçerli hale getirip, Avrupa Birliği ve diğer ülkelerle rekabet etme şansını artırmak.

³¹⁴ GTHB, (2011), *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, GTHB Yay., Ankara, s.37

-Toprak -insan ilişkilerinin özellikler taşıdığı yörelerde ekonominin ve toplumun ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapmak, bu yörelerde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri hızlandırmak.

-Tarıma dayalı sanayiye özendirerek istihdam sağlamak, üretilen ürünlere katma değer yaratmak.

Yukarıda sayılanların çoğu bugüne dek uygulamaya konulmuş olan yasalarda ve halen yürürlükte olan yasal düzenlemelerde yer almış amaçlardır.

Belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için ekonomik, teknik, hukuki ve idari kademelerdeki araçları birbirini tamamlayacak bir anlayışla kullanmak; uygulanacak politikaların devlet politikası haline gelmesini sağlamak ve uygulamada kurumlar arası eşgüdümü gerçekleştirmek gerekmektedir.

Bunu sağlayabilmek amacıyla 2005 yılında 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu adı ile yeni bir toprak kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; toprağın doğal veya yapay yollarla kaybının ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemektir.³¹⁵ 9/2/2007 tarihinde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda değişiklik yapılarak bölünemez parsel büyüklüklerinin miktarları arttırılmıştır.

4.5. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun

Türkiye'deki bitki koruması, 15 Ocak 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş olan 5042 Sayılı Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanuna dayanmaktadır.

³¹⁵ DEMİREL, Z.; GÜLSEVER, F., Z., *Türkiye'de Toprak Reformu ve Uygulamaları*, http://www.tarimreformu.gov.tr/library/belge/b_Turkiye_toprak_%20reformu_uygulamalari.pdf, (Erişim:14.01.2012)

Yeni ve üstün özelliklere sahip bitki çeşitlerinin ortaya çıkarılması bilgi, uzun zaman, emek ve masraf gerektirdiğinden bitki ıslahçısı kuruluş ve kişilerin ekonomik kaynaklar kullanılmak suretiyle ortaya çıkardıkları yeni bitki çeşitleri üzerinde sınai hakka sahip olmaları tarımsal ilerleme için şarttır. Bitki çeşitleri koruma sistemleri, bitkilerin yeni çeşitleri üzerine geniş koruma sağlayan, patente benzeyen belgelerdir; patent sisteminden bağımsız ancak patentten daha zayıf özel bir koruma sistemidir. Bitki çeşitlerini koruma aynı zamanda “ıslahçı hakkı” olarak da tanımlanır ki; 2004 tarihli Kanunumuzda da bu nitelendirme kullanılmıştır.

Kanunun 1. maddesinde amacı; bitki çeşitlerinin geliştirilmesini özendirmek, yeni çeşitlerin ve ıslahçı haklarının korunmasını sağlamak olarak ortaya koyulmuştur. Bu Kanunun yürütülmesi bakımından yetkili kurum Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezidir.

Uygulamada Kanun kapsamında yapılan çalışmalar ile, ülkemize kaliteli tohum girişinin elde edilmesi, yeni çeşitlerin çoğaltım materyallerinin ticareti konusunda çeşit ıslahçılarına ait haklar korunarak rekabet ortamı tesis edilmesi, yeni ve üstün vasıflı bitki çeşitlerinin ıslah edilmesinde önemli gelişme kaydedilmesi, tohumluk üretim organizasyonu ve ticaretinin olumlu yönde etkilenmesi, özel sektörün uluslararası firmalarının temsilciliğini yapmak yerine kendi öz sermaye ve kaynaklarımızı kullanarak uzun zaman ve büyük emek gerektiren bitki ıslah faaliyetlerine AR-GE çalışmalarında katkı sağlanması söz konusudur.³¹⁶

4.6. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu

Tarımsal üretici birlikleri ile ilgili temel yasal düzenleme 29.6.2004 tarihli ve 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunudur. Kanun amacı gerekçesinde şu şekilde açıklanmaktadır:

³¹⁶ DOĞU GÜRSU, Pınar., (2006), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Tarımda Fikri Mülkiyet Hakları ve Türkiye’nin AB Mevzuatına Uyumu” *Türktarım*, Mayıs-Haziran 2006, Say:169, S: 21, TKB Yay, Ankara.

“Ülkemizde tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, söz konusu işletmelerin girdi, finansman, teknoloji, bilgi ve pazarlara erişimlerinin yeterli olmaması, pazarlama kanallarında aracı kademelerin çok sayıda olması, üreticilerin iç ve dış piyasalara yönelik ürün taleplerini ve fiyatları yeterince takip edememeleri gibi nedenlerle, arzın bazı ürünlerde yüksek, bazı ürünlerde ise düşük seviyelerde gerçekleşmesi sonucunda arz ve talep dengesinin kurulamaması, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrarın sağlanamaması gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır.

Üreticilere kredi ve girdi temini ile muhtelif hizmetler götürmek ve üretilen ürünleri pazarlayabilmek amacıyla tarım kredi kooperatifleri, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, tarımsal amaçlı diğer kooperatifler, sulama birlikleri, hayvan yetiştirici birlikleri, makine kullanım birlikleri, zirai mücadele birlikleri, köye hizmet götürme birlikleri, süt birlikleri gibi değişik kanunlarla kurulmuş, değişik bakanlık ve kuruluşlar tarafından yönlendirilen örgütler hizmetlerin hedef kitleye ulaştırılmasında dağınıklığa, yetki karmaşasına ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bunun yanında, var olan örgütlenme düzeyi istenen düzeyde gerçekleşmemiş olup, üretici örgütlenmesi üretimden pazarlamaya kadar her aşamada yetersiz kalmıştır.

Gelişmiş ülke modellerinin birçoğunda olduğu gibi örgütlenmenin ziraat odaları, kooperatifler ve üretici birlikleri şeklinde teşekkül etmesi gerekmektedir. Bu üç örgütün birbirine alternatif veya rakip olarak değil, aksine birbirini tamamlayıcı nitelikte olması gerekmektedir. Üretici birliklerinin, daha çok dernek statüsüne yakın bir yapı içerisinde ürün, ürün grubu ve konu bazında, kamudan bağımsız, üreticilerin kendi inisiyatifinde kurulan ve faaliyetlerini yürüten, bağımsız denetim kuruluşlarınca denetimleri yapılan, yönetimlerinde profesyonel kadrolar istihdam edebilen bir organizasyon biçimi olarak ülke tarımı ve üreticiler için önemli işlevler üstleneceği beklenmektedir. Tasarı, ülkemizde küçük ölçekli ve aile işletmesi şeklinde "faaliyet gösteren üreticilerin daha büyük ölçeklerde faaliyetlerini yürütmesi; üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda verim, gelir ve maliyetler açısından avantajlı bir konuma getirilmesi ile Devletin üretici kitleye yönelik politika ve uygulamaları daha kolay ve etkin olarak yerine getirmesinin sağlanması amacıyla hazırlanmıştır.”

5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu kapsamında, 297 adet Hayvansal Üretim, 278 adet Bitkisel Üretim, 23 adet Su Ürünleri, 19 adet Organik Üretim olmak üzere ürün ve ürün grubu bazında **toplam 617 Üretici Birliği** ve **9 adet Üretici Merkez Birliği** kurulmuştur.³¹⁷

4.7. Organik Tarım Kanunu

Organik ürünlerin üretimi, tüketimi ve denetlenmesine dair kanun tasarısı Hükümetin acil eylem planı içerisinde yer almış ve 5262 sayılı “Organik Tarım Kanunu” 03.12.2004 tarihli ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu Kanuna gereğince hazırlanan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” 10.06. 2005 tarihli ve 25841 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmelikte AB mevzuatına uyum ve ülke koşulları dikkate alınarak üç kez değişiklik yapılmıştır.³¹⁸

Kanunun amacı 1. maddede; tüketiciye güvenilir, kaliteli ürünler sunmak üzere organik ürün ve girdilerin üretiminin geliştirilmesini sağlamak için gerekli tedbirlerin alınmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek ; kapsamı ise 2. maddede; organik tarım faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin kontrol ve sertifikasyon hizmetlerinin yerine getirilmesi ve Bakanlığın denetim usul ve esasları ile yetki, görev ve sorumluluklara dair hususlar olarak açıklanmıştır.

Ülkemizin önemli bir potansiyele sahip olduğu organik tarım ve iyi tarım uygulamalarına yönelik çalışmalar kapsamında; organik tarım birimleri oluşturulmuş ve teknik personele eğitimler verilmiştir Ayrıca, oluşturulan “Organik Tarım Bilgi Sistemi ve İyi Tarım Uygulamaları Veri Tabanı” ile tüm verilerin izlenebilirliği sağlanmıştır.

Yapılan çalışmalarla;

³¹⁷ GTHB,2012 Yılı Bütçe Sunuşu, s.75.

³¹⁸ http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim,Organik_Tarim.html#EKOLOJİK_TARIM_NEDİR (Erişim: 31.01.2012)

- 2002 yılında 90 Bin hektar alanda, 310 Bin Ton, 150 çeşit organik ürün üretilirken,
- 2010 yılında 510 Bin hektar alanda, 1,34 Milyon Ton, 216 çeşit organik ürün üretilmiştir.

İyi Tarım Uygulamaları kapsamında ise;

- 2007 yılında 651 üretici ile 54 Bin dekar alanda iyi tarım uygulamaları yapılıyor iken,
- 2010 yılında üretici sayısı 4.540'e alan ise 782 Bin dekara ulaşmıştır.³¹⁹

4.8. Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu

Ülkemizde lisanslı depo faaliyetlerini, 10.2.2005 tarihli ve 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ve bu Kanun hükümleri doğrultusunda yürürlüğe konulmuş Yönetmelikler düzenlemektedir. Lisanslı depoculuk, ürünün varlığına ve kalitesine güvence verecek sistemdir. Ürün Bankacılığı olarak da tasavvur edilen sistemde, güvenin tahsis edilmesi için, kamuoyunda güveni temsil eden ortaklarla şirketin kurulması, standartlara uygun depoların kurulması, yasalar çerçevesinde işletilmesi, takip edilmesi, aksamalarda anında müdahale edilmesi ve müeyyidelerin titizlikle işletilmesi gerekmektedir.

Kanunun amacı, “ tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak, depolanması için yaygın bir istem oluşturmak, ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanmasını sağlamak, tarım ürünleri lisanslı depo işleticilerinin kişiler arasında ayırım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin etmek, ürünlerin mülkiyetini temsil eden ve finansmanını, satışını ve teslimini sağlayan ürün senedi çıkartmak ve standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmek üzere, tarım ürünleri lisanslı depoculuk sisteminin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin usul ve esasları düzenlemek” olarak tanımlanmıştır.³²⁰

³¹⁹ GTHB, (2011) , *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, GTHB Yay., Ankara, s.40

³²⁰ <http://www.tmo-tobblidas.com.tr/index.asp?lidas=11>, (Erişim :31.01.2012)

Türkiye genelinde lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılmasına öncülük etmek amacıyla; 26.02.2010 tarihinde TMO-TOBB Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi kurulmuş ve faaliyete geçmiştir.

Bu kapsamda, 31 Ekim 2011 tarihi itibarıyla **16.815 ton** ürün emanete alınmış, 251 senet karşılığı 4.545 ton ürün geri çekilmiş olup, **12.270 ton** ürün stokta bulunmaktadır. 261 ürün senedi el değiştirmiş ve 9 senet karşılığında da kredi kullanılmıştır. Lisanslı Depoculuk faaliyetlerinin geliştirilip ülke geneline yaygınlaştırma çalışmaları sürdürülmektedir.

TMO tarafından hububatın lisanslı depoculuk sistemi kriterlerine uygun olarak sağlıklı bir şekilde depolanması ve depolanan ürünün kalitesinin korunması amacıyla; 2011-2013 yılları için planlanan **300 Bin ton kapasiteli modern depo yapımı** ile ilgili olarak 24 Ağustos 2011 tarihinde yapılan ihale sonuçlanmıştır.

Bununla birlikte TMO'nun iştirak edeceği Tarım Ürünleri İhtisas Borsası A.Ş.'nin kuruluş çalışmaları Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda devam etmektedir.³²¹

4.9. Tarım Sigortaları Kanunu

14.6.2005 tarihli ve 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanununun amacı 1. maddede, “üreticilerin bu Kanunda belirtilen riskler nedeniyle uğrayacağı zararların tazmin edilmesini temin etmek üzere, tarım sigortaları uygulamasına ilişkin usûl ve esasların belirlenmesi”; kapsamı ise 2. maddede, “ Tarım Sigortaları Havuzun kuruluşu, Havuz tarafından teminat altına alınacak riskler, Havuzun gelir ve giderleri, prim ve hasar fazlası desteği, sigorta sözleşmeleri, reasürans sağlanması ve sigorta şirketlerinin görev, yetki ve sorumlulukları ile katkı ve katılımlarının esas ve usulleri” olarak belirlenmiştir.

4. maddede, Kanun kapsamındaki risklerin teminat altına alınması, standart sigorta poliçelerinin belirlenmesi, hasar organizasyonları, aktüerya çalışmaları,

³²¹ GTHB, (2011) , *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, GTHB Yay., Ankara, s.76

tazminat ödemelerinin yapılması, reasürans teminatının sağlanması, tarım sigortalarının geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve izlenmesi ile diğer teknik hizmetlerin yürütülmesi amacıyla Havuz kurulduğu, Havuzun; kapsama alınan riskler için sigorta, reasürans ve retrosesyon yapmaya yetkili olduğu, sigorta şirketlerinin, Kanun kapsamında tarım sigortaları alanında elde ettikleri primin tamamını Havuza devretmekle yükümlü oldukları ifade edilmiştir.

2010 yılı verilerine göre; bitkisel üretimde 350.281, seracılıkta 3.456, hayvan hayat branşında 17.200, su ürünlerinde 20, kümes hayvanları hayat branşında 159 olmak üzere **toplamda 371.116** adet poliçe rakamı mevcuttur.³²²

4.10. Tarım Kanunu

Türkiye Cumhuriyetinin, tarım sektörünü bütüncül olarak düzenleyen ilk kanunu olma özelliğini haiz 18.4.2006 tarihli ve 5488 sayılı Tarım Kanunu, tarım politikalarının amaçlarını, ilkelerini, önceliklerini ortaya koymakta, tarım sektörü ile ilgili politikaların tespit edilmesi, plânlanması ve koordinasyonu ile ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılarak uygulanmasında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığını yetkili kılmaktadır.

Kanunda **tarım politikalarının amaçları**; tarımsal üretimin iç ve dış talebe uygun bir şekilde geliştirilmesi, doğal ve biyolojik kaynakların korunması ve geliştirilmesi, verimliliğin artırılması, gıda güvencesi ve güvenliğinin güçlendirilmesi, üretici örgütlerinin geliştirilmesi, tarımsal piyasaların güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın sağlanması suretiyle tarım sektöründeki refah düzeyini yükseltmek; **ilkeleri**, “tarımsal üretim ve kalkınmada bütüncül yaklaşım, uluslararası taahhütlere uyum, piyasa mekanizmalarını bozmayacak destekleme araçlarının kullanımı, örgütlülük ve kurumsallaşma, özel sektörün rolünün artırılması, sürdürülebilirlik, insan sağlığı ve çevreye duyarlılık, yerinden yönetim, katılımcılık, şeffaflık ve bilgilendirmek” olarak sayılmaktadır.

³²² <http://www.tarsim.org.tr/trsmWeb/subIndex.jsp?id=4>, (Erişim: 31.01.2012)

Tarım politikalarının **öncelikleri** ise;

a) Tarımsal üretimde verimlilik, ürün çeşitliliği, kalite ve rekabet gücünün yükseltilmesi.

b) Yeterli ve güvenilir gıda arzının sağlanması.

c) Tarımsal işletmelerin altyapılarının geliştirilmesi.

ç) Tarımsal faaliyetlerde bilgi ve uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması.

d) Tarımsal girdi ve ürün piyasalarının geliştirilmesi ve üretim-pazar entegrasyonunun sağlanması.

e) Tarımsal üretimin tarım-sanayi entegrasyonunu sağlayacak şekilde yönlendirilmesi.

f) Tarım sektörünün kredi ve finansman ihtiyacının karşılanmasına ilişkin düzenlemeler yapılması.

g) Destekleme ve yönlendirme tedbirlerinin alınması.

ğ) Doğal afetler ve hayvan hastalıklarına karşı risk yönetimi mekanizmalarının geliştirilmesi.

h) Kırsal hayatın sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi.

ı) Üretici örgütlenmesinin geliştirilmesi.

i) Tarım bilgi sistemlerinin kurulması ve kullanılması.

j) Toplulaştırma, arazi kullanım plânının yapılması ve ekonomik büyüklükteki tarım işletmelerinin oluşturulması.

k) Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi ve rasyonel kullanımı.

l) Avrupa Birliğine uyum sürecindeki gelişmelerden doğacak ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde ortak piyasa düzenlerinin öngördüğü, idarî ve hukukî düzenlemelerin yapılması.

olarak belirlenmektedir.

Tarım Kanunu ile; ulusal tarım politikaları çerçevesinde çalışmalar yapmak üzere ürün bazında üreticiler, tüccarlar, sanayiciler ve/veya bunların oluşturdukları birlikler ile kamu ve araştırma kurumları, meslek odaları ve dernekler bir araya

gelerek tüzel kişiliği haiz *ürün konseyleri*³²³ kurulabilmesi hükme bağlanmakta, tarımsal üretici birlikleri ve kooperatiflerin Bakanlık tarafından destekleneceği, biyolojik çeşitlilik, genetik kaynakların korunması ve biyogüvenliğin sağlanması için Bakanlığın gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu, yine Bakanlığın tarımsal araştırmaların yapılması, çiftçi eğitimi, yayım ve danışmanlık hizmetleri, tarım havzalarının belirlenmesinin teklif edilmesi, kırsal kalkınma plan, program ve proje tekliflerinin uygulanması konularını düzenlemekle yetkili ve yükümlü olduğu ifade edilmektedir.

Özellikle tarımsal desteklemelerin temel hukuki dayanağı olmak bakımından da Tarım Kanununun ayrı bir önemi bulunmaktadır. Kanunda, tarımsal desteklemelerin amacı, ilkeleri, araçları, uygulama esasları, finansmanı ortaya koyulmakta; bunlarla ilgili görevleri yerine getirmek üzere Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulu kurulmaktadır.³²⁴

4.11. Tohumculuk Kanunu

31.10.2006 tarihli ve 5553 sayılı Tohumculuk Kanununun amacı; 1. maddede bitkisel üretimde verim ve kaliteyi yükseltmek, tohumluklara kalite güvencesi sağlamak, tohumluk üretim ve ticareti ile ilgili düzenlemeleri yapmak ve tohumculuk sektörünün yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi için gerekli olan düzenlemeleri gerçekleştirmek, kapsamı ise 2. maddede, tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri, orman bitki türleri ve diğer bitki türleri çoğaltım materyaline ait çeşitlerin ve genetik kaynakların kayıt altına alınması, tohumlukların üretimi, sertifikasyonu, ticareti, piyasa denetimi ve kurumsal yapılanmalar ile ilgili düzenlemeler olarak ortaya koyulmuştur.

³²³ 5488 sayılı Tarım Kanunu'nun 11 inci maddesine dayanılarak hazırlanan yönetmelikler kapsamında; pamuk, fındık, zeytin-zeytinyağı, turunçgiller, çay, süt, baklagil, hububat ve et ile ilgili 9 adet Ürün Konseyi kurulmuştur. (Kaynak: 2012 Yılı GTHB Bütçe Sunuşu)

³²⁴ Türkiye'deki tarımsal destekleme politikaları hakkında daha geniş açıklama ve 2011 yılı itibariyle verilen tarımsal destekler için bkz. syf. 89 vd.

5553 Sayılı Tohumculuk Kanunu kapsamında 7 adet Tohumculuk Alt Birliği kurulmuştur.³²⁵

4.12. Biyogüvenlik Kanunu

26.3.2010 tarihli ve 5977 sayılı Biyogüvenlik Kanunu; bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde, modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinden kaynaklanabilecek riskleri engellemeyi, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlamaktadır.

Kanun ile, GDO ve ürünlerinin bebek mamaları ve bebek formülleri ile bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması, onay alınmaksızın piyasaya sürülmesi, **GDO'lu bitki ve hayvanların üretimi yasaklanmaktadır**. Genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerle ilgili araştırma, geliştirme, işleme, piyasaya sürme, izleme, kullanma, ithalat, ihracat, nakil, taşıma, saklama, paketleme, etiketleme, depolama ve benzeri faaliyetlere dair hükümleri kapsamaktadır.

Kanun ile, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı gözönünde bulundurularak GDO veya ürünlerinin, ithalatı, ihracatı, deneysel amaçlı serbest bırakılması, piyasaya sürülmesiyle genetiği değiştirilmiş mikroorganizmaların kapalı alanda kullanımına, bilimsel esaslara göre yapılacak risk değerlendirmesine göre karar verilmesi düzenlemesi getirilmiştir.

GDO ve ürünlerinin; onay almadan piyasaya sürülmesi, Biyogüvenlik Kurulu kararlarına aykırı olarak kullanılması veya kullandırılması, genetiği değiştirilmiş bitki ve hayvanların üretimi, GDO ve ürünlerinin kurul tarafından piyasaya sürme kapsamında belirlenen amaç ve alan dışında kullanımı, bebek mamaları ve bebek formülleri, devam mamaları ve devam formülleriyle, bebek ve küçük çocuk ek besinlerinde kullanılması yasaklanmaktadır.

³²⁵ GTHB, 2012 Yılı Bütçe Sunuşu,s.75

GDO ve ürünleriyle ilgili faaliyetlerde bulunanlar, izin almış olsalar dahi, insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanmasına karşı oluşan zararlardan sorumlu tutulmaktadır; sorumluluk, zarar oluşmasa dahi geçerlidir.³²⁶

Biyogüvenlik Kanunu ile GDO üretimi, GDO'lu tohum ithalatı, kullanımı ve ticareti yasaklanmaktadır. Akademisyen ve bürokratlardan kurulan ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan bağımsız olarak faaliyet gösteren Biyogüvenlik Kurulu üzerinden GDO genlerinin Türkiye'ye girişi düzenlenmektedir. Türkiye'ye GDO geni getirmek isteyenlerin Kurula başvurması gerekmekte ve bu Kurulun izin vermesi durumunda ithalatı gerçekleştirebilmektedirler.

Biyogüvenlik Kanunu'na göre, bir GDO ürünüyle ilgili başvuru söz konusu olduğunda bilimsel rapor süreci de başlamaktadır. Buna göre, GDO ve ürünlerine izin verilmesi durumunda, bu ürünlerin doğa, kullanıcılar ile çiftçiler üzerindeki etkilerine bağlı olarak oluşacak sosyo-ekonomik etkileri belirlemek üzere, Biyogüvenlik Kurulu tarafından 11 kişiden oluşturulan bilimsel komiteye rapor hazırlanmaktadır.

Biyogüvenlik Kurulu'nun Aralık 2011'de 13 mısır çeşidinin ithaline izin vermesi kamuoyunda tartışmalara yol açmıştı. Biyogüvenlik Kurulu tarafından yapılan açıklama ile bunların hepsine hayvan yemi amaçlı kullanılmak üzere izin verildiğinin altını çizilmiş; kamuoyunun mısır çeşitleriyle ilgili görüşlerinin bilimsel komitelerce değerlendirildiği belirtilmiştir. Yem amaçlı izin verilen mısır çeşitlerinin gıda amaçlı kullanılması konusunda kamuoyunda endişelerin bulunduğunu ancak bunların yersiz olduğunu ifade eden Kurul, Biyogüvenlik Kanunu'nun hiçbir ülkede olmayan caydırıcı cezalar içerdiğine dikkat çekmiştir.³²⁷

³²⁶<http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/03/18/biyogüvenlik.kanunu.tasarısına.kabul/568438.0/index.html>, (Erişim:14.01.2012)

³²⁷http://www.tarimtv.gov.tr/VD1183_biyogüvenlik-kurulundan-iddialara-cevap.html, (Erişim:31.1.2012)

Dünyada birçok ülke GDO'lu ürünlerle ilgili olarak yasal düzenlemeye sahiptir.. GDO pazarının en yoğun olduğu ülkelerden ABD, Arjantin, Kanada ve Brezilya'daki düzenlemeler ile AB ülkelerindeki düzenlemeler arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. AB ülkelerinde yüzde 0.9 oranının üzerindeki GDO içeren ürünlerde etiketleme yapılması zorunlu iken, ABD ve Kanada'da ürünün GDO'lu olduğunu etiket üzerinde belirtmek isteğe bağlı bir durum olarak öne çıkmaktadır.

4.13. Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun

26.3.2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5957 sayılı Kanunun amacı,1. maddede sebze ve meyveler ile arz ve talep derinliğine göre belirlenecek diğer malların ticaretinin kaliteli, standartlara ve gıda güvenilirliğine uygun olarak serbest rekabet şartları içinde yapılmasını, malların etkin şekilde tedarikini, dağıtımını ve satışını, üretici ve tüketicilerin hak ve menfaatlerinin korunmasını, meslek mensuplarının faaliyetlerinin düzenlenmesini, toptancı halleri ile pazar yerlerinin çağdaş bir sisteme kavuşturulmasını ve işletilmesini sağlamak, kapsamı ise yine 1. maddede, sebze ve meyveler ile arz ve talep derinliğine göre belirlenecek diğer malların her ne şekilde olursa olsun alımı, satımı ve devri ile toptancı halleri ve pazar yerlerinin kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimine ilişkin usul ve esasları, uygulanacak yaptırımları ve bakanlıklar, belediyeler ile diğer idarelerin görev, yetki ve sorumlulukları olarak belirlenmiştir.

Kanun ile; toptancı hale bildirimde bulunmak kaydıyla genel olarak hal dışında da toptan alım satım yapılabilecektir. Kanun, toptancı hallerin, alıcı ve satıcıları bir araya getiren, fiyat oluşumuna katkı sağlayan merkezler olmasını gözeterek, malların toptan alım ve satımlarının esas olarak toptancı hallerinde yapılmasını benimsemiştir. Ancak, Yaş Sebze ve Meyve Ticaretinin Düzenlenmesi ve Toptancı Halleri Hakkında 552 sayılı KHK'den farklı olarak, ticarete serbestlik getirmek, alternatif pazarlama kanallarının oluşmasını temin etmek ve AB mevzuatına uyum sağlamak amaçlarıyla, hale bildirimde bulunmak kaydıyla toptancı hal dışında da alım satıma olanak sağlamıştır.

Düzenleme ile; Hal Kayıt Sistemi kurulmaktadır. Kanunda, elektronik ortamda tutulan bilgilerin izlenmesi ve duyurulması, meslek mensupların kayıt altına alınması, bunlara yönelik veri tabanının oluşturulması ve toptancı halleri arasında ortak bilgi paylaşımının ve iletişiminin sağlanması amaçlarıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı³²⁸ bünyesinde elektronik ortamda merkezi bir hal kayıt sisteminin kurulması, sistemin Gıda,Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yürütülen Çiftçi Kayıt Sistemi ile ve tarım sektörüne yönelik kamunun diğer bilgi sistemleriyle entegrasyon sağlanması öngörülmektedir.

552 sayılı KHK’da düzenlenmiş olan Hal Hakem Heyetleri yeniden yapılandırılmakta ve değeri 50 bin TL’nin altındaki uyuşmazlıklarda heyete başvuru zorunlu hale getirilmektedir. Bu sayede; anlaşmazlıklar kolay, hızlı ve düşük maliyetle çözümlenebilecek, mahkemeler üzerindeki yük azaltılacak, hakem heyetleri toptancı hal bünyesinde değil, il merkezleri ile Bakanlıkça uygun görülecek ilçe merkezlerinde kurularak işleyişinde etkinlik sağlanacak, barodan görevlendirilecek üyenin de içinde bulunduğu ve tüm kesimleri kapsayan yeni üye yapısıyla daha etkin kararlar alınabilecektir.

Malların ayıklanması, sınıflandırılması, hazırlanması, ambalajlanması, işaretlenmesi ve etiketlenmesi ile taşıma ve muhafazasına ilişkin standartların belirlenip 3 yıllık süre içinde mecburi uygulamaya konulması sağlanarak, başta büyük oranlara varan ürün kayıplarının önlenmesi ve tüketicilerimizin korunması mümkün olacaktır.

Toptancı hallerindeki işyerleri ile semt pazarlarındaki satış yerlerinin en az %20’si üreticilere/üretici örgütlerine ayrılacaktır. Bu sayede üreticiler, arada aracılar olmaksızın kendi ürettiği malları doğrudan tüketicilere satabilecektir. Bunun yanında üretici örgütleri de, ürünlerini kendilerine tanınan en az yüzde yirmilik işyeri kontenjanıyla toptancı hallerinde pazarlayabilecektir.

³²⁸ Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın yeniden yapılandırılması sonrası sorumlu Bakanlık Gümrük ve Ticaret Bakanlığı olmuştur.

Tüketiciler lehine getirilen düzenlemeler ile; tüketiciler daha ucuza mal temin etmesi, semt pazarları modern bir yapıya kavuşturularak, tüketicilere daha düzenli ve hijyenik bir ortamda alış veriş imkanı sunulması imkanı getirilmektedir.

552 sayılı KHK'ye göre toptancı halindeki işyerleri tahsis, kiralama ve satış yoluyla işletilebilmekteydi. Ancak 5957 sayılı Kanunla, toptancı hallerindeki işyerlerinin sadece kiralama veya satış yoluyla işletilmesi yöntemi benimsenmiş, bu işyerlerinin tahsis yoluyla işletilmesi uygulamasına son verilmiştir. Bu çerçevede, oluşabilecek mağduriyetleri gidermek amacıyla mevcut tahsis sahipleri için 12 yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüştür.³²⁹

4.14. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu

5996 sayılı Kanun, 13.6.2010 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun yürürlüğe girmesiyle 5 adet Kanun³³⁰ tamamen mülga olduğu gibi birçok Kanun³³¹ maddesi de değişmiştir.

Kanun, hem bitkisel üretimin hem de hayvansal üretimin çiftlikten veya ahırdan başlayan sürecinin gıda olarak sofraya ulaşmaya kadar olan tüm evrelerindeki yasal düzenlemeleri kapsamakta ve bu konudaki tüm yetki ve sorumlulukları da Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı yetkisinde toplamaktadır. Kanunun bu şekilde gıda ve yem üretiminin tüm aşamalarını kapsar şekilde ele alınması ve tüm yetki ve sorumluluğun bir makamda toplanması olumlu bir yaklaşım olup, gıda güvenliğinin en önemli ilkelerinden bir olan “izlenebilirliğin sağlanmasını” önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır.

Bunun yanında bitkisel üretim, hayvansal üretim ve gıda güvenliği konusunda tüm ülkelerin uyması gerekli uluslararası ticaret kuralları nedeniyle

³²⁹<http://www.icticaret.gov.tr/Default.aspx?tabid=117&smid=503&ArticleID=101&reftab=39&t=595>
7-SAYILI-KANUN-%DDLE-GELEN-YEN%DDL%DDKLER, (Erişim:31.01.2012)

³³⁰ 3285-5179-6986-1734-4631 sayılı Kanunlar

³³¹ Belediye Kanunu-İl Özel İdaresi Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Hayvanları Koruma Kanunu, İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu ve At Yarışları Kanunu vb.

özellikle hayvan ve hayvansal ürünlerimizin uluslararası ticaretine getirilen kısıtlamaların kaldırılması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Kanunun uygulanması ile ilgili birçok detay düzenleme yönetmeliklere bırakılmıştır.

5996 sayılı Kanun uyarınca halihazırda 102 adet Yönetmelik yayımlanmıştır; yürürlüğe giren bu Yönetmelikler ile **tohumdan tabağa tüm aşamada ürünlerin denetiminin gerçekleştirilmesi sağlanmış olacaktır.**

102 yönetmelikle artık Türkiye’de tohumdan tabağa gelene kadar yediklerimizin nereden geldiğini, kimin ürettiğini, hangi hayvanın ürünü olduğunu öğrenilebilecektir. Gıda güvenliğinde yetkilerin tek elde toplanması, yani tek yetkili kurumun Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olması ile Bakanlığın tüm taşra birimleri de denetim ve cezalandırmada başka hiçbir kurumun iznine ihtiyaç duymadan direkt müdahale edebilir duruma getirilmiştir. Gıda etiketleri herkesin okuyabileceği büyüklüğe getirilirken üretici, aracı, satıcı gıdada sorumluluğu paylaşacaktır. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı da en küçük bakkaldan en büyük hipermarketlere kadar gıda satılan tüm işyerlerinden haberdar olacaktır.

5996 sayılı Kanun kapsamında yürürlüğe giren yönetmeliklerin getirdiği yenilikler şöyledir:

- Yetkiler merkezden taşraya kaydırılmış; İl Tarım Müdürlüklerinin yetkileri arttırılmıştır; önceden mülki amirden izin almak gerekmekte idi.
- Gıda kontrol uzmanları ürünü toplatma ve müdahale etme yetkisine sahip olmuştur.
- Bu kapsamda ilk defa Risk Değerlendirme Dairesi kurulmuş olup; bu kurumun altında 10 ayrı bilimsel komisyon devreye girmiştir. Komisyonlarda gıda üretim zincirinin her aşamasında muhtemel riskler değerlendirilecek, hangi gıdada hangi ürün ne kadar yer almalı komisyon karar verecektir.
- Güvenli gıda ile ilgili stratejik plan ve buna bağlı on beş ayrı konuda eylem planı oluşturulmuştur.

- Daha önce sadece gıda üretim yerleri kayıt altına alınırken, bundan sonra sadece üretim yapan değil, toplu tüketim ve satış yerleri de kayıt altına alınacaktır.

- Hayvansal ürün üretimi yapan işletmelere ise kayıt almanın yanı sıra ve bunun öncesinde onay alma zorunluluğu getirilmiştir.

- İzlenebilirlik devreye girecek, tüketici aldığı gıdanın nereden geldiğini, hangi koşullarda üretildiğini bilecektir.

- Şeffaflık maddesi ile toplum sağlığını tehdit eden firmalar ile toplum sağlığını gözeten firmalar Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca kamuoyuna duyurulacaktır.

- Tüketici sağlığının korunması amacıyla taklit ve hileli ürün üreten firmalar artık Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca kamuoyuna açıklanacak. Uygun ürün satanlar da ödüllendirilecektir.

- Hayvan refahı ile ilgili olarak ise nakliye sırasında hayvan başına sağlanan alan belli bir metrekaresinin altında olamayacaktır.

- Hayvan ticareti yapanlar, nakliyeciler belirli bir eğitime tabi tutulacak ve sertifikalandırılacak.

- Sorumluluk maddesi ile üreticiler, işletmeciler, depocular, ürettiğinden, işlettiğinden ve depoladığından sorumlu olacak.

- Etiketleme maddesi ile ilgili olarak ise, ürün etiketlerinde yer alan yazılar okunabilir büyüklüğe getirilecek ve en az 12 punto büyüklüğünde olacaktır.

-Tüketiciler tükettikleri gıdanın günlük ihtiyaçlarının ne kadarını karşıladığı bilgisini de etikette bulacaklardır. Bu uygulamanın, obezitenin önlenmesinde rol oynaması öngörülmektedir. Etiketle alerjen uyarıları da olacaktır.

- Bitki sağlığı ile ilgili, tohum, fide, fidan gibi üretim materyallerinin bir pasaportu olacak, pasaportu olmayan ürünler nakledilemeyecektir.

- Sertifikası olmayan kişiler zirai ilaçlama yapamayacaktır.

- Bitki koruma ürünlerinin insan sağlığını tehdit edecek şekilde kullanılmasına para ve hürriyet kısıtlama cezası getirilmektedir.^{332 333 334}

³³² http://www.tarimtv.gov.tr/VD1201_gida-guvenliginde-yeni--donem-.html, (Erişim:31.01.2012)

³³³ <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1075478&CategoryID=80>, (Erişim:31.01.2012)

³³⁴ Türkiye’de günümüze kadar yayımlanmış olan tarım ile ilgili önemli Kanunların ve Kanun Hükmünde Kararnamelerin listesi için Bkz EK.

4.15. Tarım ile İlgili Kanun Tasarıları

4.15.1. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile Türk Medeni Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 2006 yılında arazilerin miras yoluyla parçalanmasının önlenmesi çalışmaları başlatılmıştır.

Çalışmaya, Türk Medeni Kanununda tarımsal toprakların parçalanmasının önlenmesi ve korunması ile ilgili yeterli düzenleme bulunmaması, ülkemizdeki tarım arazileri küçük ölçekte, birbirinden uzak ve çok parçalı yapıda olması, miras yoluyla ve hisseli satışlar nedeniyle oluşan arazi parçalanmalarının giderek artması ve ekonomik parsel büyüklüklerinin altına düşmesi sorunları nedeni ile ihtiyaç duyulmuştur.

Öncelikle, daha yukarıda bahsedildiği üzere 9/2/2007 tarihinde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda değişiklik yapılarak bölünemez parsel büyüklükleri Kanunla düzenlenerek miktarları arttırılmıştır.

STK'lar ve üniversiteler ile toplantılar düzenlenmiştir; Avrupa Birliği ülkeleri ve ayrıca Amerika, Avustralya, Kanada gibi ülkelerin mevzuatları incelenerek anılan ülkelerde tarımsal arazilerin parçalanmasının ve tarımsal işletmelerin küçülmesinin önüne nasıl geçildiği konusunda karşılaştırmalı hukuk çalışmaları yapılmıştır.

Taslak ile Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununun 5 ayrı maddesinde değişiklik yapılmakta ve 14 yeni madde ilave edilmekte, Türk Medeni Kanununun 3 ayrı maddesinde değişiklik yapılmakta 10 maddesi de yürürlükten kaldırılmaktadır

Taslak ile; 'Tarımsal İşletme' ve 'Tarımsal Toprak' niteliğindeki taşınmazlarda "özüleme" sistemi kaldırılarak yerine "devir" sistemi getirilmiştir;

Türkiye’deki tarımsal işletme sayısının azlığı ve yeterli düzeyde olmadığı, tarımın daha çok toprak üzerinde yapıldığı düşünülerek “Tarımsal İşletme” tanımı yanında, ayrıca “Asgari Tarımsal işletme veya Tarımsal Toprak Büyüklüğü” tanımı getirilmiştir.

Ayrıca,

- Terekede bulunan ekonomik bütünlüğe ve yeter büyüklüğe sahip tarımsal işletme veya tarımsal toprağın mirasa konu olması halinde; mirasçıların Türk Medeni Kanuna göre kuracakları aile malları ortaklığına devri veya Türk Ticaret Kanuna göre kuracakları bir şirkete devri konusunda anlaşabilecekleri,

- Ancak mirasçılar kendi aralarında anlaşamadıkları takdirde, işletmeye ehil mirasçılardan birinin istemde bulunması halinde mülkiyetin gerçek değeri üzerinden bölünmeksizin devredileceği,

- Mülkiyeti devir işlemlerinin mirasın açılmasından itibaren en geç altı ay içerisinde tamamlanacağı,

- Mirasçılardan birinin itiraz etmesi halinde, Sulh Hâkiminin kişisel yetenek ve durumları göz önünde tutarak karar verebileceği, karar verilinceye kadar mülkiyetin tedbiren üçüncü kişiye verilebileceği,

- Mirasçılarının eşit şartlarda olduğu durumlarda mülkiyetin en çok bedeli veren mirasçıya devredileceği,

- Kendisine mülkiyetin devri yapılan mirasçı, diğer mirasçılarının paylarını ödeyememesi durumunda devlet tarafından ucuz kredi verilebileceği,

- Ödeme yapılmadan tapuda kayıt işleminin yapılmayacağı,

- Miras paylaşımının belirlenen usuller dâhilinde yapılması ve durumdan diğer mirasçılar ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının haberdar olması halinde mirasa konu tarımsal işletme veya tarımsal toprağın satışı için Sulh Hâkimine başvurabileceği,

- Şirketlerin tescil işlemi tamamlanıncaya kadar yapılacak işlemlerin her türlü vergi ve harçtan muaf olacağı,

- Aile malları ortaklığı veya şirket kurulması halinde, ortaklardan birinin payını satması halinde diğer ortakların ön alım hakkına sahip olacağı,

- Aile malları ortaklığı veya şirketin zorunlu sona ermesi halinde aile malları ortaklığına veya şirkete ait tarım arazilerinin veya işletmelerin bölünemeyeceği,

- Paylı Mülkiyet halinde de, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda belirlenen bölünmez büyüklüklerin altında kalındığı takdirde, bu payların diğer paydaşlar ve ortaklar dışında tamamen veya kısmen devredilemeyeceği, rehin edilemeyeceği, haczedilemeyeceği öngörülmüştür.

4.15.2. Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun Tasarısı

Halihazırda TBMM İhtisas Komisyonlarında görüşülmekte olan ve kamuoyunda 2B Kanunu olarak bilinen Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun Tasarısı 14 maddeden oluşmaktadır.

Ülkemizde yaşanan hızlı sanayileşme ve gelişme sürecinin sonucu olarak, 1961 Anayasasının 131 inci maddesinde 17/4/1970 tarihli ve 1255 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle; 15/10/1961 tarihinden önce tarım alanlarına ve toplu yerleşim alanlarına dönüşmüş orman alanlarının orman sınırları dışına çıkartılmasına imkân veren bir düzenleme getirilmiştir.

Daha sonra, 1982 Anayasasının ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin hükümler içeren 169 uncu maddesiyle; orman sınırları dışına çıkartmaya ilişkin iki farklı düzenleme öngörülmüş olup, bu düzenlemeyle; 1961 Anayasasında yer alan düzenlemeye paralel olarak, 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerlerin orman sınırları dışına çıkartılabilmesine imkân tanınmış ve ayrıca, 1961 Anayasasından farklı şekilde, 31/12/1981 tarihine bağlı olmaksızın orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen, aksine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerlerin

de (sahibi veya kullanıcısı bulunmasa dahi) orman sınırları dışına çıkartılması imkânı getirilmiştir.

Bununla birlikte, 1961 Anayasasından farklı olarak 1982 Anayasasının 170 inci maddesinin birinci fıkrasıyla; orman sınırları dışına çıkartılan yerlerin ne şekilde değerlendirilebileceğine ilişkin düzenleme de yapılmıştır.

1982 Anayasasının 170 inci maddesinin birinci fıkrasında yapılan bu düzenlemeyle;

- 31/12/1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş yerlerin değerlendirilmesine,

- Ormanlar içinde veya bitişiğindeki köyler halkının kalkındırılmasına,

-Ormanların ve bütünlüğünün korunması bakımlarından, ormanın gözetilmesi ve işletilmesinde Devletle bu köyler halkının işbirliğini sağlayıcı gerekli tedbirlerin alınmasına,

- Bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen yerlerin tespiti ve orman sınırları dışına çıkartılması ve bu yerlere orman içindeki köyler halkının kısmen veya tamamen yerleştirilmesi için Devlet eliyle anılan yerlerin ihya edilerek bu köyler halkının yararlanmasına tahsisine, ilişkin düzenlenmelerin kanunla yapılması öngörülmüştür.

Bu düzenleme uyarınca, 17/10/1983 tarihli ve 2924 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Ancak, bu Kanunun orman dışına çıkartılan yerlerin değerlendirilmesine ilişkin bazı maddeleri Anayasa Mahkemesinin değişik tarihlerde verdiği kararlar ile iptal edilmiş, bazı maddeleri ise çeşitli kanunlar ile yürürlükten kaldırılmış, yürürlükteki maddeleri ise Anayasamızın 170 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan hususlara ilişkin düzenlemeleri karşısında uygulanamaz hale gelmiştir.

Diğer taraftan, Hazine adına orman sınırları dışına çıkarılan bu yerlerin değerlendirilmesi amacıyla, 29/6/2001 tarihli ve 4706 sayılı Hazineye Ait Taşınmaz Malların Değerlendirilmesi ve Katma Değer Vergisi Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 3 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan; "6831

sayılı Orman Kanununun değişik 2 inci maddesinin (B) bendi gereğince Hazine adına Orman sınırları dışına çıkarılan yerlerde 2924 sayılı Orman Kymlerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi Hakkında Kanun hkmlerinin uygulanmayacağı" yönündeki hükmü uyarınca, 4706 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra, 2/B alanları bakımından 2924 sayılı Kanun uygulanabilirlik özelliğini kaybetmiőtir.

Ancak, 4706 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinin yürürlüğünün durdurulması ve iptali istemiyle Anayasa Mahkemesinde açılan davada Anayasa Mahkemesince önce bu maddenin "yürürlüğünün durdurulmasına", daha sonra da bu maddenin tamamının iptaline karar verilmiőt ve Anayasa Mahkemesince, 4706 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinin iptaline karar verilmesine rağmen, bu maddeye bağlı olan ve bu konudaki geçici işlemleri düzenleyen aynı Kanunun geçici 2 nci maddesi hakkında iptal kararı verilmediğinden ve bu maddenin de 3 nc madde olmaksızın uygulama imkanı kalmadığından; bu madde daha sonra 25/6/2009 tarihli ve 5917 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıőt ve bugüne kadar da bu konuda yasal bir düzenleme yapılmadığından; orman sınırları dışına çıkartılan yerlerin değerlendirilmesi konusunda yasal boőluk oluőtmuőtur.

Diğer taraftan, bugün itibarıyla Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinin büyük bölümünün orman kadastro ile orman sınırları dışına çıkarma işlemleri tamamlanmıőt olup, Hatay ile İstanbul arasında kalan kıyı illerimizin sınırları içinde orman sınırları dışına çıkarılan alanların toplam yzlm yaklaşık olarak 190.000 hektara ulaőtmiőtir. Bu alanlar narenciye ve muz yetiştiriciliği, zeytinlik, seracılık, toplu yerleőt yeri ve sanayi alanları gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Bununla birlikte, orman vasfında olup 1961 Anayasasının 131 inci maddesine göre 15/10/1961 tarihi ile 1982 Anayasasının 169 uncu maddesine göre 31/12/1981 tarihinden önce ve bu tarihten günümüze kadar bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiőt olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi eőtli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile Şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerlerden Hazine adına orman sınırları dışına çıkartılan alanların toplam yzlm yaklaşık olarak 410.000 hektara ulaőtmiőt ve bu alanlar, orman sınırları dışına çıkartıldıkları tarihler

itibarıyla yaklaşık 10 ilâ 30 yıldır herhangi bir bedel ödenmeksizin kullanıcılarının tasarrufunda bulunmakta ve bu alanlar kullanıcıları tarafından haricen yapılan satışlarla el değiştirmektedir.

Ayrıca; bilim ve fen bakımından orman niteliğini tamamen kaybetmiş ve ormana geri dönüşümü artık mümkün bulunmayan ve özellikle yerleşim alanı olarak işgal edilerek kullanılan bu alanlarda; imar planları yapılamaması yüzünden, şehircilik anlayışı ve planlama ilkelerine aykırı oluşmuş çarpık yerleşim alanlarının varlığı, düzenli ve planlı kentleşme yapılamaması, oluşan fiili durum sonrasında bu alanlardaki yerleşim yerlerine götürülmek zorunda kalınan kamu yatırımlarının yapılmasının zorluğu ve bu yatırımların orta ve uzun vadede yüksek maliyeti, Devletin bu yerlerden vergi alamaması, bu yerlere ilişkin olarak Devlet ile vatandaşlarımız arasında uzun süren hukuki ihtilafların meydana gelmesi, Devletin bu yerlerde tasarruf edememesi sebebiyle önemli ölçüde gelir kaybının oluşması ve bu yerlerle ilgili problemlerin çözülememesi nedeniyle çok sayıda iyi niyetli vatandaşların mağduriyetleri de dikkate alınarak, bu alanlara ilişkin yeni bir kanuni düzenlemenin yapılması ve bu alanlarla ilgili fiili durumun hukuki zemine kavuşturulmasını gerektirmiştir.

Keza, Hazine adına orman sınırları dışına çıkarılan ancak, orman sınırları dışına çıkarıldığına dair tapuda herhangi bir kayıt bulunmadığından çeşitli yollarla gerçek veya tüzel kişiler adına tescil edilen ve üzerinde yapılaşma veya değişik şekillerde oluşmuş muhdesat bulunan taşınmazlar hakkında, Hazine tarafından ilgilileri aleyhine veya orman sınırları dışına çıkarma işlemi sonucunda tapu kayıtlarına veya zilyetliklerine istinaden çıkarma işlemine karşı vatandaşlar tarafından Hazine aleyhine açılan davalar sonucunda, mahkemelerce Hazine lehine verilen kararların icraen infazı, özellikle yıkım talepleri yönünden, çoğu zaman mümkün olamamakta ve Hazine tarafından gereksiz yere emek ve masraf yapılmasına sebebiyet verilmektedir.

Bu Kanun ile orman sınırları dışına çıkarma işlemi sonucunda Hazine ile yargı makamları önünde karşı karşıya gelen vatandaşlar açısından mevcut ihtilafın uzun kanuni süreç yerine Kanun hükmü çerçevesinde çözümlenmesi, yasal zemine

kavuşturulmasına imkânı tanınmak suretiyle hukuk devleti olmanın gereği doğrultusunda işlem tesis edilmesi ile kesinleşmiş olmasına rağmen, henüz infazı gerçekleştirilmemiş mahkeme kararları yönünden de düzenleme yapılarak düzenlemeyle getirilen imkânlardan Kanun kapsamına giren vatandaşların da yararlanması ve mağduriyetlerinin önlenmesi ile bu davaların açılması veya yürütülmesi açısından Hazineye de gereksiz külfet yüklenmesinin önlenmesi ve bu Kanuna göre satılan veya iade edilen taşınmazların tapu kayıtlarındaki 6831 sayılı Orman Kanununun 2 nci maddesine tabi olduğu yönünde yapılmış belirtmelerin tapu idaresince resen terkin edilmesi amaçlanmaktadır.

Buna göre;

-Anayasasının 170 inci maddesinde öngörülen düzenlemelerin yapılması ve uygulamada yaşanan sorunların giderilmesi maksadıyla hazırlanan bu Kanun ile; bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybettiğinden Hazine adına orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin, yeniden orman alanlarına dönüştürülmesi veya kullanıcılarından alınarak orman içi köyler halkına tahsis edilebilmesi mümkün olamayacağından, hak sahipliğinin belirlenmesi sonucunda bu taşınmazların rayiç değerleri üzerinden satılabilmeleri, buradan sağlanacak mali kaynağın; öncelikle nakledilecek orman köylülerine ait taşınmazların kamulaştırılması, bilim ve fen bakımından orman olarak muhafazasında yarar görülmeyen ancak tarım alanı olarak kullanılmasında yarar görüldüğü için orman sınırları dışına çıkarılan yerlerin ıslah, imar ve ihyası, naklen iskân, orman köylülerinin kalkınmalarının desteklenmesi ve yeni orman alanlarının tesisi için kullanılması ve buna ilişkin usul ve esasların belirlenmesi,

-Ayrıca, Hazineye ait tarım arazilerinin satışına ilişkin düzenlemeleri, usul ve esaslar içeren, Kanunda bu arazileri doğrudan satın alma hakkı için öngörülen başvuru süresi dolan ve uzatılmasına rağmen yeterince uygulanamayan 16/2/1995 tarihli ve 4070 sayılı Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanunun yürürlükten kaldırılarak, bu arazilerin satışına ilişkin usul ve esasların yeniden belirlenmesi, amaçlanmaktadır.³³⁵

³³⁵ <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0563.pdf>, (Erişim:02.02.2012)

BEŞİNCİ BÖLÜM

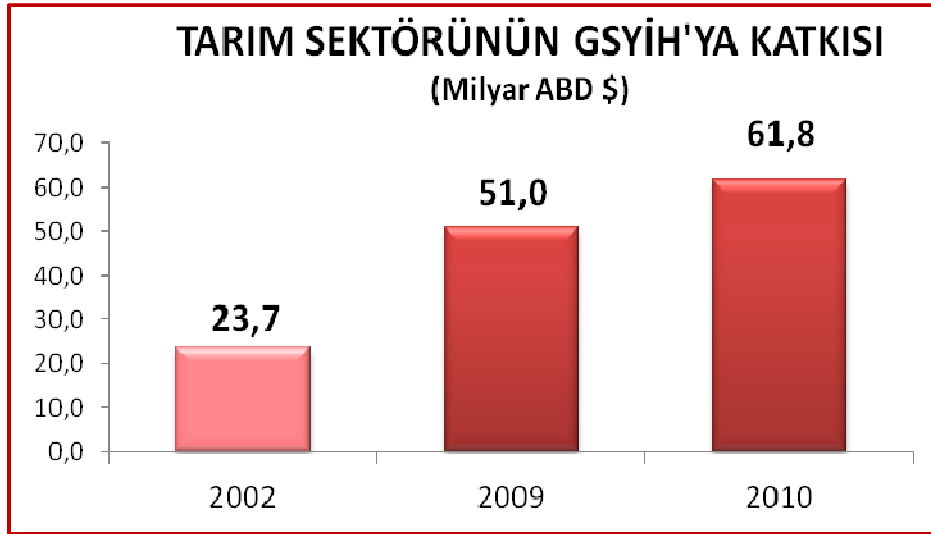
5. TARIM SEKTÖRÜNÜN MEVCUT DURUMU

5.1. Tarımsal Büyüme ve Tarımsal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Tarım sektörü, kalıcı ve etkin politikalar ve sektördeki temel sorunlara yönelik başlatılan önemli projelerle 2010 yılını %2,4 büyüme ile tamamlamıştır. Son yıllarda, dünya genelinde yaşanan krizlere rağmen, son 3 yıl üst üste büyüme gösteren tarım sektörü, 2011 yılı ilk 6 aylık dönemde de %6,8 büyüme oranını yakalamış olup, bu oran, büyük ölçüde mevsimsel şartlara bağlı üretim yapan tarım sektörü için çok yüksek bir orandır. Bu rakamlar 2011 yılının da büyüme ile tamamlanacağını bir göstergesi olmuştur.

Yakalanan bu büyüme ivmesi ile tarım sektörü 2004-2011 dönemindeki 8 yılın 7'sinde büyüyerek son 50 yılın en istikrarlı dönemine ulaşmıştır. Tarım sektörünün ekonomiye katkısı da artarak devam etmiştir. 2009 yılında cari fiyatlarla 51 Milyar Dolar olan Tarımsal GSYİH, 2010 yılında bir önceki yıla göre %21, 2002'ye göre ise %161 artarak 61,8 Milyar dolara ulaşmıştır.

Tablo 1 Tarım Sektörünün GSYİH'ya Katkısı

Kaynak: TÜİK

Sabit fiyatlarla Tarımsal GSYİH'ya bakıldığında ise aynı artış devam etmiş olup, 2010 yılında artış oranı bir önceki yıla göre %2,4, 2002'ye göre ise %12,8 olarak gerçekleşmiştir. Sabit Fiyatlarla Tarımsal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla; 2002 yılında 8 Milyar 861 Milyon TL, 2009 yılında 9 Milyar 769 Milyon TL, 2010 yılında ise 9 Milyar 999 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tarımın Milli Gelire olan katkısında yaşanan önemli artışlar, tarım sektöründe kişi başına gelire de olumlu yansımıştır. Tarım sektöründe kişi başına gelir 2002 yılında 1.000 Dolar civarında iken, 2010 yılında 3.565 Dolara yükselmiştir.³³⁶

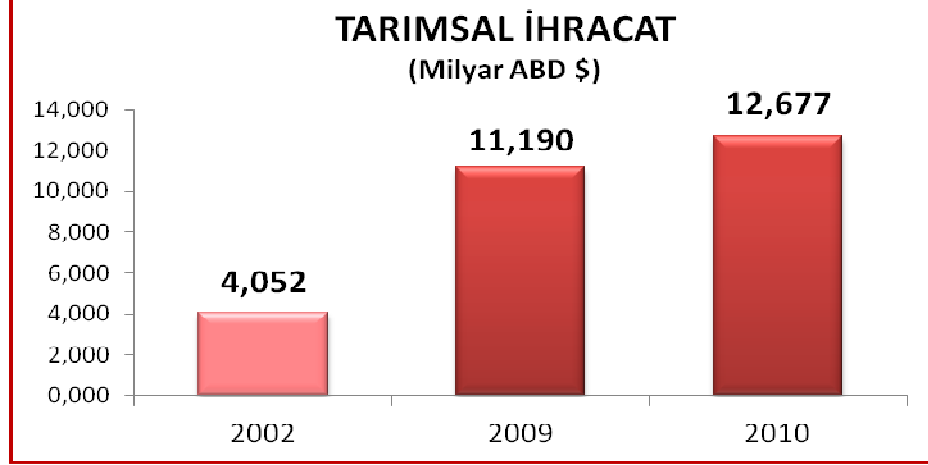
5.2. Tarımsal Dış Ticaret

Tarım ürünleri ihracatı son 8 yılda %213 artmıştır. Uluslararası Standart Ticaret Sınıflamasına göre tarım ürünleri ihracatı; 2002 yılında 4 Milyar 52 Milyon Dolar iken, 2010 yılında 12,7 Milyar Dolara ulaşmıştır.

³³⁶ GTHB, (2011) , 2012 Yılı Bütçe Sunuşu, s.12.

Ülkemizin tarımsal ihracat yaptığı ülke ve ürün sayısında da önemli artışlar yaşanmıştır. 2002 yılında 161 ülkeye, 1.480 ürün ihraç edilirken, 2010 yılında 184 ülkeye, 1.525 ürün ihracatı gerçekleşmiştir.

Tablo 2 Tarımsal İhracat

Kaynak: TÜİK-Uluslararası Standart Ticaret Sınıflaması (SITC, Rev.3)

Tarım ürünleri ihracatımızın önemli bir kısmını oluşturan gıda maddeleri ihracatı, 2010 yılında bir önceki yıla göre %12,3, 2002 yılına göre ise %224 artarak 11,9 Milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve gıda maddeleri dış ticareti 4,5 Milyar Dolar fazla vermiştir.

2011 yılının ilk 9 aylık döneminde (Ocak-Eylül) ise TÜİK rakamlarına göre tarım ürünleri ihracatı geçen yılın aynı dönemine göre %22 artarak 10 Milyar 649 Milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³³⁷

5.3. Tarımsal İstihdam

Tarım sektörü, 2010 yılında da istihdama önemli katkı sağlayan bir sektör olma özelliğini devam ettirmiştir. Tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı 2010 yılında % 25,2 olarak gerçekleşmiş ve tarımda bir önceki yıla göre istihdam edilenlerin sayısında 443 bin kişilik bir artış gerçekleşmiştir.

³³⁷ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.13.

2011 yılında ise en son açıklanan Temmuz ayı istihdam verilerine göre; tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payı %26,9 olarak gerçekleşmiş ve sektörde istihdam edilenlerin sayısı bir önceki yılın aynı dönemine göre 421 bin kişi artmıştır.

Yine kırsal kesimdeki işsizlik oranı 2009 yılında %8,9 iken, 2010 yılında %7,3'e gerilemiştir. 2011 yılı Temmuz ayı işsizlik verilerine göre kırsal kesimdeki işsizlik oranı %4,7 olarak gerçekleşmiştir.³³⁸

5.4. Tarımda Sabit Sermaye Yatırımları

Tarım sektörüne yönelik uygulanan kalıcı ve etkin politikalar, üretici ve yatırımcılara verilen destekler ve düşük faizli krediler ile birleşince tarım her geçen gün yatırımların artışı cazip bir sektör haline gelmektedir.

Tarıma olan bu yöneliş sektördeki sabit sermaye yatırımlarında önemli artışlar sağlamıştır. Tarımda cari fiyatlarla toplam sabit sermaye yatırımları; 2002 yılında 2 Milyar 418 Milyon TL iken, 2010 yılında 8 Milyar 401 Milyon TL'ye ulaşmıştır.

Özel sektör sabit sermaye yatırımlarında tarımın payı, 2002 yılında %1,9 iken, 2010 yılında %2,3 olmuştur. 2011 yılında ise bu oranın %3 olarak gerçekleşmesi tahmin edilmektedir. 2003–2010 yılları arasında özel sektör tarafından tarıma toplam 26,1 Milyar TL'lik sabit sermaye yatırımı yapılmıştır.³³⁹

5.5. Tarımsal Kredi Kullanımı

Tarımın finansmanında önemli bir rol üstlenen tarımsal kredilerde uygun koşullar ve düşük faiz uygulamasının yanında sürdürülebilir bir politika benimsenmiştir. Bu kapsamda 2002 yılında %59'dan devralınan tarımsal yatırım ve işletme kredileri faiz oranları kademeli olarak düşürülmüştür. Mevcut durumda, cari

³³⁸ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.14.

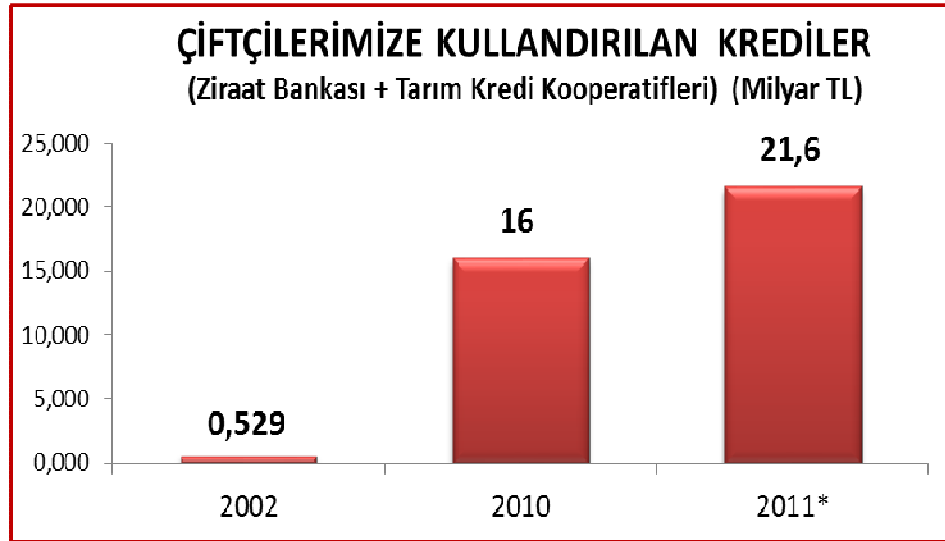
³³⁹ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.15.

tarımsal kredi faiz oranı, sulama ve hayvancılık faaliyetlerinde sıfır (faizsiz), diğer tarımsal faaliyetlerde ise %5'e olarak uygulanmaktadır.

Ziraat Bankası tarafından kullanılan tarımsal kredi vadeleri, işletme kredilerinde 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde ise 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır. Böylece sektörde yatırım yapılması, üretim ve gelirlerin artırılması ile sürdürülebilirliğin sağlanması için önemli bir kaynak sağlanmıştır.

Faiz oranlarındaki bu düşüşle birlikte tarımsal kredi kullanımı da önemli oranda artmıştır. 2002 yılında Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan kredi miktarı 529 Milyon TL iken, 2010 yılında 16 Milyar TL'ye ulaşmıştır. 2011 yılı Ekim ayı sonu itibariyle ise, Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan tarımsal kredi miktarı 21,6 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3 Çiftçilerimize Kullanılan Krediler

Kaynak: T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri kayıtları

*2011 Yılı Ekim ayı sonu itibariyle

Tarımsal kredilerin geri dönüş oranlarında da son 9 yılda önemli oranlarda artış olmuştur. Bu artış artık üreticilerimizin aldığı krediyi rahatça ödeyebilecek seviyeye ulaştığını göstermektedir.

2002 yılında; T.C Ziraat Bankası tarafından çiftçilerimize kullandırılan kredilerin geri dönüş oranı %38, Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullandırılan kredilerin geri dönüş oranı %71 iken, 2011 yılı Eylül ayı sonu itibariyle; T.C. Ziraat Bankası tarafından çiftçilerimize kullandırılan kredilerin geri dönüş oranı %98,8'e, Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullandırılan kredilerin geri dönüş oranı ise %98'e ulaşmıştır.³⁴⁰

5.6. Tarımsal Üretim

Son 10 yılda ülkemiz için stratejik öneme haiz pek çok ürünün üretiminde önemli artışlar sağlanmıştır. Üretim miktarında yaşanan artışların yanında verimde yaşanan artışlarda sektöre yönelik yapılan çalışmaların olumlu neticelerinin alınmaya başladığının bir göstergesi olmuştur.

Bazı ürünlerimizde, 2002-2011 (2011 yılı TÜİK 1. Tahminine göre) yılları arasındaki üretim artış oranları ile 2002-2010 yılları arasındaki verim artış oranları şu şekildedir;

Tablo 4 Bazı Ürünlerimizde 2002-2011 Yılları Arası Üretim Artış Oranı

Ürün adı	Üretim Artış Oranı (%)	Dekar başına/ağaç başına Verim Artış Oranı (%)
Mısır	100	73
Çeltik	150	45
Ayçiçeği	60	33
Turunçgiller	45	27
Portakal	39	20
Şeftali	19	7
Kayısı	106	15
Kiraz	119	6
Vişne	99	52
Nar	259	44
Çilek	107	77
Muz	115	19
Antep fıstığı	214	224

³⁴⁰ GTHB, (2011), *a.g.e.*, s.15.

Tablo 4 (Devam ediyor)

Ürün adı	Üretim Artış Oranı (%)	Hayvan başına Verim Artış Oranı (%)
Süt	62	67
Kırmızı Et	86	18
Beyaz Et	99	-
Bal	9	-
Su ürünleri yetiştiriciliği	174	-

ALTINCI BÖLÜM

6. TARIMSAL POLİTİKALARDA DEĞİŞİM

6.1. 2010-2014 Tarım Stratejik Planı ile Belirlenen Hedefler

6.1.1. Tarımsal Üretimin Yönlendirilmesi ve Arz Güvenliği

2010-2014 Tarım Stratejik Planında tarımsal üretimin yönlendirilmesi ve arz güvenliğine ilişkin hedefler şu şekilde belirlenmiştir:

- Bölgesel değerlerin tespit edilmesi, sektörün kayıt altına alınması, veri tabanı oluşturulması, sektörler için ihtiyaç tespitlerinin yapılması,
- Özel sektör, kamu ve STK'lar ile işbirliği yapılması,
- Üreticilerin, ulusal ve uluslararası kaynaklardan fon kullanabilmesi için çalışmaların yapılması,
- Girdi kullanımı ve sertifikalandırma sistemlerinin etkin hale getirilmesi,
- Pazarın talebine göre üretim, eğitim ve yayım çalışmalarının yapılması,
- Sözleşmeli üretimde mevzuatın etkin hale getirilmesi, üretici, sanayici ve üretici örgütü entegrasyonunun sağlanması,
- Çevre dostu üretim tekniklerinin kullanılması,
- Biyolojik çeşitliliğin etkin ve sürdürülebilir kullanımının sağlanması,
- Katma değeri yüksek ve sanayinin ihtiyacı olan ürünlerin geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi ve üretiminin teşvik edilmesi,
- Yerli teknoloji geliştirme, kullanım ve ihracının teşvik edilmesi,
- Yerli tohumculuk sektörünün gelişmesini sağlayacak tedbirlerin geliştirilmesi ve uygulanması,
- Araştırma Enstitüleri tarafından geliştirilen çeşitlerin ve ara kademe materyalinin özel sektör tarafından etkin değerlendirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ve uygulanması,

- Ürünlerin rekabet gücünü ve tüketimini arttırmak üzere, pazar araştırmaları, markalaşma ve üretim periyodunu genişletici tedbirlerin alınması, eğitim ve danışmanlık çalışmaları ile desteklenmesi,
- Ulusal ve küresel ölçekte ihtiyaç duyulan rekabet gücü yüksek ürünlerin geliştirilmesi ve üretiminin teşvik edilmesi,
- Ulusal ve uluslararası piyasaların izlenmesi,
- Uluslararası ticari standartların belirlenmesinde aktif katılım sağlanması,
- Reklam ve tanıtım amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi,
- Gıda işleme sanayiinin, hedef pazarların taleplerine göre ürün geliştirmesi ve üretim yapmasının teşvik edilmesi,
- Geleneksel ihraç ürünlerinin katma değeri yüksek ürünler haline getirilmesinin teşvik edilmesi,
- Ürün depolama ve raf ömrünü uzatacak çalışmaların desteklenmesi,
- Başta e-ticaret uygulamaları olmak üzere modern iletişim ve pazarlama sistemlerinin kullanımının yaygınlaştırılması,
- AB'ye uyum.³⁴¹

6.1.2. Gıda Güvenilirliği

2010-2014 Tarım Stratejik Planında gıda güvenilirliğine ilişkin hedefler şu şekilde belirlenmiştir:

- Kamuoyunun bilgilendirilmesi ve üreticilerin eğitimi, toplumsal bilinçlendirme kampanyalarının başlatılması,
- Çiftlikten sofraya güvenilir gıda şartlarının belirlenmesi amacıyla AB müktesebatı, Kodeks Alimentarius standartları ve ülkemiz ihtiyaçları çerçevesinde mevzuatın hazırlanması ve/veya revize edilmesi,
- Gıda ve yem denetim ve kontrol sisteminin ISO 17020'ye göre akreditasyonun tamamlanması,
- Denetim ve kontrolde koordinasyonun sağlanması,
- İyi hijyen kılavuzlarının yayımlanması,

³⁴¹ GTHB, 2010-2014 Stratejik Plan, http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.01.2012)

- Hayvansal ürün üreten işletmelerin sınıflandırılmalarının tamamlanması,
- Genetiği değiştirilmiş gıda ve yemle ilgili mevzuatın hazırlanması,
- Denetim ve izleme programlarının artırılması,
- İhracatta sorun yaşanan sektörlere yönelik gerekli tedbirlerin alınması,
- İthalat kontrolleri dahil, piyasa denetim ve kontrollerinin risk esasına dayalı yürütülmesi,
- Uluslararası yükümlülükler çerçevesinde, ithalat denetim ve kontrol sisteminin yeniden düzenlenmesi,
- RASFF (Gıda ve Yem Hızlı Alarm Sistemi)'nin etkin olarak uygulanmaya başlanması,
- Konuyla ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla gıda güvenilirliği yaklaşımına dair işbirliği imkanlarının artırılması,
- Kodeks Alimentarius toplantılarına aktif katılım sağlanması,
- DTÖ-SPS (Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Anlaşması) kapsamında bildirim sisteminin aktif olarak yürütülmesinin sağlanması,
- Sektörde çalışan sorumlu yöneticilere yönelik eğitim çalışmaları düzenlenmesi,
- Gıda güvenilirliğinin sağlanmasında ürün, işleme ve işletme düzeyinde araştırma ve geliştirme çalışmalarının yürütülmesi,
- HACCP, izlenebilirlik, geri çağırma/toplatma sistemleri, otokontrol sistemlerinin kurulması, araştırma ve geliştirme çalışmaları da dahil olmak üzere özel sektör, üniversite, meslek odaları ve STK'lar ile işbirliği yapılması,
- İlköğretim çağındaki çocuklara yönelik sağlıklı gıda ve süt tüketim kampanyaları düzenlenmesi,
- AB'ye uyum.³⁴²

6.1.3. Bitki ve Hayvan Sağlığı

2010-2014 Tarım Stratejik Planında bitki ve hayvan sağlığına ilişkin hedefler şu şekilde belirlenmiştir:

³⁴²GTHB, a.g.e. http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.01.2012)

Birincil üretim aşamasında kamu denetim ve kontrolünün sağlanması,

- Bitki sağlığı uygulamalarının katılımcı ve çevreci bir yaklaşımla yürütülmesi ve kontrolünün sağlanması,

- Zamanında ve etkin iç ve dış zirai karantina önlemlerinin alınması ve kontrolü,

- Bitki koruma ürünleri ve zirai mücadele aletlerinin uluslararası standartlara uygun olarak ülke ihtiyaçları doğrultusunda ruhsatlandırılmaları ile kontrollerinin sağlanması,

- Bitki sağlığı alanında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik araştırmaların yürütülmesi ve araştırma sonuçlarının hızla uygulamaya aktarılması,

- Bitkisel üretim alanlarının kimyasalların olumsuz etkilerinden korunması yönünde kontrolünün sağlanması,

- İyi Tarım Uygulamaları, Entegre Mücadele (IPM) ve Organik Tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması,

- Üreticilerin, İyi Tarım Uygulamaları kapsamında üretim yapmaları için eğitim, teşvik ve destekleme sistemlerinin geliştirilmesi ve tüketici talebinin artırılması,

- Bitki sağlığı ile ilgili uluslararası gelişmelerin takip edilmesi,

- Bitki koruma uygulama, metot ve tedbirlerinin geliştirilmesi, adaptasyonu ve uygulamaya aktarılması,

- Öncelikli salgın hayvan hastalıklarının belirlenerek Ülkesel, bölgesel ve bölümsel eradikasyon programlarının hazırlanması ve bu hastalıklarla ilgili “Acil Eylem Planlarının” oluşturulması,

- Paydaşların programlara desteğini almak için kamuoyu bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması,

- Akredite veteriner hekimlik uygulamalarının yaygınlaştırılması,

- Veteriner Bilgi Sistemi veri tabanının geliştirilerek tüm paydaşların kullanımına sunulması,

- Hayvan varlığının kayıt altına alınması ve kimliklendirilmesi,

- Teşhis ve tedavide kullanılan aşı, biyolojik madde ve ekipmanların yerli üretiminin teşvik edilmesi,

- Hayvansal atık ve artıkların imhası için mekanizmaların oluşturulması,

- Veteriner aşı ve ilaç bayilerinin kontrolünde Sağlık Bakanlığı ile işbirliği ve koordinasyonun sağlanması,
- GMP ve GLP uygulamaları ile ilgili mevzuatın oluşturulması ve ulusal otoritenin teşkil edilmesi,
- Veteriner Sınır Kontrol Noktalarının fiziki ve teknik alt yapılarının güçlendirilmesi,
- Hayvan borsa ve pazarlarının rehabilitasyonu için gerekli tedbirlerin alınması,
- Yurt içi ve yurt dışı illegal hayvan ve hayvansal ürün nakillerinin, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde engellenmesi,
- Koruyucu hekimlik konusunda farkındalığın artırılması,
- Mezbaha ve kombinaların alt yapılarının iyileştirilmesinin sağlanması,
- Ulusal ve uluslararası kaynaklardan fon kullanabilmesi için çalışmaların yapılması,
- AB'ye uyum.³⁴³

6.1.4. Kırsal Kalkınma

2010-2014 Tarım Stratejik Planında kırsal kalkınmaya ilişkin hedefler şu şekilde belirlenmiştir:

- Yerel yönetimler, STK, özel sektör, üniversiteler ve örgütlerle işbirliği yaparak; ulusal ve uluslararası fonlara ulaşım ve etkin kullanımının sağlanması,
- Kurumlar arası işbirliğinin geliştirilmesi ve bürokrasinin azaltılması,
- Teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve “e-ticaret” uygulamalarının teşvik edilmesi,
- Kadınlar, gençler ve hassas gruplar için pozitif ayrımcılığın gözetilmesi,
- Yereldeki üretici örgütlerinin birleşmesinin, STK ve üniversitelerle işbirliği yapmasının özendirilmesi, ulusal network ağının kurulması,
- Desteklerin yereldeki üretici örgütleri kanalıyla verilmesi,

³⁴³ GTHB, *a.g.e.*, http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.01.2012)

- İşletmelerin modernize edilmesi, AR-GE çalışmalarının desteklenmesi ve yeni teknolojilerin yaygınlaştırılması,
- Markalaşma ve coğrafi işaret çalışmalarına öncelik verilmesi,
- Katma değeri yüksek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi,
- Gıda işleme sanayiinin hedef pazarların taleplerine göre üretim yapmasının teşvik edilmesi,
- Eğitim ve yayım faaliyetlerinin geliştirilmesi,
- Reklam ve tanıtım amaçlı faaliyetlerin desteklenmesi,
- Tarımsal pazarlarda üretici örgütlerinin rollerinin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi için üretici gruplarının kurulmasının desteklenmesi,
- Ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi,
- AB'ye uyum.³⁴⁴

6.1.5. Kurumsal Kapasitenin Arttırılması

2010-2014 Tarım Stratejik Planında kurumsal kapasitenin arttırılmasına ilişkin hedefler şu şekilde belirlenmiştir:

Birimlerin insan kaynakları ihtiyaçlarının belirlenmesinde, işgücü analizleri, yörenin tarımsal potansiyeli, üretici ve tüketicilerin ihtiyaç ve taleplerinin dikkate alındığı düzenlemelerin yapılması,

- Nitelikli personel istihdamına yönelik bir sistemin kurulması,
- Başarıyı, verimliliği ve liyakati teşvik edici çalışma ortamının oluşturulmasına yönelik uygulamalara ağırlık verilmesi,
- Kariyer uzmanlığı sisteminin oluşturulması,
- Çalışanların sosyal, teknik ve idari becerilerinin geliştirilmesine yönelik ölçülebilir eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi,
- Ulusal ve uluslararası kurumlarla işbirliği yapılması,
- Risk değerlendirme biriminin kurulması,

³⁴⁴ GTHB, *a.g.e.*, http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.01.2012)

- Kaynakların etkin kullanımına yönelik olarak, uygulanacak yeni projelerin belirlenmesinde mükerrerliğin engellenmesi, verimlilik ve katılımcılığın ön plana çıkarılması,

- Proje hazırlama, yönetimi, izleme ve değerlendirme konularında kapasitenin güçlendirilmesi,

- Araştırma sisteminde ihtisaslaşmayı sağlayacak ve uluslararası alanda yerli teknolojilerin rekabet gücünü yükseltecek araştırmaların yapılacağı “ihtisas merkezlerinin kurulması” ve “ihtisas merkezleri ağının” oluşturulması,

- Özel sektör, üniversite, kamu işbirliğini güçlendirmek, uygulanma ve rekabet gücü yüksek teknolojiler geliştirmek üzere “Tarımsal Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin” kurulmasının teşvik edilmesi ve desteklenmesi,

- Bakanlığın bilişim politikalarının belirlenmesi ve bilgi teknolojilerinin daha etkin kullanılması amacıyla, gerekli kurumsal ve teknik altyapının kurulması,

- E-devlet, e-tarım, e-ticaret gibi uygulamaların yaygınlaştırılması konusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapılması,

- Çözüm odaklı AR-GE öncelik alanlarının belirlenmesi,

- Kamu dışı yayım ve danışmanlık faaliyetlerinin yaygınlaştırılması,

- Kamu yayım personelinin teknik bilgi seviyesinin yükseltilmesi,

- Sosyal kampanyalar ve saha çalışmalar› yapılması,

- AB’ye uyum.^{345 346},

6.2. Yeni Tarımsal Projeler

6.2.1. Tarım Arazilerinin Parçalanmasının Önlenmesi

“Tarım ile ilgili yasal düzenlemeler” başlığı altında da yer verilmiş olduğu üzere, tarım sektörünün temel sorunlarından birisi olan tarım arazilerinin

³⁴⁵ GTHB, *a.g.e.*, http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.01.2012)

³⁴⁶ 08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı Mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 639 sayılı KHK ile; tarım sektörünün geliştirilmesi, tarım politikalarının oluşturulmasına yönelik araştırmalar yapılması amacı ile ve gıda, tarım ve hayvancılığa yönelik genel politikaları belirlemek, uygulanmasını izlemek ve denetlemek üzere, Avrupa Birliği’ne Ulusal Programlarda verilen taahhütler de gözetilerek Bakanlık, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı adı altında yeniden yapılandırılmıştır.

miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine yönelik önemli adımlar atılmış olup, 5403 sayılı Kanunda yapılan düzenleme ile tarım arazilerinin parsel büyüklüğünün 20 dekarın altına düşmemesi ile ilgili sınırlandırma getirilmiştir.

Ancak bu sorunun önüne geçmek ve kalıcı çözüm bulmak amacıyla önümüzdeki dönemde **tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine** yönelik yasal ve yapısal düzenlemeler üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir.³⁴⁷

6.2.2. Arazi Toplulaştırma Çalışmaları

Tarım arazilerinde parçalılığın önlenmesi için önemli çalışmalar yapılmış ve arazi toplulaştırma çalışmalarında önemli bir mesafe kat edilmiştir.

Önümüzdeki dönemde arazi toplulaştırma çalışmalarında yeni ve daha etkin yöntemler uygulamaya konulacak ve tarla tarımı yapılan alanlarda arazi toplulaştırma çalışmalarına hız verilecektir.

Bu kapsamda 2012 yılı sonuna kadar **2 Milyon hektar** alanın toplulaştırma projelerinin tamamlanması hedeflenmektedir. Bundan sonraki dönemde ise her yıl için **1 Milyon hektar** alanın toplulaştırma projelerinin ihale edilerek çalışmalar başlanması planlanmaktadır.

Toplulaştırma çalışmalarının, GAP, DAP, KOP illerinde öncelikli olmak üzere, DSİ sulama programlarına paralel olarak tamamlanması planlanmakta olup, toplulaştırma uygulanacak illerdeki teknik personellere de bu konularda eğitimler verilecektir.³⁴⁸

³⁴⁷ GTHB, (2011), *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, s.93.

³⁴⁸ GTHB, (2011), *a.g.e.* s.94.

6.2.3. Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli

Türkiye’de ilk defa yapılan bir çalışma ile, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından iklim, toprak, topografya, arazi sınıfları ve kullanım şekillerine dayalı olarak yaklaşık 527 Milyon veriden oluşan envanter değerlendirilerek “**Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli**” oluşturulmuş ve 2009 yılında yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararıyla **30 Tarım Havzası** belirlenmiştir.

Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modelinin amacı, iklim, toprak, topografya gibi birçok verinin sonucunda oluşturulan tarım havzalarında, doğal kaynakları koruyarak üretimi planlamak ve artırmak, etkin ve rasyonel bir destekleme politikası oluşturmak ve ürünlerin en uygun tarım havzasında üretimini teşvik etmektir.

Bu doğrultuda; Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme modeliyle; tarım sektörünün ihtiyacı olan, üretim planlanması, toprak ve su kaynaklarının korunması, verimliliğin artırılması, üretici kârının maksimizasyonu, arz talep dengesinin sağlanması, kamu finansman yükünün azaltılması, rekabet gücünün artırılması ve desteklemelerde Avrupa Birliği’ne ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarına uyum sağlanabilmesi için yapılması gereken faaliyetlere ilişkin uygulanacak stratejinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

İlk olarak Fark Ödemesi Desteği verilen 17 ürünün yetişebileceği en uygun havzalar tespit edilmiştir. 2011 Yılı Desteklemeleri kapsamında, “Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli”ne göre Fark ödemesi desteği uygulaması yapılmıştır.

30 havzanın her birinin ekolojik, topografik ve tarımsal özelliklerine göre “Alan bazlı destekleme modeli” geliştirilmiştir. Önümüzdeki dönemde modelin alan bazlı desteklerde uygulanması yönünde çalışmalar yapılması; özellikle Arazi Parsel Tanımlama Sistemi (LPIS) ve Entegre İdare ve Kontrol Sistemi (IACS) projeleri

vasıtasıyla uzaktan algılama yöntemleri modele entegre edilerek, daha etkin kontroller sağlanması öngörülmektedir.³⁴⁹

³⁴⁹ GTHB, (2011), *a.g.e.* s.28.

YEDİNCİ BÖLÜM

7. AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRK TARIMI

1957 yılında Roma Antlaşması ile altı Batı Avrupa devleti arasında kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda ortak bir tarım politikası oluşturulması en baştan öngörülmüştür. Ortak Tarım Politikası, tüm üye devletlerin tabi olacağı bir sistemin, ortak kuralların ve mekanizmaların uygulamaya koyulduğu ilk ortak politika olma özelliğini taşımaktadır. 1960 yılında tesis edilen Ortak Tarım Politikası aynı zamanda, Topluluğun, üzerinde en fazla tartışmaların yapıldığı ve sürekli reform önerilerine konu olan en önemli politikalarındandır.

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık kuran 1963 tarihli Ankara Antlaşması, ortaklık rejiminin tarım ürünlerini de kapsadığını belirtmektedir. Ortaklıkta, hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönem olmak üzere üç aşama öngörülmekte, 1973'te yürürlüğe giren 1971 tarihli Katma Protokol ile geçiş döneminin süresi ve bu döneme ilişkin, tarım da dahil olmak üzere, taraflar arasındaki ticarete geçerli olacak kurallar tespit edilmektedir. Katma Protokole göre, tarım ürünlerinin serbest dolaşıma girmesi için, Türkiye'nin 22 yıllık geçiş döneminde, Ortak Tarım Politikasına uyum sağlaması gerekmektedir. Geçiş döneminin tamamlanmasını takiben, Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi'nin, 6 Mart 1995 tarihli 1/95 sayılı Kararı ile gümrük birliğinin son aşamasının uygulanmasına ilişkin esaslar belirlenmiş, 1.1.1996 tarihi itibarıyla Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında gümrük birliği uygulaması başlamıştır. Geçiş döneminde, Ortak Tarım Politikasının üstlenilmesi yönünde mesafe alınamaması nedeniyle, 1/95 sayılı Kararda, tarım ürünleri ticaretinde serbest dolaşıma geçilebilmesi için belirsiz bir ek süre tanınmıştır.

Ankara Antlaşması'nın 11. maddesinde, tarım ürünlerinden kast edilenin Roma Antlaşması'nın II sayılı Ekini oluşturan listede yer alan ürünler olduğu

belirtilmektedir. Topluluğun Ortak Tarım Politikası, Roma Antlaşması II sayılı Ekinde yer alan ürünlere ilişkin olup, Ek II'de yer almayan ürünler olarak da tabir edilen, imalatında hububat, şeker, süt ve süt tozu gibi temel tarım ürünleri kullanılan işlenmiş tarım ürünleri AT ile ticarete gümrük birliği kapsamında yer almaktadır. Katma Protokol'de, tarım ürünlerinde serbest dolaşım tesis edilinceye kadar, tarafların birbirlerine tercihli bir rejim tanıyacakları hükme bağlanmıştır. Topluluk, bu hüküm çerçevesinde, Katma Protokol ve çeşitli Ortaklık Konseyi Kararları ile tarım ürünlerinde Türkiye'ye tavizler tanımış, geçiş dönemi boyunca, Türkiye, benzer yükümlülüğü olduğu halde Topluluğa kayda değer bir taviz tanımamıştır. 1993 yılında, gerek Katma Protokol'ün ilgili hükmü gerekse GATT kuralları gereği, Topluluk ile tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı taviz görüşmeleri başlatılmıştır. Müzakereler 1997 yılında tamamlanmış ve 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1998'den itibaren yürürlüğe girmiştir.

Türkiye ile AT arasındaki tarım ürünleri ticaretini ve Türkiye'nin uyum sağlaması öngörülen Ortak Tarım Politikasını etkileyen önemli bir unsur da GATT Uruguay Round müzakereleri sonucunda kabul edilen Tarım Anlaşmasıdır. GATT Uruguay Round müzakereleri sonucunda, Dünya Ticaret Örgütü kurulmuş ve Kuruluş Anlaşması'nın ekinde yer alan Tarım Anlaşması ile, dünya tarım ürünleri ticaretinde yeni kurallar getirilmiştir. Bu Anlaşmaya AT'nin de taraf olması nedeniyle, tarım alanındaki ilişkilerimizin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynaması kaçınılmazdır.

7.1. Türk Tarımının Avrupa Birliği Tarımına Uyumu

AB ile Türkiye tarım kesimi arasında büyük farklılıkların olduğu ortadadır. AB ile Türkiye arasındaki farklılığın yakın ve orta vadede kolayca giderilebilecek gibi gözükmemekle birlikte, AB ve Türkiye arasındaki farklılıkları gidermek için hazırlanması gereken müktesebat bu büyük farklılıklardan dolayı oldukça kabarıktır.

Bu konuda rakamların ortaya koyduğu gerçeklik ise şöyledir; tam üyelik öncesinde Türkiye'nin uyum sağlamakla yükümlü olduğu AB mevzuatının toplamı 80 bin sayfa, uyum sağlaması gereken toplam mevzuatın içinde tarıma ilişkin kısım

4 bin adet olup yaklaşık 40 bin sayfaya tekabül etmektedir. Yani tarım, AB mevzuatının yarısını oluşturmaktadır. Ana mevzuatın yanı sıra ekler ve değişiklikler de göz önüne alındığında, Türkiye'nin tarım mevzuatını, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası (OTP) ile uyumlu hale getirmek oldukça zor görünmektedir³⁵⁰.

AB'nin uzun yıllar süren çalışmalar sonucunda oluşmuş, karmaşık ve başlangıcından günümüze dek önemli reform çalışmaları ile değişime uğramış OTP' ye uyumun kolay olmayacağı açıktır. Bu yapısal zorluğun yanısıra AB'nin OTP' ye uyum süreçlerinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e üyelik öncesinde tanıdığı geçiş sürelerini, yeni genişleme sürecinde aday aday ülkelerle tanımlaması üyelik öncesinde OTP' ye uyumu zorlaştıran bir başka önemli husustur.

Fiyat ve piyasa mekanizmaları alanında AB ile Türkiye arasındaki temel fark, Türkiye'nin tarımsal destek sistemi olarak daha çok fiyat desteğini, AB'nin ise doğrudan ödeme yöntemini kullanmasıdır. Ancak 26 Nisan 2000 tarihi itibarıyla dört pilot bölgede doğrudan gelir desteği uygulamasının başlaması OTP' ye uyum çerçevesinde atılmış önemli bir adımdır.

AB' de destek kuruluşlarının tek ve merkezi olmasının aksine Türkiye de ürüne göre değişmesi, AB'nin destek mekanizmalarını, ürünlerinin kalitesi ve bölgenin gelişmişlik düzeyine göre ayarlayabilmesi, buna karşılık Türkiye de söz konusu unsurların dikkate alınması, Türkiye deki üretici örgütleri yapılanmasının AB deki kadar güçlü olmaması, iki mekanizma arasındaki diğer önemli farklılıklardır.

Bunun yanı sıra AB'nin kapsamlı yapısal politikalarına karşılık Türkiye de devlet tarafından uygulanan kırsal kalkınmaya yönelik eğitim faaliyetleri ve yayınlar dışında doğrudan tarımla ilgili yapısal politika bulunmamaktadır. Ancak 2005 yılında tamamlanması planlanan GAP Projesinin tarım sektörü ve kırsal kalkınma üzerinde çok önemli etkileri olacaktır. Türkiye'nin ekilebilir alanlarının %10 dan fazlasının bulunduğu bölgede 22 baraj, 19 hidroelektrik santral kurulması ve bu

³⁵⁰ AYSU, A., (2006), *Avrupa Birliği ve Tarım*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 161-162.

çerçevede işlenmiş gıda, tekstil, deri gibi tarıma dayalı sanayi kollarının geliştirilmesini içeren GAP çerçevesinde ulaşım ve haberleşme gibi alt yapı hizmetlerinin de oluşturulması ön görülmektedir. Bölgesel geliri dört katına çıkarması ve 1,5 milyon yeni iş imkanı yaratılması beklenen bu proje nedeniyle Türkiye de kırsal kalkınma politikalarının yakın bir gelecekte yeniden ele alınması gerekeceği savunulabilir.

Türkiye'ye Helsinki Zirvesinde resmi olarak aday statüsü verilmesini takiben 11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleştirilen 39. Türkiye AB Ortaklık Konseyinde kabul edilen karar gereğince AB ile tarım konusunda mevzuat uyumunu takip edecek bir Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi oluşturulmuştur. Komitenin görev alanına giren Avrupa Birliği Mevzuatı'nın çok hacimli olması nedeniyle, Komitenin altında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde sekiz adet alt çalışma grubu oluşturmuştur. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından Haziran 2004 tarihinde yapılan bir düzenleme ile, alt çalışma gruplarının sayısı yediye düşürülmüştür³⁵¹. Böylece kırsal kalkınma konularında uyumu sağlamak üzere "Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Alt Çalışma Grubu" teşkil edilmiştir³⁵². Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesi içerisinde oluşturulan Alt Çalışma Grupları sırasıyla şunlardır:

- 1- Yatay Konulara İlişkin Düzenlemelere Uyum Alt Çalışma Grubu
- 2- Veterinerlik Alt Çalışma Grubu
- 3- Bitki Sağlığı Alt Çalışma Grubu
- 4- Balıkçılık Alt Çalışma Grubu
- 5- Kontrol Alt Çalışma Grubu
- 6- Kırsal Kalkınma ve Ormancılık Alt Çalışma Grubu
- 7- Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Alt Çalışma Grubu

Ulusal Programda uyumlaştırılması taahhüt edilen AB Mevzuatı karşılığı Türk Mevzuatının belirlenen süreler içerisinde hazırlanarak, yayınlanması için Mevzuat Uyum Takvimi oluşturulmuştur. Bu çerçevede her bir alt çalışma grubu

³⁵¹ TKB Uluslararası Tarımsal İlişkiler ve Avrupa Birliğine Uyum Komisyonu, a.g.e., s. 36.

³⁵² http://213.139.233.100/kurumsal/birimler/merkez/diabk/web/sunumlar/AB_YE_UYUM.ppt
(Erişim: 20.07.2010)

tarafından bir çalışma takvimi hazırlanmış, öncelikler tespit edilmiştir. Buna göre Alt Çalışma Grupları tarafından AB Mevzuatı'na karşılık gelen Türk Mevzuatı incelenerek, eksiklikler belirlenmekte, duruma göre yeni mevzuat çıkarılmakta veya mevcut mevzuat yeniden düzenlenmektedir. Alt Çalışma Grupları, uyum çalışmalarının yanı sıra Avrupa Birliği politikalarındaki ve yasal düzenlemelerindeki değişiklikleri de takip etmekte ve buna göre stratejiler belirlemektedir³⁵³.

7.1.1. Müzakere Süreci ve Tarımla İlgili Müzakere Başlıkları

Müzakerelerin açılmasına ilişkin 17 Aralık 2004 tarihli Konsey Kararına istinaden Türkiye'nin AB müktesebatını üstlenmesine yönelik olarak 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan müzakere süreci, 35 müzakere başlığı altında yürütülmektedir. Bu başlıklardan, 11 nolu Tarım ve Kırsal Kalkınma, 12 nolu Gıda Güvenliği, Bitki Sağlığı ve Veterinerlik ile 13 nolu Balıkçılık fasılları doğrudan tarım sektörü ile ilgilidir. 11 ve 13 üncü fasıllar AB Konseyinin 11 Aralık 2006'da aldığı karar çerçevesinde "Ek Protokolün tam olarak uygulanması" şartına bağlı olarak askıya alınmış, 12 nci fasıl ise 30 Haziran 2010 tarihli Konsey Kararı ile müzakereye açılmıştır.

7.1.2. Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Ulusal Programlar

AB, herhangi bir ülkeye "aday ülke" statüsü tanıdığı anda, "Katılım Ortaklığı" adı verilen bir belge yayımlar, Sözü edilen Belge, AB Konseyi tarafından, aday ülkenin Topluluğa üyeliğine yönelik ilkeler, öncelikler, amaçlar ve koşulları ortaya koyar. Katılım Ortaklığı Belgeleri, gerektiğinde revize edilebilirler.

"Ulusal Programlar", çoğu zaman AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından Katılım Ortaklığı belgelerine cevaben hazırlanan, müktesebatın ve diğer katılım önceliklerinin uygulanması için öngörülen takvimi, müktesebatın

³⁵³http://213.139.233.100/kurumsal/birimler/merkez/diatk/web/sunumlar/AB_YE_UYUM.ppt

uygulanmasına ilişkin kurumsal gerekleri ve malî gerekleri belirten, çok-yıllık kapsamlı bir faaliyet planıdır.³⁵⁴

AB Konseyi, Helsinki Zirvesinden bu yana, Türkiye için dört adet Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) yayımlamıştır, Türkiye, 2001, 2003, 2005 ve 2008 yıllarında yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgelerine karşı, 2001, 2003 ve 2008 yıllarında üç kez "Ulusal Program" yayımlamıştır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları AB'nin 9 Aralık 1999 tarihinde yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesi ile hız kazanmıştır. Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı ve Bakanlar Konseyi'nin onayladığı ilki 8 Mart 2001 tarihinde, ikincisi 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi'nde adaylık sürecine ilişkin izlenmesi gereken yol haritası ortaya konulmuştur³⁵⁵. Buna karşılık Türkiye'de 19 Mart 2001 tarihinde AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nı hazırlayarak, kısa, orta ve uzun vadede yapılacakları Birliğe sunmuştur. 9 Kasım 2005 tarihinde yayınlanan üçüncü Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi ile Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklentileri ve öncelikleri açıklanmıştır. İlk Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'den işleyen bir tapu sicili sistemi geliştirmesi, hayvan tanımlama ve bitki geçiş sicili sistemleri oluşturması, tarım ürünleri piyasalarının izlenebilmesi için idari yapıların güçlendirilmesi, çevresel, yapısal ve kırsal kalkınma önlemlerinin uygulamaya konulması istenmiştir. Ayrıca AB veterinerlik ve bitki sağlığı mevzuatına uyum için bir strateji belirlenmesi, bu alanda bitki ve hayvan hastalıkları ile mücadele konusunda mevzuat uyumu ile uygulama kapasitelerinin modernleştirilmesine öncelik verilmesi beklendiği açıklanmıştır³⁵⁶.

İkinci Katılım Ortaklığı Belgesinde ise, kısa vadede işleyen bir arazi ve çiftçi kayıt sisteminin kurulması, hayvan kimlik sisteminin yerleştirilmesi, bitki pasaportu getirilmesi, piyasaların düzenlenmesi ve kırsal kalkınma açısından gerekli idari yapıların kurulması, laboratuvar testleri ve hayvan muayenelerinin daha ileri

³⁵⁴ GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s.309.

³⁵⁵ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.htm>, (Erişim: 12.11.2010)

³⁵⁶ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/KOB2001.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

derecede tesisi, balık kaynaklarının geliştirilmesi ve bunun için gerekli idari yapıların oluşturulması, balıkçılık filo kayıtlarının yapılması, balıkçılık alanında pazarlamanın ve yapının iyileştirilmesi, AB Kırsal Kalkınma Politikası ve Orman Stratejisine katılım için bir strateji hazırlanması gerektiği belirtilmiştir³⁵⁷. Aynı Belge’de orta vadede ise tarım ve kırsal kalkınma politikalarında mevzuat uyumu, gıda tesislerinde ve kamu sağlığında AB standartlarının uygulanması, test ve teşhis olanaklarının iyileştirilmesi, Ortak Balıkçılık Politikası ve mevzuatına uyum, balıkçılık alanında kapasite gelişiminin sürdürülmesi, balık ve su ürünlerinde kalite standardı ve güvenilirliğin sağlanması istenmektedir³⁵⁸.

Üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesinde, kırsal kalkınma alanındaki mevzuat uyumlulaştırmasının tamamlanması ile, gerekli idari yapıların kurulması ve AB kırsal kalkınma araçlarının işletilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması kısa vadeli öncelikler arasında belirlenmiştir. Yine kısa vadede Türkiye’den büyükbaş hayvanların kayıt ve tanımlama sisteminin AB ile daha ileri düzeyde uyumlaştırılması, koyun ve keçilerin tanımlanması ve hareketlerinin kayıt altına alınması çalışmalarının başlatılması, hayvan hastalıklarının ortadan kaldırılmasına yönelik bir strateji kabul edilmesi istenilmektedir. Ayrıca, AB hijyen ve kamu sağlığı standartlarına uyum amacıyla gıda işleme tesislerinin modernizasyonuna yönelik bir program hazırlanması, kalıntı ve zoonoz (*) denetim programlarının uygulanması gerektiği belirtilmektedir³⁵⁹.

Orta vadede ise tarım ve kırsal kalkınma konularında başta arazi parsel tanımlama sistemi olmak üzere, Bütünleşmiş İdare ve Kontrol Sistemi’nin oluşturulmasına ilişkin çalışmalara devam edilmesi istenilmektedir. Gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı konularında da Türkiye’den, bu konulardaki AB mevzuatına uyum sağlanması ve uygulama için gerekli idari kapasitenin oluşturulması, koyun ve keçiler için AB ile uyumlu bir hayvan kayıt ve tanımlama sistemi oluşturulması beklenmektedir. Bunun yanında Katılım Ortaklığı Belgesi’nde tarımsal gıda işleme tesislerinin AB gıda güvenliği standartlarına uygun bir şekilde

³⁵⁷ <http://www.turkab.net/up/abup4081.htm>

³⁵⁸ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/KOB2003-tr.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁵⁹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2005ilerlemekobkarsilastirma.pdf>, (Erişim: 11.11.2011)

iyileştirilmesi, süt çiftliklerinin modernizasyonu, gıda güvenliği denetim sisteminin uygulanması, kadavraların toplanması ve hayvan yan ürünlerinin işlenmesine yönelik bir sistem oluşturulması, başlıca hastalıkların ortadan kaldırılmasına yönelik bir plan uygulanması ve bitki çeşitleri kayıt sisteminin AB ile uyumlulaştırılması da Türkiye'den orta vadede yapılması istenen konular arasında yer almaktadır³⁶⁰.

2008 tarihli son Katılım Ortaklığı Belgesinde, kısa vadede; Tarım ve Kırsal Kalkınma alanında AB gerekliliklerine uygun olarak akredite edilecek bir IPARD (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı- Kırsal Kalkınma Bileşeni) ajansının kurulması, dana eti, canlı büyükbaş ve yan ürünlerinin ticaretiyle ilgili kısıtlamaların kaldırılması, Gıda güvenliği Veterinerlik ve Bitki Sağlığı alanında, Gıda, yem ve veterinerlik konularında AB gereklilikleriyle uyumlu ve AB müktesebatının tam olarak aktarılmasına olanak sağlayacak bir çerçeve kanunun kabul edilmesi,³⁶¹ AB müktesebatıyla uyumlu olarak büyükbaş hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kaydı sisteminin işlerliğinin sağlanması ve koyun ve keçilerin hareketlerinin izlenmesi için uygun bir sistemin uygulanmaya başlanması, Trakya bölgesinin Dünya Hayvan Sağlığı Teşkilatı tarafından, aşılama yoluyla şap hastalığından ari bölge olarak tanınması için gerekli önlemlerin alınması, AB müktesebatına dayalı olarak tüm tarım - gıda işletmelerinin sınıflandırılması ve bu işletmelerin iyileştirilmesi için bir Ulusal Program hazırlanması, Balıkçılık alanında; özellikle, balıkçılıkla ilgili tüm konulardan sorumlu merkezi bir birim oluşturulması yoluyla idari yapıların güçlendirilmesi, ayrıca, balıkçılık denetim ve kontrol hizmetlerinin güçlendirilmesine özel önem verilmesi, denetim ve kontrol ile kaynak ve filo yönetimi alanları da dahil olmak üzere, AB gerekliliklerine uygun olarak revize edilmiş Su Ürünleri Kanununun kabul edilmesi, orta vadede Tarım ve Kırsal Kalkınma alanında; tarım arazilerindeki denetime hazırlık teşkil etmesi açısından, arazi tanımlama ve Ulusal Çiftçi Kayıt Sisteminin geliştirilmesine devam edilmesi, tarım-çevre tedbirlerinin gelecekte uygulanabilmesi bakımından, çevre ve kırsal bölgelere ilişkin pilot eylemlerin uygulanması için hazırlıklara başlanması, Gıda

³⁶⁰ http://abgs.gov.tr/uploads/files/KOB_2005.pdf, (Erişim: 11.11.2010)

(*) İnsanlara da geçebilen bulaşıcı hayvan hastalıklarına “zoonoz hastalıklar” denilmektedir.

³⁶¹ Anılan Kanun 13.06.2010 tarihli ve 27610 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı alanında; hayvan hastalıklarına karşı kontrol tedbirlerinin kabul edilmesi ve hayvan sağlığı ile ilgili durumun gerektirmesi halinde eradikasyon planlarının oluşturulması, bilhassa referans laboratuvarları, kalıntı testleri (kontrol planları dahil) ve numune alma işlemleri başta olmak üzere, gıda güvenliği ile hayvan ve bitki sağlığı alanlarında laboratuvar ve kontrol kapasitelerinin geliştirilmesi, bulaşıcı Süngerimsi Ensefalopati (TSE) ve hayvansal yan ürünler ile ilgili mevzuata uyum sağlanması ve gerekli toplama ve bertaraf sistemlerinin kurulmaya başlanması,. Balıkçılık alanında; deniz kaynakları hakkında doğru bilgi elde etmek amacıyla güvenilir bir stok değerlendirme sisteminin kurulması, mevcut filo kayıt sisteminin AB koşullarına uyarlanması talep edilen konulardandır.³⁶²

7.1.3. İlerleme Raporlarında Tarıma İlişkin Saptamalar

Avrupa Birliğine katılım sürecinde Komisyon, aday ülkelerin Kopenhag Kriterleri'ni karşılama yönünde kaydettikleri ilerlemeleri izlemekte ve gelişmeleri her yıl hazırladığı İlerleme Raporu adı verilen raporlarla ortaya koymaktadır.

Komisyon, aday ülkelerin üyelik için göstermiş olukları gelişmelere bakarak Konseye üyelik müzakerelerinin açılıp açılmamasına yönelik görüşünü iletmektedir. Müzakerelerin başlamasından sonra da İlerleme Raporları düzenli olarak hazırlanmakta, aday ülkelerin Birliğe katılımının sağlanmasında İlerleme Raporları kilit rol oynamaktadır.

İlerleme Raporları siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği olarak üç temel bölümden oluşmaktadır. Tarım konusu da İlerleme Raporları içerisinde bir başlık olarak yer almaktadır. Avrupa Komisyonu, 1998 yılından beri Türkiye için İlerleme Raporu hazırlamaktadır.

1998 yılında Türkiye için hazırlanan İlerleme Raporunun Tarım başlığı altında Türk Tarımının o dönemdeki mevcut durumu üzerinde kısaca durulmuş, daha sonra Ankara Antlaşması ve Gümrük Birliği kararlarına atıfta bulunularak,

³⁶² GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s.318-321.

Türkiye'nin kendi tarım politikalarını Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikaları ile uyumlu hale getirmesi istenilmiştir. Bu yönde çok az ilerleme işareti bulunduğu belirtilen Rapor'da, Türkiye için uyum yönünde strateji teklifinde bulunulmuştur³⁶³.

1999 Yılı İlerleme Raporunun tarım başlığında ise Komisyon, bir önceki yıl ile 1998 yılında tarım sektöründeki değişimi açıklamış, Türk Tarımı ile Türkiye-AB arasındaki tarımsal ürünler dış ticareti üzerinde durularak, bu başlık içerisinde son ilerleme raporundan beri önemli bir ilerleme kaydedilmediği vurgulanmıştır³⁶⁴.

2000 Yılı İlerleme Raporunda yine Türk Tarımının mevcut durumu üzerinde durulmuş, daha sonra IMF ile Türkiye arasında imzalanan stand-by anlaşmasına değinilerek, Türkiye'nin taahhütleri belirtilmiştir. İlerleme Raporunun Tarım Başlığı altında yer alan Ortak Piyasa Organizasyonları alt başlığında Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin özerkleştirilmesi üzerinde durulmuştur. Kırsal Kalkınma alt başlığında ise GAP ve bu proje ile sulama yoluyla tarımın ıslah edilmesi konusu vurgulanmıştır. Hayvan ve Bitki Sağlığı Mevzuatı alt başlığında ise, Türkiye'de görülen bitki ve hayvan hastalıklarına atıfta bulunularak, bu konuda mevzuat uyumlaştırılmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. 2000 Yılı İlerleme Raporunun Tarım Bölümü Genel Değerlendirme alt başlığı altında ise, Türk Tarımı ile OTP arasındaki farklılıklara değinilmiş, bu farklılıkların giderilebilmesi için Türkiye'de Avrupa Birliği'nde olduğu gibi doğrudan gelir desteklemeleri sistemine geçilmesi gerektiği, bunun dışında yönetim sistemi ve idari yapıların oluşturularak arazi sicil sisteminin kurulması, tarımsal istatistiklerin iyileştirilmesi, sınır kapılarında muayene ve kontrol mekanizmalarının ıslah edilmesi, OTP mali mekanizmalarının kurulması, üretici örgütlenmelerinin teşvik edilmesi ve laboratuvar test kapasitelerinin geliştirilmesi konularında ilerlemeler gerektiği belirtilmiştir³⁶⁵.

2001 Yılı İlerleme Raporunun Tarım Bölümü içerisinde Türkiye'de dört ilde uygulanmaya başlanan doğrudan gelir desteklemesine ilişkin pilot proje hakkında açıklamalar yapılarak, bu projenin ülke çapında arazi kayıt sistemine dönüştürülmesi

³⁶³ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/1998ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁶⁴ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/1999ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁶⁵ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2000ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

gerektiği belirtilmiştir. Daha sonra diğer tarımsal konularda yaşanan gelişmeler açıklanarak, Kırsal Kalkınma ve Ormancılık alt başlığında Türkiye’de kırsal kalkınma programlarının AB müktesebatında öngörüldüğü Şekilde uygulanmadığı ancak, Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu ile birlikte çeşitli kırsal kalkınma projelerinin uygulandığı ve GAP ile tarımsal yapıların iyileşmesinin sağlandığı vurgulanmıştır. Raporun ilerleyen bölümlerinde hayvan ve bitki sağlığı konularında karşılaşılan hastalıklar ile mevzuat farklılıklarından bahsedilmiş, Türkiye’nin tarım alanında AB müktesebatına yasal uyum çalışmalarının ilk safhasında olduğu ve pek çok konuda daha birçok çalışmanın yapılması gerektiği vurgulanmıřtır³⁶⁶.

2002 Yılı İlerleme Raporu’nda Türkiye’nin tarımsal fiyat ve girdi desteği sisteminden, doğrudan gelir desteği sistemine geçerek tarım reformlarında ilerleme kaydettiği, ancak genel anlamda tarım, ormancılık ve kırsal kalkınma politikalarının AB müktesebatına uyumu ve tarım ürünlerinin ticaretinin serbestleştirilmesi konularında önemli bir ilerleme kaydedemediği belirtilmiştir. Türkiye’nin özellikle doğrudan gelir desteği ve alternatif ürün projesi sistemlerini uygulaması, kooperatiflerin yeniden yapılandırılması ve devlet işletmelerinin özelleştirilmesi yönündeki çalışmalarını sürdürmesi ve tarım politikalarının uygulanması için gerekli mekanizmaları oluşturması istenmiřtir³⁶⁷.

2003 Yılı İlerleme Raporunda Türkiye’den tarım reformu sürecinde özellikle çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanması, toprak ve ifti kayıt sisteminin tamamlanması ve büyükbaş hayvanların kayıt altına alınması alanlarındaki uygulamaların ilerletilmesi istenilmiştir. Böylelikle Türkiye’de de OTP’nin temel yapılarının oluşmaya başlayacağı vurgulanarak, kırsal kalkınma, çevresel tarım ve ormancılık alanında henüz mevzuat uyumlaştırmasının başlamadığı belirtilmiştir. Raporda, kırsal kalkınma stratejisinin AB hedefleri yönünde geliştirilmesi, çevresel tarım bilincinin ilerletilmesi, test ve belgelendirme sistemlerinin geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Hayvan ve bitki sağlığı

³⁶⁶ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2001ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁶⁷ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2002ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

konularındaki uygulamaların geliştirilmesi gerektiği açıklanan Rapor'da, Türkiye'de gıda güvenliği alanında belirli bir ilerlemenin kaydedildiği belirtilmiştir³⁶⁸.

2004 Yılı İlerleme Raporu'nda tarım alanında bir önceki rapordan beri sınırlı ilerleme kaydedildiği, Tarım Reformu Uygulama Projesi'nin süresinin uzatıldığı, yatay konular, ortak piyasa düzenleri, hayvancılık, bitki sağlığı ve gıda güvenliği gibi konularda kısmi ilerlemelerin olduğu açıklanmıştır. Raporda kırsal kalkınmaya ilişkin de sınırlı bir ilerlemenin kaydedildiği, ancak henüz kapsamlı bir kırsal kalkınma stratejisinin geliştirilemediği belirtilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından sulama, arazi geliştirilmesi, köy yolları yapımı, orman yolu yapımı, içme suyu tedariki ve ağaçlandırmaya yönelik birtakım kırsal kalkınma projelerinin yürütüldüğü ve Ulusal Ormancılık Programı'nın ana hatlarının belirlendiği vurgulanmıştır³⁶⁹.

2005 Yılı İlerleme Raporunda, gıda güvenliği, hayvan ve bitki sağlığı konularında uygulamalarda önemli ilerlemelerin kaydedildiği, ancak mevzuat uyumu konularında sınırlı ilerlemelerin gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Tarım ve kırsal kalkınma alanında ise OTP mekanizmalarına uyum ve kırsal kalkınma stratejisinin tamamlanması ile, kırsal kalkınma planlarının hazırlanması konularında sınırlı ilerlemelerin kaydedildiği vurgulanmıştır. Bununla beraber AB kırsal kalkınma araçlarının işletilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve uygun idari yapıların oluşturulması ile, Arazi Parsel Tanımlama Sistemi ve Bütünleşmiş İdare ve Kontrol Sistemi'nin oluşturulmasına ilişkin çalışmaların devam ettirilmesi istenilmiştir. Ayrıca kırsal kalkınma stratejisinin sonuçlandırılması, bir kırsal kalkınma planı oluşturulması, çiftçi ve arazi kayıt çalışmalarının tamamlanarak tarım istatistiklerinin geliştirilmesi ve güncellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. İlerleme Raporunda Türkiye'nin Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Aracı (IPARD)'a 1 Ocak 2007 tarihinde dahil olacağı hatırlatılarak, Aracın kullanımı için gerekli idari yapıların hızla oluşturulması gerektiği belirtilmiştir³⁷⁰.

³⁶⁸ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2003ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁶⁹ <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2004ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

³⁷⁰ http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/2005_ilerleme.pdf, (Erişim: 11.11.2010)

2006 yılı İlerleme Raporunda, Tarım ve Kırsal Kalkınma faslında, müktesebat uyumunun sınırlı kalmaya devam ettiği, kırsal kalkınma alanında sınırlı bir ilerleme kaydedildiği, gerekli mevzuatın ve idari yapıların oluşturulmasındaki gecikmenin IPARD'ın zamanlıca uygulanmasını ciddi bir risk altına soktuğu, OTP ile ilgili çoğu idari yapının henüz kurulmadığı, üretimle bağlantılı desteklerdeki artışa yönelik eğilim 2003 tarihli OTP reformuyla ters yönde gittiği, sonuçta, bu fasıldaki hazırlıkların daha erken bir aşamada olduğu; Veterinerlik, Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslında, veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda sektörlerinde uyum konusunda sınırlı ilerleme sağlanmış olduğu, hukuki çerçeve ve mevcut idari yapıların müktesebatın tam olarak uygulanmasına izin vermediği, kontrol sistemlerinin zayıf olmaya devam ettiği, ana sorunların, başta hayvan hastalıklarının önlenmesi ve kontrolü olmak üzere veterinerlik sektöründe olduğu, Balıkçılık faslında, bir gelişme kaydedilmediği, Topluluk müktesebatına kıyasla Türkiye mevzuatında önemli eksiklikler bulunduğu ve idari yapıların Ortak Balıkçılık Politikasının gelecekte uygulanabilmesi için henüz yeterli olmadığı vurgulanmıştır.³⁷¹

2007 yılı İlerleme Raporunda, Tarım ve Kırsal Kalkınma faslında, müktesebat uyumunun sınırlı kalmaya devam ettiği, IPARD programının yürütülmesiyle ilgili mevzuatın kabul edildiği kırsal kalkınma alanında gelişme kaydedildiği, bununla birlikte, IPARD uygulayıcı yapılarının oluşturulması gerektiği, Ulusal ve Komisyon akreditasyonu konusunda dikkatli bir hazırlık gerektiği, IPARD'ın zamanında uygulamaya geçirilmesi konusunda risk olduğu, organik tarım, FADN ile meyve ve sebzeler gibi bazı spesifik alanlarda bir ilerleme görülmekle birlikte, OTP ile bağlantılı idari yapılarla ilgili olarak çok sınırlı bir ilerleme kaydedildiği, üretimle birlikte desteğin önemi azalma sinyalleri göstermemekte olup, bu durumun OTP içindeki mevcut reform trendine uygun olmadığı, büyükbaş ürünlerle ilgili teknik ticari engellerin yerinde durduğu, genel olarak, bu fasılda hazırlıklar erken bir aşamada olduğu; Veterinerlik, Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslında, sınırlı ilerleme sağlandığı, uyumun tamamlanabilmesini teminen bu alanlardaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanması için çaba sarf edilmesi gerektiği, idari kapasitenin güçlendirilmesi gerektiği, başta şap hastalığı olmak üzere hayvan hastalıklarının kontrolü hususunun endişe yarattığı, Balıkçılık

³⁷¹ GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s.425.

faslında, kaynak ve filo yönetimi konusunda ilerleme kaydedildiği, ancak Ortak Balıkçılık Politikasına mevzuat uyumu konusunda bir ilerleme sağlanmadığı, Türkiye'nin bu konudaki mevzuatında önemli eksiklikler bulunduğu, idari yapıların Ortak Balıkçılık Politikasının uygulanması için yeterince hazır olmadığı belirtilmiştir.³⁷²

2008 yılı İlerleme Raporunda, Tarım ve Kırsal Kalkınma faslında, müktesebat uyumunun sınırlı kalmaya devam ettiği, Türkiye'nin, IPARD'ın uygulanması için gerekli kapasitenin tesisine ilişkin önemli gelişme sağladığı, ancak, tamamen yerel idare sistemi içinde faaliyet gösterebilmesi için, gerekli idari ve kontrol yapılarının kurulmasının tamamlanması gerektiği, OTP ile ilgili idari yapılara ilişkin olarak ilerlemenin, FADN sistemi ve meyve-sebzelerle sınırlı olduğu, üretime bağlı destek sisteminin güçlendirilmesiyle, Türkiye'deki mevcut destekleme ve stratejik politika planlamasının yenilenen OTP ilkelerinden uzaklaşacak şekilde geliştiği, ikili yükümlülüklerin hilafına olarak büyükbaş hayvan ticaretindeki teknik engellerin ortada durduğu, genel olarak, bu fasıldaki hazırlıkların hala erken aşamada olduğu, Veterinerlik, Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslında, sınırlı ilerleme sağlandığı, müktesebatın uyumlaştırılması ve uygulanması konusunda gayret gösterilmesi gerektiği, idari kapasitenin güçlendirilmesinin yaşamsal olduğu; Balıkçılık faslında kaynak ve filo yönetimi ile denetim ve kontrol alanında kısıtlı ilerleme kaydedildiği, bu fasılda mevzuat uyumu sağlanmadığı, gerekli idari yapıların henüz oluşturulmadığı belirtilmiştir.³⁷³

2009 yılı İlerleme Raporunda, Tarım ve Kırsal Kalkınma faslında, müktesebata uyum sınırlı olduğu, mevcut tarımsal destek politikaları ve stratejik politika oluşturma bakımından gittikçe OTP'den uzaklaşmakta olduğu, IPARD yapılarının akreditasyonuna yönelik takvimde sürekli kayma meydana gelmesi, kırsal kalkınma fonlarının AB standartları ile uyumlu yönetimine yönelik işleyen idari ve organizasyonel yapı ve işlemlerin oluşturulmasında zorlukları ortaya çıkardığı, karşılıklı yükümlülüklerin ihlali anlamına gelen sığır türü hayvan ürünlerinin ticareti önündeki teknik engellerin acil bir konu olmaya devam ettiği, tarım istatistikleri ve

³⁷² GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s. 435.

³⁷³ GÜNAYDIN, *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, s. 443.

arazi/çiftçi kayıtları konularında stratejiler hazırlanmasının yavaş ilerlediği, genel olarak, bu alandaki ilerlemenin sınırlı olduğu; Veterinerlik, Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslında, sınırlı ilerleme kaydedildiği, Çabaların devam etmekte olduğu ancak bu alandaki müktesebatın iç hukuka aktarılması ve uygulanmasının hâlâ erken aşamada olduğu, bu fasıldaki uyumun sürdürülmesi bakımından, idari yapıların güçlendirilmesinin kilit husus olmaya devam ettiği; Balıkçılık faslında kaynak ve filo yönetimi ile uluslararası anlaşmaların uygulanması konularında bazı ilerlemelerin kaydedildiği, ancak, bu fasıldaki mevzuat uyumu konusunda ilerleme kaydedilmediği, Türkiye'nin, ortak balıkçılık politikasının uygulanması için gerekli idari yapıları henüz oluşturmamış olduğu vurgulanmıştır.³⁷⁴

2010 yılı İlerleme Raporunda ise, Tarım ve Kırsal Kalkınma faslında, AB müktesebatına uyumun sınırlı olduğu, tarımsal destek politikalarının kayda değer ters yönde gelişimi takiben az düzeyde OTP'ye geçiş eğilimi gösterdiği, IACS sisteminin geliştirilmesi yönünde adım atıldığı, ancak sığır türü ürünlerin ticareti önüneki teknik engellerin tam olarak kaldırılmamış olması ve IPARD'ın kullanımına yönelik yapıların akreditasyonu yolunda gecikmelerin önemli eksiklikler olarak ortaya çıktığı, tarım istatistikleri, FADN, kalite politikası ve organik tarım konularında daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerektiği; Veterinerlik, Gıda Güvenliği ve Bitki Sağlığı faslında, bu faslın katılım müzakerelerine yönelik tüm anahtar unsurlarında ilerleme kaydedildiği, Veterinerlik Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununun Türkiye'nin gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında uyumlaştırma sürecine önemli ölçüde katkı sağladığı, ancak Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılmasının henüz gerçekleştirilmediği, uyum süreci için hala çok fazla çaba gerektiği; Balıkçılık faslında, kaynak ve filo yönetimi, denetim ve kontrol ile uluslararası anlaşmaların uygulanması konusunda bazı ilerlemeler kaydedildiği; mevzuat uyumu, idari yapılar, piyasa politikası, yapısal eylem ve devlet destekleri konusunda daha fazla ilerleme gerektiği vurgulanmıştır.³⁷⁵

³⁷⁴ GÜNAYDIN, Gökhan, (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara, s. 452.

³⁷⁵ http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, (Erişim: 01.06.2011)

7.2. Türk Tarımının AB İle Rekabet Gücü

AB ile Türkiye tarımı karşılaştırıldığında en belirgin farklılık, Türkiye'de tarım sektörünün GSYİH içindeki payının, toplam nüfus içinde tarımsal işgücü oranının ve tarımsal işletme sayısının yüksekliğidir.

Türkiye'de GSMH içinde tarımın payının çok yüksek olmasına karşın; AB ülkelerinde GSYİH içinde tarım sektörünün payı yüzde 0.8 (Almanya) ile yüzde 7.5 (Yunanistan) arasında değişirken, ortalama yüzde 1.8 dolayındadır. Türkiye'de ise bu oran yüzde 14 dolayındadır.

Türkiye'de 28 milyon hektar tarım alanı ve 4 milyon işletme bulunmaktadır. 1980'de 66 dekar olan ortalama işletme büyüklüğü 1991'de 59 dekara düşmüştür. Türkiye'de kimyasal gübre kullanımı bitki besin maddesi olarak hektara 85 kg düşüyor, bu miktar 116 kg/ha olan dünya ortalamasının çok altındadır. Hektar başına gübre kullanımı Türkiye'ye göre AB ülkelerinden İngiltere'de 3.3 kat (283 kg), Fransa'da 2.8 kat (240 kg), İtalya'da 2.6 kat (220 kg), Almanya'da ise 2.4 kat (201 kg) daha fazladır. Türkiye'de hektar başına tarım ilacı kullanımı 1.500 gr'dir. Etken madde tüketimi ise 598 gr ile Avrupa ortalamasının onda biri düzeyindedir.

Makineleşme göstergeleri açısından Türkiye'nin 1990'ların sonunda ulaştığı seviye Yunanistan, Fransa ve İtalya gibi AB ülkelerinin 1980'li yılların başında ulaştıkları seviyenin altında olduğu görülmektedir. Tarımsal üretim/verimlilik yönünde karşılaştırıldığında Türkiye'nin AB'nin çok gerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin;

* Buğday verimi, Türkiye'de 1.900 kg/ha AB'de 5.700 kg/ha,

* Şeker pancarı verimi Türkiye'de 38.000 kg/ha AB'de 58.000 kg/ha, *
Tütün verimi Türkiye'de 960 kg/ha AB'de 2.350 kg/ha'dır.

İşletme başına düşen hayvan sayısı Türkiye'de 3.9, AB'de 38.7'dir. Yani AB'de Türkiye'den 10 kat daha fazladır. Türkiye, 21,5 milyon sağılan hayvandan

10,5 milyon ton süt elde etmektedir.(İnek başına yıllık süt verimi 1.800-2.000 kg, AB'de ise 5.500 kg'dir. Türkiye'de ortalama karkas ağırlığı 170 kg, AB'de ise 281 kg'dir.) Bunun 3 milyon tonu sanayiye ya da ev içi tüketime gitmektedir. AB'nin kota tahsislerinde esas kabul ettiği 3 milyon ton rakamı 6 milyon tona çıkarsa kalan 4,5 milyon tonu üreten hayvan sayısı kabaca 7-8 milyon baş olacaktır; kotalar ise müzakere masasında belirlenecektir.³⁷⁶ Yani AB'de süt verimi Türkiye'ye göre 3 kat, ortalama karkas ağırlığı ise 1.7 kat daha fazladır.

AB'de üretilen sütün yüzde 94'ü, Türkiye'de ise yüzde 15-20'si sanayiye teslim edilmektedir. Bununla beraber üretilen sütün önemli bir kısmı AB standartlarının altında kalmaktadır. AB süt hijyenine ilişkin mevzuatı, sütteki somatik hücre sayısının* 100 bin civarında olmasını öngörmektedir. Türkiye'de üretilen sütte somatik hücre sayıları kesinlikle 1 milyonun üzerinde seyretmektedir.³⁷⁷

Türkiye'nin ihracatında tarımın payı yüzde 11, AB'de yüzde 7.5; Türkiye'nin ithalatında tarımın payı yüzde 5.7, AB'de yüzde 10.5'dir. Türkiye işlenmiş tarım ürünlerinde ihracatçı ülke konumunda olmasına karşın AB ile olan ticaretinde ithalatçı ülke durumundadır. Nitekim Türkiye'nin işlenmiş tarım ürünleri ithalatında Birliğin payı yüzde 90 dolayındadır.

2001 yılı rakamları ile AB tarıma 105.6 milyar dolar destek verirken, Türkiye aynı dönemde 6.3 milyar dolar destek vermiştir. AB, bütçesinin yüzde 50'sini, ekonomisinin yüzde 5'ine karşılık gelen tarım sektörüne aktarılmaktadır. Türkiye'de ise tarıma yönelen toplam desteklerin GSMH'ye oranı yüzde 4.3'tür. Buna göre 2001 yılında AB'de çiftçi başına tarımsal destek 5.700 dolar, Türkiye'de ise 280 dolardır. Yani AB çiftçisini Türkiye'ye oranla 20 kat daha fazla desteklemektedir. Ancak 1997 verilerine göre AB'de üreticiye yapılan toplam transferlerin yüzde 55'ini fiyat desteği, yüzde 30'unu ise doğrudan

³⁷⁶ ARMAN, S., ÇELİK, A.E. , (2005), *Türk Tarımı AB'ye Hazır mı?*, Yazı Dizisi, Milliyet

* meme bezindeki hastalıklı hücre sayısı.

³⁷⁷ ARMAN, S., ÇELİK, A.E. , *a.g.e.*

ödemeler oluşturmaktadır. Türkiye ise transferlerin büyük bölümünü (yüzde 79'unu) fiyat desteği biçiminde yapmaktadır.

OTP'nin kuruluş aşamasında tarım ürünlerinde dışa bağımlı olan AB, 1970'li yıllardan itibaren pek çok üründe verimlilik artışı ile kendi kendine yeterlilik düzeyine ulaşmış, bazı ürünlerde ürün fazlası vermeye başlamıştır. Türkiye ise IMF ve Dünya Bankası'nın talebiyle girdi, kredi ve fiyat desteklerine dayanan mevcut destekleme sistemini kaldırarak AB'nin yararsız bulduğu ve kaldırılması için iç tartışma başlattığı- doğrudan gelir desteği (DGD) sistemini temel destekleme politikası olarak kabul etmiştir.

7.3. Türk Tarımının Ortak Tarım Politikasına Uyumunun Olası Ekonomik Etkileri

Türk tarımı, topluluk tarımı ve dünya tarımı hızlı ve sürekli bir değişim içerisinde. Bu nedenle, muhtemel bir uyumun sonuçları, büyük ölçüde uyumun ne zaman gerçekleşeceğine bağlıdır. Desteklemenin yoğun bir şekilde uygulandığı bir dönemde uyumun gerçekleşmesi ile, desteklemenin azaltıldığı ve tamamen kaldırıldığı bir dönemde uyumun gerçekleştirilmesi Türk tarımı için çok farklı sonuçlar doğurabilecektir. Topluluğun bugünkü destekleme düzeyinde Türk tarımının OTP'ye uyumu, Türk tarımına bazı imkanlar sağlayabilecektir. Ancak, OTP'nin yeniden yapılandırılması çerçevesinde önümüzdeki yıllarda tarıma sağlanan desteklerin azaltılması nedeniyle, OTP Türk tarımı için yeterli ölçüde destekleyici-koruyucu olmayabilecektir.

Türk tarımının OTP'ye uyumunda en önemli sorunlardan biri mali konulardır. Türkiye OTP'ye uyum ile Türk tarımına AB kaynaklarından yeterli desteği sağlayıp sağlayamayacağı endişesindeyken, AB, bu uyumun kendisine nasıl bir mali yük getireceği hesabı içerindedir. Türk tarımının OTP'ye uyumunun, desteklemenin azaldığı bir dönemde gerçekleşmesi durumunda, AB'nin bütçesine bir yük getireceği söylenemez. OTP'nin yeniden yapılandırılmasına ve yapısal fonlarla ilgili ortaya çıkabilecek gelişmelere bağlı olarak, uzun dönemde, Türk tarımı için, EAGGF'nin Garanti Bölümünden çok Yönlendirme Bölümü önem kazanabilecektir.

Nitekim Gündem 2000 çerçevesinde, yeni genişleme sürecinde destekleme fiyat politikası yoluyla gerçekleştirilen desteklerin azaltılması, kırsal, yapısal ve çevre sorunları ile ilgili desteklerin artırılması öngörülmektedir.

AB, bütçe disiplini çerçevesinde, üye olacak ülkelerin tarımsal potansiyelini göz önünde bulundurarak, her yeni üyenin kabulünden önce tarımsal harcamaları kısma yoluna gitmektedir. Böyle bir uygulama Türkiye'nin tam üyeliği öncesinde de ortaya çıkabilecektir. Topluluk ayrıca, son yıllarda tarımda dahil olmak üzere, bütün alanlarda, mali destek sağlamaktan çok düzenleyici bir yol alma yoluna girmektedir. DTÖ çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler tarımsal harcamaların kısılması yönündeki süreci daha da hızlandırmaktadır.

Bu gelişmeler göz önüne alındığında Türkiye'nin OTP çerçevesinde AB'den sağlayacağı mali destek çok sınırlı bir düzeyde olabilecektir.

Türk tarımının OTP' ye uyumu Türkiye ve Toplulukta; genel ekonomik ve toplumsal yapı yanında, üretici ve tüketici refahı, tarım ile doğrudan ilgili olarak işletme yapısı, üretim, tüketim, fiyat ve Pazar politikası, dış ticaret, tarıma bağlı ve dayalı sanayiler, rekabet politikası, teknoloji kullanımı, verimlilik, üretici gelirleri, kendine yeterlilik, mali politikalar, bölgesel ve sosyal politikalar, mevzuat ve kurumsal yapı olmak üzere pek çok konu üzerine etkili olacaktır. Ancak, bu uyum en çok, tek pazar ilkesi (malların serbest dolaşımı) çerçevesinde, Topluluk tarım işletmeleri ile serbest piyasa koşullarında rekabete girecek olan Türk tarım işletmeleri üzerine etkili olacaktır.

Çalışmalar üretici refahı ile ilgili bazı önemli sonuçları ortaya koymaktadır. Türk tarımı, desteklemenin en yoğun olduğu yıllardan olan 1988 yılında OTP' ye uyum sağlamış olsaydı, üretici refahında önemli (%106) bir artış sağlanacaktı. Ancak, bu artış Macsharry reformunun uygulandığı 1990'lı yıllarda sınırlı bir değerde (%42) kalmakta, Gündem 2000 reformunun uygulandığı 2000'li yıllarda ise, üretici refahı düşmektedir (%-15). OTP'nin sürekli bir reform süreci içerisinde olduğu ve her yeni üye kabulünden önce, destekleme yoğunluğunu azaltan ve harcamaları kısyan bir reform sürecinin yaşandığı göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin OTP'

ye uyumu söz konusu olduğunda da yeni bir reform süreci yaşanabilir ve bu koşullarda Türk çiftçisi için üretici refahı daha düşük değerler alabilir. Türk tarımının OTP' ye uyumu durumunda, OTP çerçevesinde giderek önem kazanan kırsal ve çevresel destekler ile kırsal alana yönelik diğer AB kaynakları da yetersiz kaldığı takdirde, Türk çiftçisi ciddi bir refah kaybı sorunu ile karşılaşacaktır.

Türkiye, tarım ürünleri fiyatlarını AB fiyatlar ile eşitleme yanında, OTP piyasa düzenlerine de aynen uyacaktır. Bu durumda, OTP'nin Türk tarımı için fiyat ve pazar politikası bakımından, yeterince destekleyici ve koruyucu olacağı söylenemez. Bu olumsuz durum, kırsal ve çevresel destekler ile kırsal kesime yönelik çeşitli fonlar yoluyla dengelenebilir, ancak bu konuda, Türkiye için ne gibi bir gelişmenin ortaya çıkabileceğini şimdiden tahmin etmek oldukça zordur. Çoğu tarımsal ürünün fiyatlarında ortaya çıkacak düşüşler, üreticileri olumsuz yönde etkilerken, tüketiciler açısından yararlı bir gelişme olarak ortaya çıkacaktır.

Türk tarımının OTP' ye uyumu, Türk tarımında ürün desenini, dolayısıyla tarımsal üretimi köklü bir şekilde etkileyecektir. Türk tarımının OTP' ye uyumu sonucunda, özellikle, fiyatlarda ortaya çıkacak değişikliklere bağlı olarak tarımsal üretim gerek parasal gerek fiziksel değerler olarak önemli değişiklikler gösterecektir.

Türk tarımının OTP' ye uyumu tarım ürünleri tüketimini de önemli ölçüde etkileyecektir. Fiyatlardaki değişiklikler nedeniyle, tarım ürünleri tüketimi fiziksel olarak artış gösterirken, parasal olarak düşüş gösterecektir. Bu durum hayvansal ürünler tüketiminde daha belirgin ortaya çıkmaktadır. Türk tarımının OTP' ye uyumu durumunda tüketiciler, daha çok tarımsal ürünü, özellikle hayvansal ürünleri, daha az para ödeyerek tüketeceklerdir. OTP reformu çerçevesinde daha sağlıklı ve kaliteli ürünlere yönelme önem kazandığından beslenme düzeyi yanında kalitesi de artacaktır.

Türk tarımının OTP'ye uyumu durumunda Türkiye'nin toplam tarım ürünleri ihracat ve ithalatı artacaktır. Yapılan tahminlere göre, ihracattaki artış %269-%335, ithalattaki ise %705-%938 değeri arasında değişmektedir. İhracattaki artış büyük ölçüde bitkisel ürünler ihracatındaki artıştan, ithalattaki artış ise, hem bitkisel

hem hayvansal ürün ithalatındaki artıştan kaynaklanacaktır. Dış ticaret dengesi, yapılan kimi tahminlere göre, Türkiye lehine bir durum gösterirken, kimi tahminlere göre ise, %313 oranında Türkiye aleyhine bir değer alacaktır. Bu durum büyük ölçüde, AB tarımının verimlilik ve rekabet gücü artırmayı amaçlayan politikaları, özellikle, OTP'nin reformu çerçevesinde liberalleşme yönündeki politikaları, Türkiye'nin verimlilik ve rekabet gücünü göz ardı eden tarım politikalarından kaynaklanmaktadır.

Türkiye de tarım işletmeleri çoğunlukla küçük, çok parçalı verimsiz işletmelerdir. Teknoloji kullanımı düşüktür. Türkiye de tarım işletmeleri ortalama olarak 6 hektarın altında ve AB tarım işletmelerinin 1/3'ü büyüklüğündedir. Ayrıca, birim alana verimlilik, ürüne bağlı olarak değişmekle beraber, AB'nin 1/2 ile 1/5'i civarındadır. Türkiye de tarım işletmelerinin önemli bir bölümü, piyasa için değil hane halkı tüketimi için üretimde bulunmaktadır. Örneğin, buğday üretiminin 1/3 kadarı, piyasaya çıkmaksızın çiftçi ailesi tarafından tüketilmektedir.

Türk tarımının OTP' ye uyumu ve tarım ürünlerinin serbest dolaşımı durumunda, Türk tarım işletmelerinin önemli bir bölümü AB tarım işletmeleri ile rekabet edemeyecektir, bu nedenle Türk tarımında köklü bir reform ile tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi, teknoloji kullanımı ve verimlilik düzeyinin artırılması zorunludur. Aksi durumda, pek çok Türk tarım işletmesi OTP'ye uyum sonucunda ortadan kalkacaktır. Türkiye, tarım işletmelerinin yapısının iyileştirilmesi, teknoloji kullanımı ve verimlilik düzeyinin artırılması konusunda gerekli düzenlemeleri gerçekleştirebilir ise, özellikle doğal kaynakları bakımından üstün olduğu ürünlerde, uzun dönemde belirli bir rekabet gücüne ulaşabilir³⁷⁸.

³⁷⁸ ŞENTÜRK, Mehmet Utku, (2007), *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikaları ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s. 83-90.

SONUÇ

Türkiye’de tarım sektörü; ülke nüfusunun beslenme ihtiyacını karşılanması, gıda güvenliği, GSMH’ye ve istihdama katkısı, sanayi sektörünün hammadde ihtiyacını karşılaması, sermaye aktarması gibi nedenlerden dolayı oldukça stratejik ve önemli bir sektördür. 780 bin km² yüzölçümü üzerinde 70 milyona yakın nüfus barındıran, 24 milyon hektarı işlemeli olmak üzere, toplam yüzölçümünün % 53.5’u oranında olan 41.5 milyon hektar tarım alanına sahip olan, kırsal yerleşmelerde yaklaşık 23.8 milyon insan barındıran Türkiye’de tarım, kırsal alanın başat ekonomik faaliyetidir.

Kırsal alanda temel sosyal ve ekonomik altyapının önemli eksiklikler barındırması, kırsalın hemen tek gelir getirici sektörü olan tarımın hızla gerilemesi, kırsal yoksulluk boyutlarının hızla yükselmesi, tarım ve orman alanları üzerindeki rant baskısının giderek artması, çevre kirliliği, biyoçeşitliliğin risk altında bulunması, yaşlanan kırsal nüfusun eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi çok sayıda sorun alanı, Türkiye’nin karşısında bulunmaktadır. Bunun yanında, Türkiye’nin kırsal alanında, tarım toprağının mülkiyetinin dağılımında son derece çarpıcı bir adaletsizliğin bulunduğu görülmektedir.

Son yıllarda izlenen tarımsal politikalar ile Türkiye, gelişen ve büyüyen ekonomisi, genç ve dinamik nüfusu, stratejik konumu ile bölgesinde ve dünyada söz sahibi önemli ülkeler arasında yerini almıştır. Tarım sektörü de bu gelişmenin can damarlarından birisi olarak ülkemizin lokomotif sektörü olma konumunu sürdürmektedir.

İklim ve çevre koşullarına bağlı değişimlere ve dalgalanmalara açık yapısı, pazarlama alanında taşıdığı riskler ve hızlı nüfus artışı gibi faktörlerin tamamının

yoğun olarak yaşandığı son yıllarda tarım sektörü, küreselleşmenin etkileri ve dünyayı saran ekonomik krizlere rağmen büyümeye devam etmiştir.

Türkiye’de Tarım Sektörü 2010 yılında; %2,4’lük büyüme, 62 Milyar Dolar’a yaklaşan Gayri Safi Yurtiçi Hasılası, 12,7 Milyar Dolar tarım ürünleri ihracatıyla önemini arttırmıştır. Önemli Uluslararası kuruluşların açıkladığı raporlarda tarımsal ekonomik büyüklük açısından; Fransa, İspanya ve İtalya gibi ülkeleri geride bırakarak Avrupa’da 1’inci sıraya, Dünyada ise 7’inci sıraya yükselmiş ve Dünya tarımında en önemli aktörlerden birisi olmuştur.

Sektörde yaşanan bu olumlu gelişmelerin yanında, geniş teşkilat yapısı ve köklü bir geçmişe sahip olan Tarım ve Köyleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması tamamlanmış ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı kurulmuştur. Bu yeni yapı ile Bakanlık, sektöre daha güçlü yön ve destek verecek, çağdaş tarım anlayışına uygun ve AB’ye uyumlu daha etkin bir yapıya kavuşmuştur.

Türkiye tarım ülkesi olmasına rağmen 2006 yılında Tarım Kanunu yayımlanıncaya kadar sektörü bütüncül olarak düzenleyen bir “*tarım*” kanunu mevcut değildi. Tarım Kanunu ile, tarım politikalarının amacı, ilkeleri, öncelikleri ilk kez bir hukuki düzenleme kapsamına alınmış; tarım sektörünün ve kırsal alanın, kalkınma plân ve stratejileri doğrultusunda geliştirilmesi ve desteklenmesi için gerekli politikaların tespit edilmesi ve düzenlemelerin yapılması amacı ile ilk kez orta ve uzun vadeli hedefler ortaya koyulmuştur.

Tarım Kanunu yanında, tarım, organik tarım, tarım sigortaları, tarımsal topraklar ve gıdalara ilişkin olarak yürürlüğe sokulan diğer kanunlarla tarım sektörünün gündelik politikalarla değil; hem tarım sektöründe çalışanları, hem de tüketicileri, dolayısıyla halk sağlığını öne alacak şekilde düzenlenmesi sağlanmıştır.

5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu ile hem bitkisel üretimin hem de hayvansal üretimin çiftlikten veya ahırdan başlayan sürecinin gıda olarak sofraya ulaşıncaya kadar olan tüm evreleri yasal düzenleme kapsamına alınmış ve bu konudaki tüm yetki ve sorumlulukları da Gıda, Tarım ve

Hayvancılık Bakanlığı yetkisinde toplanmıştır. Kanunun bu şekilde gıda ve yem üretiminin tüm aşamalarını kapsar şekilde ele alınması ve tüm yetki ve sorumluluğun bir makamda toplanması olumlu bir yaklaşım olup, gıda güvenliğinin en önemli ilkelerinden bir olan “izlenebilirliğin sağlanmasını” önemli ölçüde kolaylaştırmaktadır. Bunun yanında bitkisel üretim, hayvansal üretim ve gıda güvenliği konusunda tüm ülkelerin uyması gerekli uluslararası ticaret kuralları nedeniyle özellikle hayvan ve hayvansal ürünlerimizin uluslararası ticaretine getirilen kısıtlamaların kaldırılması açısından da büyük önem taşımaktadır. 5996 sayılı Kanun uyarınca halihazırda 102 adet Yönetmelik yayımlanmıştır; yürürlüğe giren bu Yönetmelikler ile **tohumdan tabağa tüm aşamada ürünlerin denetiminin gerçekleştirilmesi sağlanmış olacaktır**; artık Türkiye’de tohumdan tabağa gelene kadar yediklerimizin nereden geldiğini, kimin ürettiğini, hangi hayvanın ürünü olduğunu öğrenilebilecektir.

Biyogüvenlik Kanunu ile Türkiye’de GDO üretimi, GDO’lu tohum ithalatı, kullanımı ve ticareti yasaklanmıştır. GDO’lu genlerin Türkiye’ye girişi yalnızca akademisyen ve bürokratlardan kurulan ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’ndan bağımsız olarak faaliyet gösteren Biyogüvenlik Kurulu kararı ile gerçekleştirilebilecektir. Türkiye’ye GDO geni getirmek isteyenlerin Kurula başvurması zorunlu kılınmış olup bu Kurulun izin vermesi durumunda ithalat mümkün olabilecektir.

Ayrıca, tarım sektörünün temel sorunlarından birisi olan tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine yönelik önemli adımlar atılmış olup, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda yapılan düzenleme ile tarım arazilerinin parsel büyüklüğünün 20 dekarın altına düşmemesi ile ilgili sınırlandırma getirilmiştir.

Ülkemizde uygulanabilir bir arazi düzenleme politikasının gerçekleştirilmesi amacıyla 2005 yılında 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu adı ile yeni bir toprak kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı; toprağın doğal veya yapay yollarla kaybının ve niteliklerini yitirmesini engelleyerek korunmasını, geliştirilmesini ve çevre öncelikli sürdürülebilir kalkınma

ilkesine uygun olarak, plânlı arazi kullanımını sağlayacak usûl ve esasları belirlemektir. 9/2/2007 tarihinde 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda değişiklik yapılarak bölünemez parsel büyüklüklerinin miktarları arttırılmıştır.

Ancak bu sorunun önüne geçmek ve kalıcı çözüm bulmak amacıyla önümüzdeki dönemde **tarım arazilerinin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine** yönelik yasal ve yapısal düzenlemeler üzerinde çalışmalar sürdürülmektedir.

Çalışmaya, Türk Medeni Kanununda tarımsal toprakların parçalanmasının önlenmesi ve korunması ile ilgili yeterli düzenleme bulunmaması, ülkemizdeki tarım arazileri küçük ölçekte, birbirinden uzak ve çok parçalı yapıda olması, miras yoluyla ve hisseli satışlar nedeniyle oluşan arazi parçalanmalarının giderek artması ve ekonomik parsel büyüklüklerinin altına düşmesi sorunları nedeni ile ihtiyaç duyulmuştur.

17/7/2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 61. Hükümet Programında da tarımsal arazilerin miras yoluyla parçalanmasının önüne geçileceğine yer verilmiş ve bu sorunların giderilebilmesinin sağlanması amacı ile “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu ile Türk Medeni Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı” hazırlanmıştır.

Tarım, organik tarım, tarım sigortaları, tarımsal topraklar ve gıdalara ilişkin olarak yürürlüğe sokulan kanunlarla tarım sektörünün temel yapısal sorunlarının çözülmesi yönünde çok önemli adımlar atılmış olup, çalışmaları devam eden kanun taslakları ile birlikte tarım sektörünün tüm ilgililerinin önceye nazaran kendilerini daha güvende hissetmeleri sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] **AHMET LÜTFİ EFENDİ** (1999), *Vak'aniüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, c. 4-5, YKY, İstanbul.
- [2] **AKDAĞ, M.** (1995), *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul.
- [3] **AKSOY, S.** (1984), *Tarım Hukuku*, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yay., Ankara.
- [4] **AKYILDIZ, A.** (1993), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform (1836-1856)*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- [5] **ARMAN, S., ÇELİK, A.E.** , (8 Kasım 2005), *Türk Tarımı AB'ye Hazır mı?*, Yazı Dizisi, Milliyet
- [6] **AYSU, A.** (2006). *Avrupa Birliği ve Tarım*, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- [7] **BARKAN, Ö. L.**, (1943), *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, C. I, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul.
- [8] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Çiftlik, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul
- [9] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul
- [10] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- [11] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Malikane-Divan Sistemi, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul
- [12] **BARKAN, Ö., L.** (1980), *Öşür, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- [13] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Tımar, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul
- [14] **BARKAN, Ö. L.**, (1980), *Şer'i Miras Hukuku ve Evladlık Vakıflar, Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler I, Gözlem Yayınları, İstanbul.

- [15] **BARKAN, Ö. L.**, (1940), *Türk-İslam Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller*, Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. VII, S. I, s. 176., İstanbul.
- [16] **BAŞAR, A. H.** (1945), *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul
- [17] **BAYRAKÇI, H.** (1990), *Osmanlı Toprak Sistemi*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- [18] **BERKES, N.** (1969), *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- [19] **BÖRTÜCENE, İ.** (1978), Toprak Reformu, *Toprak Reformu Kongresi*, TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Yay., 1978, Ankara.
- [20] **CİN, H.** (1978), *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [21] **ÇAĞATAY, N.** (1952), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reaya'nın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları*, VI Türk Tarih Kongresi (Ankara 10-14 Kasım 1948), TTK Basımevi, Ankara.
- [22] Çiftlik Muhasebe Ver Ağı Sistemine Dahil Olan işletmelere Katılım Desteği Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ (Tebliğ No: 2011/45, 16.10.2011 tarihli ve 2011/45 sayılı RG)
- [23] **DEMİREL,Z.; GÜLSEVER,F.,Z.**, *Türkiye'de Toprak Reformu ve Uygulamaları*, http://www.tarimreformu.gov.tr/library/belge/b_Turkiye_toprak%20reformu_uygulamalari.pdf (Erişim:14.01.2012)
- [24] **DERNEK, Z.** (2006), *Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler*, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 1(1):1-12, ISSN 1304-9984
- [25] **DİVİTÇİOĞLU, S.** (1967), *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [26] **DPT.** (2004), *AB Sözlüğü*, DPT Yay., Ankara.
- [27] **DOĞU GÜRSU,P.**, (2006), "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Tarımda Fikri Mülkiyet Hakları ve Türkiye'nin AB Mevzuatına Uyumu", *Türktarım*, Mayıs-Haziran 2006, Say:169,TKB Yay, Ankara
- [28] **DORNER, P.** (1972), *Land Reform and Economic Development*, Penguin Books, England.
- [29] **DÜREN, A.** (1972), *Toprak Hukuku Derstleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara

- [30] **EKİM, R. M.** (2006), *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi, http://tedgem.gov.tr/haber/kky_des_prog_65il_eg_seminer/kky_des_prog_65il.htm, (Erişim:01.06.2011)
- [31] **ERDOST, M. İ.** (2005), *Toprak Reformunun Ülkemizin Toplumsal, Ekonomik Ve Siyasal Yapısında Yeri, Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı İmparatorluğunda Mülkiyet İlişkileri*, Onur Yay., Ankara.
- [32] **FERNANDO, Nimal A.** (2008), *Rural Development Outcomes and Drives*, Asian Development Bank Publication, 2008, <http://www.adb.org/Documents/Books/RuralDevelopment-Outcomes-Drivers/Rural-Development-Outcomes-Drivers.pdf>, (Erişim: 01.06.2011)
- [33] **FRIEDRICH EBERT VAKFI**, (1993), *Kırsal Kalkınma Projeleri ve Yerel Yönetimler*, İstanbul.
- [34] **GENÇ, M.** (1975), *Osmanlı Maliyesinde Malikane Sistemi*, Türkiye İktisat Tarihi Semineri.
- [35] **GTHB**, (2011), *2012 Yılı Bütçe Sunuşu*, GTHB Yay., Ankara
- [36] **GTHB**,(2010), *2010-2014 Stratejik Plan*, http://sgb.tarim.gov.tr/haberler/Stratejik_Plan_2010-2014/Stratejik_Plan_08_04_2010.pdf, (Erişim:14.1.2012)
- [37] **GTHB**, (2011), *2005-2011 Tarımda Yapısal Değişim ve Dönüşüm Dönemi*, GTHB Yay., Ankara
- [38] **GÜNAYDIN, G.** (2006), *Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye Kırsal ve Tarımsal Politikalar*, Doktora Tezi, Ankara.
- [39] **GÜNAYDIN, G.** (2003), *Küreselleşen Piyasa, Yoksullaşan Köylü*, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Kozan Ofset, sa: 66-67, Ankara.
- [40] **GÜNAYDIN, G.** (2010), *Tarım ve Kırsallıkta Dönüşüm*, Tan Yayınevi, Ankara.
- [41] **GÜNAYDIN, G.** (2004), *Türkiye Ekonomisinin Tarımsal Yapısı ve Gelişimi*, Türkiye Ekonomisi, T.C.Anadolu Üniversitesi Yayın No: 1579, Eskişehir
- [42] **GÜRAN, T.** (1998), *19. yy Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- [43] **GÜRAN, T.** (1999), *Tarım Politikası (1839-1913)*, Osmanlı Ansiklopedisi, c. V, İstanbul.
- [44] **HALACOĞLU, Y.** (1998), *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara.

- [45] **HATİPOĞLU, Ş. R.** (1936), *Türkiye’de Zirai Buhran*, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yay., Ankara.
- [46] http://213.139.233.100/kurumsal/birimler/merkez/diabk/web/sunumlar/AB_YE_UYUM_.ppt, (Erişim: 20.07.2010)
- [47] http://abgs.gov.tr/uploads/files/KOB_2005.pdf, (Erişim: 11.11.2010)
- [48] <http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/711679-2b-> mecliste (Erişim:2.2.2012)
- [49] http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2011)
- [50] http://www.abgs.gov.tr/uploads/files/2005_ilerleme.pdf (Erişim: 11.11.2010)
- [51] <http://www.arip.org.tr/kkp.htm>, (Erişim: 08.06.2011)
- [52] <http://www.cnnturk.com/2010/ekonomi/genel/03/18/biyoguvencilik.kanunu.tasarısına.kabul/568438.0/index.html> (Erişim:14.01.2012)
- [53] <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/abtarim/abtarim.htm>, (Erişim: 12.11.2010)
- [54] http://www.icticaret.gov.tr/Default.aspx?tabid=117&smid=503&Article_ID=101&reftab=39&t=5957-SAYILI-KANUN-%DDLE-GELEN-EN%DDL%DDKLER (Erişim:31.1.2012)
- [55] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/KOB2001.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [56] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/KOB2003.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [57] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2005ilerlemekobkarsilastirma.pdf>, (Erişim: 11.11.2011)
- [58] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/1998ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [59] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/1999ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [60] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2000ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [61] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2001ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [62] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2002ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [63] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2003ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [64] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2004ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)
- [65] <http://www.ikv.org.tr/pdfs/2000ilerlemeraporu.pdf>, (Erişim: 11.11.2010)

- [66] <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay V3&ArticleID=1075478&CategoryID=80> (Erişim:31.1.2012)
- [67] http://www.tagem.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=117&lang=tr (Erişim: 14.01.2012)
- [68] http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim,Organik_Tarim.html#EKOLOJİK_TARIM_NEDİR (Erişim: 31.1.2012)
- [69] http://www.tarim.gov.tr/uretim/Organik_Tarim,org_tarim_destekler.html (Erişim 14.1.2012)
- [70] <http://www.tarimreformu.gov.tr/Icerik.aspx?MenuID=108>
- [71] http://www.tarimtv.gov.tr/VD1183_biyoguvencik-kurulundan-iddialara-cevap.html (Erişim:31.1.2012)
- [72] http://www.tarsim.org.tr/trsmWeb/subIndex.jsp?_id_=4 (Erişim 31.1.2012)
- [73] <http://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0563.pdf> (Erişim:2.2.2012)
- [74] http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tasari_teklif_sd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=98440 (Erişim:31.1.2012)
- [75] <http://www.tmo-tobblidas.com.tr/index.asp?lidas=11> (Erişim :31.1.2012)
- [76] İNALCIK, H. (1959), *Osmanlılarda Raiyet Rüsümü*, Belleten, C. XXIII / 92
- [77] İNÖNÜ, İ. (1995), Fırkamızın Devletçilik Vasfı, *Türkiye’de Devletçilik*, Der.: Nevin COŞAR, Bağlam Yay., İstanbul.
- [78] KARAL, E. Z. (1972), *Osmanlı Tarihi*, C. VII, TTK Yayınları, Ankara.
- [79] KARAL, E. Z. (1983), *Osmanlı Tarihi, (I. Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri)*, c. VIII, TTK Basımevi, Ankara.
- [80] KASABA, R. (1993), *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi (19. yy)*, Belge Uluslararası Yayıncılık, İstanbul.
- [81] KELEŞ, R. (1998), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, İmge Yayınevi, Ankara.
- [82] KIRAY, E. (1995), *Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [83] KOÇ, E. (2005) *19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Tarım*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- [84] KÖPRÜLÜ, B. (1958), *Toprak Hukuku Dersleri*, c. II, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- [85] **KURUÇ, B.** (1988), *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, 1. Cilt, A.Ü.S.B.F. Yay., Ankara.
- [86] **KÜÇÜKKALAY, A. M.**, (1999), *Osmanlı Toprak Sistemi-Miri Rejim*, YTY, C.V
- [87] **MARDİN, Ş.** (1990), *Türkiye’de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)*, Makaleler II.
- [88] **MOİSEYEV, Piotr P.** (1994), *Osmanlı İmparatorluğu Tanzimat Döneminde Tarımın ve Köylülüğün Durumu*, XI. TTK Kongresi (Ankara 5-9 Eylül 1990), C IV, TTK Basımevi, Ankara
- [89] **NİŞANCI, Ş.** (2002), *15-16. yy’larda Osmanlı İktisat Zihniyeti*, Okumuş Adam Yayıncılık, İstanbul.
- [90] **ORHONLU, C.** (1967), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- [91] **ORTAYLI, İ.** (1983), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Hil Yayın, İstanbul.
- [92] **ÖNDER, İ.** (1999), *Aşar’ın Kaldırılması ve Tarım Kesimine Uygulanan Vergiler, 75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- [93] **ÖNSOY, Rıfat**, (1988), *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara
- [94] **ÖZÇELİK, Prof. Dr. A.** (2005), *Tarım Tarihi ve Deontolojisi*, A.Ü.Ziraat Fakültesi Eğitim Araştırma ve Güçlendirme Vakfı Yayınları, No:8, Ankara.
- [95] **PAKALIN, M.Z.** (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul.
- [96] **PAMUK, Ş.** (1984), *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)*, Yurt Yayınları, Ankara.
- [97] **SAYDAM, A.** (2002), *Tanzimat Devri Reformları*, Türkler Ansiklopedisi, c. XII
- [98] **SEVİG, R. V.** (1953), *Toprak Hukuku Dersleri*, İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kolektif Ortaklığı, Ankara.
- [99] **SERTOĞLU, M.** (1976), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Toprak Dirlikleri’nin Çeşitli Şekilleri*, VI. Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) TTK Basımevi, Ankara.
- [100] **SERTOĞLU, M.** (1986), *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İkinci Basım, İstanbul.
- [101] **SİLİER (KÖYMEN), O.** (1981), *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi (1923-1938)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul.

- [102] SÖNMEZ, M. T. (1998), *Osmanlıdan Günümüze Toprak Mülkiyeti Açıklamalı Sözlük*, Yayımevi A.Ş., Ankara.
- [103] SUBAŞI, G. (Tarih belirtilmemiş), *Alternatif Ürün Projesi Üzerinde Bazı Değerlendirmeler*, Tarım ve Mühendislik Dergisi, Ankara, Kozan Ofset, Sa.: 34-35
- [104] SUIÇMEZ, B.R. (2003), *IMF ve Dünya Bankası Anlaşmaları: Tarım Reformu*, Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türk Tarım Politikaları Sempozyumu-Bildiriler, Gaziantep, G.Ü.Basımevi, Gaziantep.
- [105] ŞENTÜRK, M. U. (2007), *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikaları ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- [106] TABAKOĞLU, A. (1998), *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- [107] TARAKLI, D. (1976), *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- [108] *Toprak ve Tarım Reformu Açısından Sayılarla Türkiye, (1973)*, Başbakanlık Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı Yay., Ankara.
- [109] TUNCER, H. (1962), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları*, Gürsoy Basımevi, Ankara.
- [110] TÜİK, *İllere Göre Köy ve Şehir Nüfusları*, http://tuikrapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnks=&report=turkiye_il_koy_sehir.RD (Erişim: 20.05.2011)
- [111] UBUCİNİ, M.A., *Türkiye 1850*, Çev.: Cemal Karaağaçlı, C. II, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarih ve Yer Belirtilmemiş).
- [112] ÜÇÖK, C. (1944) ,*Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar*, AHFD C. I, s. 4
- [113] YAVUZ, F. (1967), Toprak ya da Tarım Reformu, *SBF Dergisi*, Cilt: XXII

EK

Türkiye’de Günümüze Kadar Yayımlanan Tarım ile İlgili

Kanunlar ve Kanun Hükmünde Kararnameler

1. Ziraat ve Ticaret Vekâletleri Teşkili Hakkında Kanun
Kanun No: 432
06.03.1924 tarihli ve 63 sayılı RG
2. Köy Kanunu
Kanun No: 442
07.04.1924 tarihli ve 68 sayılı RG
3. Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun,
Kanun No: 552
17.02.1925 tarihli Düstur, C. 3.
4. Belediye Kanunu
Kanun No: 1580
14.04.1930 tarihli ve 1471 sayılı RG
5. Ziraat Vekaleti Teşkiline Dair Kanun
Kanun No: 1910
30.12.1931 tarihli ve 1989 sayılı RG
6. Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilat Kanunu
Kanun No: 3203
14.06.1937 tarihli ve 3620 sayılı RG
7. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu,
Kanun No: 4753
15.06.1945 tarihli ve 6032 sayılı RG
8. Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu,
Kanun No: 1617
26.07.1972 tarihli ve 14257 sayılı RG
9. 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu
Kanun No: 1757
19.07.1973 tarihli ve 14599 sayılı RG

10. Orman Bakanlığının Tarım Bakanlığına Devri Hakkında Kanun,
Kanun No: 2384
17.02.1981 tarihli ve 17254 sayılı RG
11. 183 sayılı Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
14.12.1983 tarihli ve 18251 sayılı RG
12. Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu
Kanun No: 3083
01.12.1984 tarihli ve 18592 sayılı RG
13. 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
09.08.1991 tarihli ve 20955 sayılı RG
14. T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Üreticilere Kullanılan ve Sorunlu Hale Gelen Tarımsal Kredilerin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun
Kanun No: 4876
12.6.2003 tarihli ve 25136 sayılı RG
15. Yeni Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Haklarının Korunmasına İlişkin Kanun
Kanun No: 5042
15.1.2004 tarihli ve 25347 sayılı RG
16. Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu
Kanun No:5200
6.7.2004 tarihli ve 25514 sayılı RG
17. Organik Tarım Kanunu
Kanun No: 5262
01.12.2004 tarihli ve 25659 sayılı RG
18. Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu
Kanun No:5300
17.2.2005 tarihli ve 25730 sayılı RG
19. Tarım Sigortaları Kanunu
Kanun No:5363
21.6.2005 tarihli ve 25852 sayılı RG
20. Belediye Kanunu
Kanun No: 5393
13.07.2005 tarihli ve 25874 sayılı RG
21. Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu
Kanun No: 5403
19.7.2005 tarihli ve 25880 sayılı RG

(Değ:31.1.2007 tarih ve 5578 sayılı Kanun)

22. Tarım Kanunu
Kanun No: 5488
25.04.2006 tarihli ve 26149 sayılı RG
23. Tohumculuk Kanunu
Kanun No: 5553
8.11.2006 tarihli ve 26340 sayılı RG
24. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun
Kanun No: 5648
18.05.2007 tarihli ve 26526 sayılı RG
25. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş Kanunu
Kanun No:5648
18.5.2007 tarihli ve 26526 sayılı RG
(Değ: 26.11.2008 tarih ve 5818 sayılı Kanun)
26. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Anonim ve Tarım Kredi Kooperatifleri Tarafından Kullanılan Toplu Köy İkrazati/Grup Kredilerinden Doğan Kefaletin Sona Erdirilmesi Hakkında Kanun
Kanun No:5661
25.5.2007 tarihli ve 26532 sayılı Kanun
27. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ) Arasında GTÖ Orta Asya Alt Bölge Ofisi Anlaşmasını Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun
Kanun No: 5820
6.12.2008 tarihli ve 27076 sayılı Kanun
28. Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun
Kanun No:5957
26.3.2010 tarihli ve 27533 sayılı RG
29. Biyogüvenlik Kanunu
Kanun No:5977
26.3.2010 tarihli ve 27533 sayılı RG
30. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu,
Kanun No:5996
13.06.2010 tarihli ve 27610 sayılı RG
31. 639 sayılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK,
08.06.2011 tarihli ve 27958 sayılı RG

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : SUMAYTAOĞLU, Erdal Celal

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 21.09.1972, Antakya

Medeni Hali: Evli – 2 Çocuk

Telefon: 0 312 258 68 22-23

E Posta: erdalsumaytaoglu@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ankara Üniversitesi	1995

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Pozisyon
2011-Halen	Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı	Müsteşar Yardımcısı
2006-2011	Gıda Tarım Ve Hayvancılık Bakanlığı	I.Hukuk Müşaviri
2005-2006	Tasfiye Halinde Emlak Bankası A.Ş.	Hukuk Genel Kordinatörü
2004	TMSF	Avukat(Geçici Görevlendirme)
2004-2006	T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü	Avukat
2001-2004	Hukuk Bürosu	Serbest Avukat
1997-2001	Şekerbank T.A.Ş. Genel Müdürlüğü	Avukat

YABANCI DİLLER

Çok iyi seviyede İngilizce ve Arapça.